

VIGILIA

SZERKESZTI

JUHÁSZ VILMOS és SÍK SÁNDOR

SÍK SANDOR
PAUL CLAUDEL
JACQUES MARITAIN
KELEMEN KRIZOSZTOM
RÓNAY GYÖRGY
PILINSZKY JÁNOS
ALEXIS CARREL
TOLDALAGHY PÁL
THURZÓ GÁBOR
POSSONYI LÁSZLÓ
FRANZ WERFEL
THORNTON WILDER
JUHASZ VILMOS
JARDANYI PÁL
írásai

1946 DECEMBER

1

XI. ÉVFOLYAM

TARTALOM

	Oldal
<i>Sík Sándor: Vigilia</i>	1
<i>Paul Claudel: Szent Bertalan. (Vers)</i>	9
<i>Jacques Maritain: Kereszténység és demokrácia..</i>	10
<i>Sík Sándor: Búra termett idő. (Versek)</i>	15
<i>Kelemen Krizosztom: Szükség van-e hitvallásos iskolára?</i>	17
<i>Rónay György: Elégia a Hangli hársfáiról. (Vers)..</i>	20
<i>Pilinszky János: Gyerek vagy még. (Vers)</i>	21
<i>Alexis Carrel: Az imádság..</i>	22
<i>Toldalaghy Pál: Börtön. (Vers)</i>	28
<i>Thurzó Gábor: Torkolattűz. (Elbeszélés)</i>	29
<i>Possonyi László: Két mai katolikus dráma; Franz Werfel és Thornton Wilder darabrézletek</i>	38

SZEMLE.

<i>Juhász Vilmos: A világkereszténység szemléje</i>	43
<i>Rónay György: Szent Gellért</i>	47
<i>Juhász Vilmos: Világpolitikai szemle</i>	50
<i>Járdányi Pál: A spirituális Bartók</i>	53

KÖNYVEK: <i>Szerb Antal: Gondolatok a könyvtárban. (Baróti Dezső), Aldous Huxley: The Gray Eminency. (Faragó-Réday Piroska), André Malraux: Harc az Angyallal. (Füzesséry Katalin), P. Király (König) Kelemen: Hitlerizmus és kereszténység. (D. K.), Bertrand Russel: History of Western Philosophy. (—y—r.), Robert L. John: Dante. (Fischer Antal), Pilinszky János: Trapéz és korlát. (Ignác Rózsa)</i>	55
--	----

Felelős szerkesztő: *Sík Sándor*. Felelős kiadó: *Juhász Vilmos*.
 Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest, II., Trombitás-út
 37. címre kell küldeni. Kiadóhivatal: Budapest, VIII., Szentkirályi-u. 30.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 4 forint. Előfizetés: negyedévre 11 forint, félévre 20 ft.

VIGILIA

I.

Vigilia: *virrasztás*. Virrasztók vagyunk, úgy érezzük, mi, akik e szemle hasábjain akarunk szólni testvéreinkhez. A virrasztó az éjszakában viraszt. Mi is éjszakában állunk. Körülöttünk a történelem sötétsége, egy nagy világ-átalakulás káosza, az éjfélen már túl, de a hajnalon még innen: derengés előtti szürkület. A csillagok már fázva bújnak el, a nap még csak sejlik a látóhatár alatt. De mi még lelkünk szemhártyáján őrizzük a csillagok képét és éber szenvedéllyel várjuk, tudjuk, hívjuk a kelendő Napot.

A virrasztó alvók között éber. Bennünket is alvók vesznek körül, alvók és álmodók és alvajárók. *Alvók*: álmokra hanyatló fáradottak, csüggedtek, lemondók, kétségbeesettek, akiket megviselt és letört az élet és a történelem, a bűn (a maguk és mások bűnei) és a nyomorúság (a maguk és mások nyomorúsága), — már nem tudnak hinni, nem akarnak élni: alszanak. És *álmodók*, tudatosan aludni húzódnak, visszavonulók és vára-kozók, akik nem tudják felejtetni a lehanyatló csillagokat és nem tudnak bízni a napkeltében; félnek megvallani szerelmüket a régi iránt, és nem merik kikiáltani tagadásukat az új elé; nem elég gyengék, hogy kétségbe essenek, de nem elég erősek, hogy szemébe nézzenek a Jövőnek, hát várnak és elhúzódnak, álmodnak egy jobb világról, amely majd eljön egyszer, magától, az ő közreműködésük nélkül: alszanak. És *alvajárók*, mozgók és mozgatók, lázasan sürgők, derék munkát végzők, társadalomszervezők és jövő-építők, akik életüket adnák talán az emberekért és a jobb világért, alakítanák a valóságot és próbálnák emberré tenni az embert, de — tragikus vakság! — nem tudják, hogy ez az ő valóságuk csak egy része — összehasonlíthatatlanul kisebbik része! — az egész Valóságnak, és hogy az ember emberré sem tud lenni, ha valamikenek istenivé nem lesz. Éber testi szemük mellett sohasem nyílt ki lelkükben az a belső szem, amely a részeken túl meglátja az Egészet, a valóságban az örökkévalóságot, az élet szigete körül a Végtelenség tengerét, az emberben az Istent. Látók és mégis vakok: az igazi Valóságra talán csak a halál percében fognak felébredni.

Mi pedig virrasztunk. Érezzük az éjszakát és nem menekülünk belőle, hiszünk az eljövendő Holnapban és dolgozni akarunk érte, mind a többi hívőkkel és dolgozókkal. Akarjuk a napot, amely az emberiség jobb napja lesz és meg fogja nyitni az emberek szemét az isteni Nap fényének is.

Virrasztunk, de nem egyedül. A *virraszt* ige többesszámú alanyt kíván maga mellé. Egyedül csak az virraszt, aki kénytelenségből teszi. Akiket lelkük parancsa, akiket egy meglátott cél ihlete tart ébren, azt az éjszakában hamar felismerik testvéri célok virrasztóit és közös tűz köré húzódnak. Mi is *együtt virrasztunk* közelebbi és távolabbi testvérekkel.

Írók vagyunk, *egynek tudjuk magunkat az élő magyar irodalommal*. Nem vagyunk szekta, nem vagyunk párt, nem vagyunk még csak írói csoport sem: egyszerűen magyar írók vagyunk. Sem szemben nem állunk többi író-társainkkal, sem külön nem állunk tőlük. Az, hogy katolikusok vagyunk, nem távolít, hanem közelebb visz hozzájuk: a megértés, a szeretet, az egyetemesség, — a szakmai összetartozás társadalmi, és a magyar szó szenvedélyes szerelmének vérünkbe írt törvényén túl — a mi számunkra lelkiismereti parancs. Az az eretnek gondolat, hogy a katolikus

irodalom valami exterritoriális szentbirodalom, vagy egy önként elkülönült gettó, ami nem tartozik bele az egyetemes irodalomba, nem tőlünk ered. Ezt a rosszindulatú felelőtlenség találta ki, mert így, akinek eszméink nem voltak rokonszenvesek, felmentve érezhette magát a tudomásulvétel és értékelés kötelességétől; és a kényelmes felelőtlenség fogadta el, mert így a dilettantizmus felmentve érezhette magát a nagy irodalom kérlelhetetlen esztétikai követelése alól. Mi becsülettel vállalunk erőnk szerint minden felelősséget, amit a magas irodalom és a mai magyar valóság megkövetel. De nem mentjük fel más világnézetű író és bíráló társainkat sem a megismerés és megbecsülés kötelessége alól. Semmiféle elnézést nem kérünk senkitől, de a lenézést is csak mint a tájékozatlanság, vagy elfogultság önvallomását fogadjuk el.

A közelmúltban egy írói kongresszuson Lukács György szájából egy szó hangzott el a magyar irodalom egységéről, egy hívó szó az összes magyar írók felé. Aligha tévedünk, ha úgy hisszük, hogy ez a szó felénk is szólt; Veres Péter hozzászólása kifejezetten is aposztrofálta a katolikus írókat. Ez a hívás az egység egyetlen feltételül azt a követelést állította fel, hogy az írók „szívvel-lélekkel mondjanak igent ahhoz, ami ma készül” és „ugorjanak fejest az új világ árába”. Az illusztris hívó ugyanakkor kijelentette, hogy ez az egység „nem kívánja az íróktól a multjuk, emberi és írói egyéniségük megtagadását, bármilyen formában történhetik, bármilyen kritikával lehet összekapcsolva az egyes jelenségeket illetően, és semmiféle világnézeti, művészeti, stílusbeli eltérés nem szakíthatja szét”. Így minden jogunk megvan rá, hogy ezt a feltételt nem szektárius módon, hanem nagyvonalúan, a szellemi szabadság nagy elve szerint értelmezzük. Ebben az értelemben szívvel-lélekkel mondhatunk igent. Hiszen azt, „ami készül” — mindent, ami van és ami készül — a mi hitünk szerint végelemzésben az Isten készíti, és a mi legszentebb hivatásunk, hogy munkatársai legyünk a készítésben. És ezt nemcsak általánosságban értjük, hanem arra is, „ami ma készül”: az „új demokráciára”. Mi hisszük és tudjuk, hogy ez az új demokrácia végelemzésben az Evangéliumból született, és szánalmas vagy tragikus kísérlet marad az Evangélium nélkül, — így nélkülünk, Evangéliumból élők nélkül is. Hogyne mondanánk hát igent rá! Fejest ugranunk nem is kell, hiszen nyakig ebben úszunk, mióta egyáltalán úszni tudunk. Egyetlen feltételünk — amit a fentebbi hívószavak eleve biztosítanak —, hogy ezt az igent *a magunk módján*, a magunk hite és szeretete szerint mondhasuk, hogy hívek maradhassunk „keblünk Istenségéhez”, aki az Evangélium Háromszemélyű egy Istene.

De egynek érezzük magunkat, író társainkon túl, az egész magyar néppel. Nem akarunk középosztály-irodalmat, még csak „értelmiségi” irodalmat sem, a szónak abban a ma járatos értelmében, amely szembeállítja a tanult embert a „népi”-vel. Bizonyos, hogy az a magas tartalmi és formai igény, amelyet magunkkal szemben fel szeretnénk állítani, első sorban az ú. n. művelt közönség részéről számíthat megértésre. De az a valóság, amelybe emberi és írói világunk gyökereit lenyúltni érezzük, és az a közösség, amelyhez szólni akarunk, amelynek lelki szükséglete létrehívta vállalkozásunkat, amellyel közös eszmények és közös lelki formák éltetnek bennünket, messze túlterjed a „művelt osztályok” elmosódó keretein. A magyar közönséggel — nemcsak az „olvasó” közönséggel — való sokszoros érintkezés személyes tapasztalatából tudjuk azt is, hogy katolikus eszményeink, katolikus gondolat- és érzésvilágunk testvéri visszhangot kelt szavunkra a magyar falu és a magyar munkásság széles rétegeiben is, — azt is, hogy, kellő közvetítés mellett, ezek a széles rétegek nem kevésbé fogékonyak az ú. n. magas költészet iránt sem,

mint a szerencsésebb művelődési viszonyok között nevelődöttek. Szívesen valljuk magunkénak és akarjuk is szolgálni a népnek nevezett irodalom alapgondolatait: a dolgozó osztályok életének ábrázolása, törekvéseinek, érdekeinek szolgálata kell, hogy az eddiginél nagyobb szerepet kapjon a katolikus irodalomban is; kell, hogy ez az irodalom egyre inkább megtalálja azt a hangot, amely a nagy igények csorbítatlan tiszteletbentartása mellett, az egyelőre kevésbé tanultak hallásához is alkalmazkodni tud; és kell, hogy a magyar írók — Petőfi-Arany nagy kezdeményét folytatva, Bartók-Kodály nagy példáján okulva — egyre jobban rányissanak a magyar népi hagyományban, (illetőleg e hagyomány fényénél a saját lelkükben) a magyar forma-öszön éltető forrásaira. Ám a más tisztas úton járókat, a „proletár” írókat, aki a városi munkásságból meríti életanyagát és formáló erőit, az „urbánust”, a „polgári” írókat, aki egy nagymúltú életformának haldoklásában is érdekes világát és hervatag vagy tragikus szépségeit hozza, a humanistát, aki a szellemi szabadság és az emberi megértés örökkévaló ígéit hirdeti — semmivel sem kevésbé érezzük jó úton járóknak és hozzánk tartozóknak, — feltéve, hogy „nem oltja ki a Lelket”. Túl az irodalom világán pedig együtt akarunk virrasztani a magyar éjszaka többi virrasztóival. Meg tudjuk és meg akarjuk érteni, bizonyos megszentelt határokig követni is, azokat is, akik a miénktől eltérő eszmék és látomások megszállottjai és a mieinktől eltérő úton keresik a „nagyobb rész boldogságát” és a nemzet jövőjét, — feltéve és remélve, hogy ők is iparkodnak megérteni és tiszteletben tartani a mi szentségeinket. Az emberség, a magyarság, a kereszténység nagy Szentségeit, amelyek tiszteletében és áhítatos szolgálatában magunk mellett tudjuk nemcsak a magyarság nagy katolikus tömegeit, hanem — sokszoros tapasztalatból — protestáns testvéreink igen nagy részét, sőt nem-keresztény testvéreink legjobbjait is.

Mindezekkel együtt virrasztunk. A virrasztónak erőre van szüksége, hogy úrrá legyen éjszakán és álomosságon. Honnan a mi erőnk? Mindenek előtt *hitünk*ből. Hiszünk a jövőben, az isteni Gondolatban és az isteni Akaratban, az örök Bölcseségben és a végtelen Szeretetben, amik a történelemben mint haladás és fejlődés nyilvánulnak meg. Hiszünk a hivatásban és a küldetésben, egyesekében és nemzetekében, a magunk küldetésében is. Ez a küldetés-hit gyújtja ki bennünk a *felelősség*tudat lángját, ha az éjszaka sötétjében megkönyékeznének az írástudói árulás kísértései. És ha hitünk csüggedni találna, felelősségérzetünk lankadna, akkor „tudjuk, hogy kinek hittünk” és tudjuk, kinek vagyunk felelősek, és tudjuk, hogy „mindent megtehetünk az által, aki minket megerősít”.

II.

Vigilia: *éjjeli őrség*. A virrasztó azért virraszt, mert örködni akar. Őriz valamit, ami az ő éberségére van bízva. Mit őrizünk mi a történelmi szürkületben? Azt, ami ránk van bízva, ami az éjszakában szent, ami a multban halhatatlan érték: *a hagyományt*.

Írók vagyunk: őrizzük *a magyar irodalom nagy hagyományát*. Az egész magyar irodalomét, a sámán-ének töredékeitől és Szent Gellértől Adyig és Prohászkaig. Magyarul érezzük a római mondást: magyarok vagyunk, semmi, ami magyar, nem idegen tőlünk. Ezeréves családja hajtásainak tudjuk magunkat. Ez a fa a sátorjáró regősből és a legenda énekes malomforgató leányából hajt ki, és nedvei elkeríngenek a nagy klasszikusokon és mirajtunk át a fiatalokig, akiknek szeretettel nyitjuk meg hasábjainkat. Egyek vagyunk ezzel az irodalmi hagyománnyal, és rajta keresztül az egész magyarsággal, amelynek élete, lelke, történelme

ebben az irodalomban találta meg legigazibb önmagát. Életének mozdulatait ez készítette elő, mozgató eszméit ez tűzte ki, értékeit ez örökítette rá a jövőre. Ezt a hagyományt őrizzük, — még egyszerűen mondjuk: az *egészet*: Pázmányt is, Bethlent is, Széchenyit is, Kossuthot is, Adyt is, Babitsot is. Tudjuk, hogy ami a magyarság számára örökkévaló, az egy volt bennük és bennünk.

Katolikusok vagyunk: őrizzük az *egyetemes kereszténység legnagyobb hagyományait*. A rőzsét, mellyel tűzünket élesztjük, a világ és a történelem minden tájáról gyűjtöttük, de minden ága arról a fáról való, amely az evangéliumi Mustármagról hajtott ki. A kis őrtűz fényénél sem tesszük le kezünkéből az Evangéliumot és a néma éjszakában szüntelenül halljuk a Város felől Péter és Pál szavát. Halljuk és hallgatjuk, mert tudjuk, hogy aki őket hallgatja, Küldőjüket hallgatja. „Szentek unokái” vagyunk, vértanuk és szentatyák, skolasztikusok és misztikusok vérszerinti gyermekei. Ágoston és Tamás, Ferenc és Kempis, a Loyolai és a Néri szent, Pascal és Newman éppen olyan élők és testvérek nekünk, mint Rákóczi vagy Petőfi. Hitnek és erkölcsnek, gondolatnak és szeretetnek, liturgiának és egyéni áhítatnak, a Világegyháznak és a Szentek Egyességének szabadító titkai kapcsolnak bennünket a földi egyetemesség világ-ölelő áramába és állítanak az örökkévalóság roppant égboltja alá.

E nagy kettős hagyományon belül őrzünk egy kis hagyományt is: a századfordulón újrászületett *magyar katolikus irodalom folytonosságát*. Szerény volt a kezdet, de nagy és szent az akarás. Mi megindultan idézzük az úttörés tiszteletreméltó munkásait. Kegyelettel emlékezünk Kaposi, Klinda, Gerely József *Magyar Szemléjére*, amelynek lapjain először találkoztunk nemcsak a katolikus írói gondolattal, nemcsak Andor József, Tarczai György, Domonkos István, Kincses István, de Ady, Kosztolányi, Juhász Gyula nevével is. Ifjúságunk legszebb napjait hozza vissza a *Történelm* neve, amelyben először hangzott fel a katolikus életakarás hangja és először lett nyilvánvaló, hogy a katolicizmus nálunk sem csak múlt, hanem méginkább jövő, nem vénség, hanem fiatalság. Megelevenedik előttünk az *Élet* tarka pályája: Andor Józseffel, Izsóf Alajossal, Pethő Sándorral, Alszegehy Zsolttal, meg-megújuló kísérleteink magunk körül gyűjteni a rokonság irókat és megküzdenni a katolikus magyar irodalom óriási külső és belső nehézségeivel. Megilletődéssel gondolunk arra a néhány fiatal íróra, Balla Boriszra Aradi Zsoltra, Possonyi Lászlóra, akik az első Vigília merész nekivágásával próbáltak belelendülni a világkatolicizmus irodalmának elevenítő sodrába és ezzel új medret ásni a magyar irodalom innen is, onnan is elposványodással fenyegető áradatának. Szemlénk neve és Possonyi László szerkesztői közreműködése közvetlenül is jelzi, mennyire magunkénak valljuk ezt a legfrissebb hagyományt.

Kell-e mondanunk, hogy ebben az újjászülető századunkbeli katolikus irodalomban sem pusztán irodalmi hagyományt tisztelünk. Rajta keresztül jól látjuk és magunkénak valljuk azt a szerény, de mégis mérhetetlen jelentőségű történelmi folyamatot, amelyet a *magyar katolikus újjászületés* nevével szoktak illetni. Ó, jól tudjuk, milyen messze vagyunk még attól, hogy a magyar katolikus társadalmat az igazi, mély katolikus öntudat, élet és felelősség járja át, a szó francia, angol, holland, belga, vagy akár amerikai értelme szerint, mégis lehetetlen meg nem állapítani, hogy ami ezen a téren az utolsó félszázadban végbement, az megváltoztatta a magyar glóbus arculatát. És itt elsősorban nem ennek a történelmi folyamatnak külső megnyilatkozásaira gondolok, az egyesületekre és a sajtóra, és a Nagygyűlésekre, bár belső igazság nélkül ezek sem teremthettek volna meg olyan eredményeket, amilyen pl. az 1938-i budapesti Eucharisztikus Világkongresszus volt. Nem is a nevelő és vir-

rasztó folyóiratokra gondolok, a *Katolikus Szemlétről* a *Jelenkorig*, bár ezek életrajza és küzdelme a szellemért, az egyre jobban ráncboruló sötétség ellen, maga is tiszteletet parancsoló fejezete volna századunk magyar szellemtörténetének. Ami most lelkem előtt megjelenik, az a le nem mérhető, meg nem fogható belső munka, amelyet papok, szerzetesek, apácák és apostoli lelkű világi katolikusok, lelkipásztorok és tanárok, cserkészisztek és egyesületi vezetők, családapák és édesanyák végeztek a lelkekben, amelynek nem volt más tanuja, mint az otthonok magánya és a templomok csendje. Az Egyetemi templom első *Konferenciájára* és a nyomukban járó többi sokezer konferenciára és lelkigyakorlatra és misszióra; az *Elmélkedések az Evangéliumról* történelmi eseményére és arra a sok tízezer lélekre, amely ebből és ennek kisebb testvéreiből megtanult elmélkedni és egész-életet élni. Arra a tanáremberre gondolok most, aki egyszer ezt mondta nekem: „Tudja, miért szeretem a verseit? Mert azok ébresztettek rá az Istenre, és azok tanítottak meg Vele beszélni és együttléni”.

Ezeket a drága hagyományokat őrizzük. *Mitől őrizzük?*

Mindenekelőtt attól, ami a hagyományok legnagyobb veszedelme: *a megmerevedéstől*. A megmerevedett hagyomány már nem szent hagyomány, hanem kártékony kölönc. Ami a multban örök érték, az a hagyomány. Ami csak a maga korát érdekli, ahhoz igazodik, ahhoz beszél, az „nem mag a jövőnek”, nem hagyomány, legföljebb történelem; lehet érdekes és tiszteletreméltó, de nincs mit őrizni rajta. Az igazi hagyomány-tisztelet: őrizni az örököt, megújítani az ideigvalót. Hit és erkölcs: örök depositum; gazdasági berendezkedések és társadalmi életformák változnak, újulnak az idővel. Mikor a hagyományt tisztelem, nem hátra-nézek, hanem az örökkévalóságba. Mikor az üressé vált hüvelyt lerázom, nem a multhoz vagyok hűtelen, hanem az örökkévalóhoz hűséges. Azért úgy akarjuk őrizni a régi jót, hogy nyitva tartjuk lelkünket az új jó számára.

Őrizzük a hagyományt attól, amit Kölcsey „felekezet szellemének” hív: *a szektárius kislelkűségtől*. A kicsinyességnak, a szűklátókörnek, a kollektív önzésnek attól a nyomorúságos lelkületétől, amely csak úgy képes magát állítani, hogy minden mást tagad; csak úgy tudja szeretni övéit, ha másokat gyűlöl; csak úgy tud ragaszkodni az igazsághoz — mindig csak egy igazsághoz —, hogy behúnyja szemét a többi igazság előtt. Mi katolikusok vagyunk, azaz egyetemesek; nem rész, hanem egész. Nem egy a többi közt, értője és testvére, áthatója és kovásza kell lennünk mindennek. Mi akarunk és tudunk megérteni mindent, azt is, ami bennünket nem ért. Szeretnünk kell és szeretni akarunk mindenkit, azt is, aki bennünket nem szeret. Nekünk lehetnek ellenségeink, de mi nem vagyunk ellenségei senkinek. Mindenkit hívunk és mindenkihez van mondanivalónk: „minden népeknek” szól a küldetésünk. Ezért nem képzelhető katolikusellenesebb valami, mint visszahúzódni a gettóba, — mégha ezt a gettót sekrestyének, vagy templomnak, katolikus egyesületi életnek, vagy katolikus irodalomnak hívják is. Parancsunk van rá, hogy „amit fülünkkel hallottunk, a háztetőkről hirdessük”.

Irodalmi hagyomány van kezünkre bízva, őriznünk kell ezt az irodalom ősi elősdiájától, a *dilettantizmustól* is. Nem a régi *dilettanték* nemes utódairól beszélünk, akik a művészet „szerelmesei és pártolói”, értői és tisztelői, akik nemes szenvedélyükben el-elmuzsikálnak, festegetnek, irogatnak a maguk és bizalmasaik számára, de álmukban sem jut eszükbe, hogy művésznek tartásuk magukat. A szó rossz értelmében vett dilettánsról van itt szó, az ál-íróról, arról a tehetégtelen, vagy egyéb-tehetségű nem-művészről, aki írónak hiszi magát

és megkívánja, hogy annak is vegyék. Ide tartozik az utánzó, aki ügyes formaérzéssel, csalódásig (már persze csak a laikus csalódásig) másolja az igazi írók témáit, formáit, — ide a lelkes széplélek, akit elbűvöl egy „nagy gondolat” szépsége, vagy egy téma érdekessége, és azt hiszi, hogy ez a gondolat, vagy ez a téma már költészetté teszi a verset, vagy novellát, — az apostolkodás szent tüzetől égő jámbor lélek, aki irodalommal akar terjeszteni hitet, vagy erkölcsöt, és nem tudja, hogy az írói tehetőség és esztétikai felelősség nélkül való írás a „jó beszédet is rosszá teszi”. Mindegyik típus veszedelme magának és az irodalomnak. Magának, mert a helyett, hogy jó olvasó és értő lenne, ezzel magának gyönyörűség és mások szemének szépre-jóra megnyitója, rossz íróvá lesz, azaz kibillent jellemé, örök sértődötté, egy élethazugság hordozójává. És veszedelme az irodalomnak, mert a hozzá nem értő, vagyis a közönség nagyobb része, nem tud különbséget tenni az igazi és nem igazi között és olvassa, sőt — ami üres, könnyű lévén — sokszor szívesebben olvassa őket, mint az igazi irodalmat. Így akarva, nem akarva rontják az olvasó ízlését, meghamisítják a közönség ítéletét és elveszik érzékét az iránt, ami egyedül ad létjogot az irodalomnak. Hogy az ú. n. katolikus irodalomban oly kétségbeejtően eláradt a giccs és a szentimentalizmus, az álpátosz és álromantika, annak elsősorban a dilettantizmus elburjánzása az oka. És ez a fő oka annak is, hogy a nem-katolikus írói és kritikai közvélemény a hangos és édeskés álírodalom okozta bosszúságán költ ítéletét oly sokszor kiterjeszti (látatlanban) egész irodalmunkra, és nem veszi észre, hogy a katolikus irodalomnak a század elején éppen köztünk annyit vitatott inferioritása ma már nálunk is a múlté.

Meg akarjuk őrizni a katolikus irodalom hagyományát a tegnap és a tegnapelőtt két irodalomölő elvi tévedése ellenében is: az egyik az úgynevezett *elefántcsonttorony-elmélet* tüdővész, a másik a *propaganda-irodalom* parancsuralma. Az első azt kívánja az írótól, hogy szuverén megvetéssel forduljon el a szennyes élettől, a „profán tömegtől”, Vonuljon vissza „lelkének elefántcsonttoronyába”, csak a maga belső világának éljen, azt fejezze ki, azt formálja. Szellemileg züllött, vagy forradalmilag zavaros korszakokban meg lehet érteni — és szánni is! — azt a költőt, aki így próbál menekülni a viharból. De törvényül ezt az öncsonkító magatartást csak az élettől és a kereseténységtől idegen gondolkodás állíthatja. Az irodalomnak ennél az elméletnél csak egy még nagyobb ellensége van: az a követelés, amely (akár nyíltan kimondva, akár csak a gyakorlatban) egyedül a tendenciózus (mondjuk mai szóval: propaganda) irodalmat ismeri el teljes jogú irodalomnak. Szóljon bár ez a követelés egy faj, vagy egy osztály, egy párt vagy világnézet, a politika vagy az erkölcs, a nemzet, vagy a vallás nevében, egykép az irodalom halálos ítéletét hordozza magában.

A művésznek — amikor és amíg alkot — egy a kötelessége; a „lelek Istenéhez” való alázatos odaadó hűség: minél tökéletesebben azt és úgy adni, ami lelkét eltölti. Az Eszmét, amely megvillant előtte, az Alakot, amely megnyilatkozik számára, a Dallamot, amely megcsendül benne, a Titkot, amelyet megsejtett. Az irodalom azonban nemcsak művészet. Minden művész, már azzal is, amit kifejez, vagy ábrázol, mondó ember, hirdető, állító vagy tagadó ember. Az író-művész kétszeresen az, hiszen művészetének eszköze, a szó, értelmes valami, fogalmakat, gondolatot, ítéletet hordoz, tehát akarva sem teheti, hogy ne mondjon, állítson, állításában ne szolgáljon valamit. Az író, éppen mert művész, másoknál mélyebben éli át a valóságot, elevenebben buzognak benne azok a gyökerek, amelyek termő talajához, az élő közösségekhez, néphez, fajhoz, nemzethez, társadalomhoz, családhöz kötik; mikor önmagát fejezi ki,

ezeket is kifejezi, hangot ad azoknak az érzelmeknek, ösztönöknek, törekvéseknek, gondolatoknak, amelyek ezeket a közösségeket mozgatták és mozgatják, ezzel a hanggal egyszersmind tudatossá is teszi mindezt a közösség számára: szolgálja a közösséget. A művész érzékenyebb másoknál. Korábban, erősebben, gazdagabban vezet át rajta ami a vele élő emberiséget mozgatja. A kornak kérdéseit, igényeit, álmait ő éli át először, benne jelennek meg legszemléletesebben, benne alakulnak ki leggazdagabban. Mikor mindezt kifejezi, mások előtt is megvilágítja a kor lelkét, értelmezi a körülöttünk hullámozó világot, amelyben nélküle mind ködben botorkálnánk. Tisztábban, erősebben, gazdagabban érzi meg, látja meg, éli át a nagy összefüggéseket, nemcsak a mélység és a szélesség, hanem a magasság irányában is. Az egyesben az általánost, az egyénben a közösséget, a múltban az örököt, a típusban az örök-embert, az emberiben az istenit.

Az író tehát szolgálhat (és minél teljesebben ember, annál biztosabban szolgálni is fog) Istent és embert, de csak a művészet eszközeivel teheti ezt, vagy megszűnik író lenni. Igaza van Eötvösnek, hogy a művészet kedves játékká aljasul, ha elzárkózik az embersors, a kor, a nemzet nagy kérdései elől, de az is kétségtelen, hogy lapos és eleve hatástalan erkölcsi prédikációvá, vagy bosszantó és kérész-életű politikai agitációvá süllyed és önmagát ítéli halálra, mielőtt a művészi élménynek, vagy művészi formálásnak kárával kezdi hirdetni mondanivalóit. A katolikus író számára ezek az elvek maguktól értetődnek. Meg léven győződve róla, hogy az isteni törvények a legtökéletesebben megfelelnek az emberi természetnek, magától értetődik, hogy minél hamisítatlanabb, objektivebb igazsággal, minél inkább „beállítás” nélkül ábrázolja a valóságot, annál hatásosabb és mélyebb apológiáját adja a keresztény világképnek.

A művészetnek sem lehet egyéb végső célja, mint mindennek, ami teremtetett: Isten dicsősége. Ezt azonban minden teremtmény a maga módján tartozik szolgálni, — a művész művészettel. Minél inkább lesz írása művészet, annál tökéletesebben szolgálja Isten dicsőségét és, ami ezzel elválaszthatatlanul összefügg, az ember javát, az életet.

III.

A vigilia egyházi értelme: *szent előkészület*, böjttel, imával, virrasztással, egy nagy *ünnepre*. Nekünk a vigilia nem profán virasztás. Aki parancsot adott rá, ezekkel a szavakkal adta: „vigilate et orate — ébren legyetek és imádkozzatok”. A mi vigiliánk mindenképen szent dolog.

Szent dolog nekünk az irodalom is. Nem mesterség, vagy nem csak az; nem eszköz az érvényesülésre, vagy nem elsősorban az; nem is út a dicsőség felé, bár az, ha becsületesen írók vagyunk, alázatos önértéztünk forrása is. Nekünk az irodalom mindenekelőtt hivatás, küldetés, bizonyos értelemben apostoli életforma. Hisszük, hogy Isten bízta ránk a talentumot és a küldetést, és tudjuk, hogy egykor számon veszi rajtunk. „A szolgálatok különféleké” — nekünk ezt adta a Lélek: tudjuk, hogy nekünk ez által kell betöltenünk napszámunkat és ebben kell „szentté lennünk”. Nekünk az írás szent dolog, áhítat és szerelem tárgya: szent szenvedély.

Szent dolog magyarságunk is. Nekünk nem egy születési véletlen esélye, nem földrajzi és történelmi, faji és népi esetlegék kényszerűsége, hogy magyarok vagyunk; nem végzet és nemzeti büszkeség (bár vállaljuk, mint sorsot is, valljuk is büszkeségünknek). Nekünk a magyarság — a nagy zeneműnek ez a drága tétele — Isten gondolata, a mi magyar-

ságunk pedig Isten akarta feladat, kötelesség és felelősség. Ő szabta ránk, hogy magyarul legyünk emberek és magyar földön építsük az Ő országát. Magyarságunkat is küldetésnek valljuk, azt is vallásos hittel és szerelmes odaadással öleljük magunkhoz, minekünk ez is szent szenvedély.

És szent, százszor szent nekünk a katolikus kereszténység. Megint nem beleszületés dolga, nem érdekből, politikából, vagy erkölcsi megfontolásból származó egyszerű hozzáállás dolga, — bár persze hogy szent nekünk az oltár, mely előtt édesanyánk tette össze először a kezünket, és persze hogy azt is látjuk: a jövőnek egyetlen termékeny lehetősége az Evangélium útja. Nem is filozófia és világnézet dolga, — bár az is; nem a legtökéletesebb erkölcsstan vagy a legkiegyensúlyozottabb társadalmi rend vállalása, — bár az is; nem is egyszerűen „őseink hite” — bár ez is; nem értelmi belátás, érzelmi hajlandóság vagy gyakorlati megfontolás ügye, — bár mindez benne van. A kereszténység nekünk az élő Isten egyszeri történelmi kinyilatkoztatása, az élő Egyház misztikus és életadó közössége, az Istenben való örök élet mérhetetlen fontosságú földi előkészülete, hitnek és szeretetnek végtelenül egyszerű életprogramja, titokzatos életlendület és csodálatos Kaland: időre és örökkévalóságra szóló szentséges életforma, amelyben benne van minden, ami emberi, és minden, ami az Istenből az ember számára hozzáférhető.

Adventi virrasztásunk a felé a karácsony felé repes, amikor ez a nagy kereszténység és benne az Örök Ige, testté lesz az emberekben, — a magyarokban, Európában, az egész emberiségben. Nincsenek ópiumos illúzióink és távol tőlünk az olcsó messzianizmus: tudjuk, hogy a mi Megváltónk immár csak az Idők Végén jön el, addig ez a földi élet egészen ki nem bontakozhatik az adventi hangulatból. De egyszer már itt járt közöttünk, elmondta az Út, Igazság, Élet ígét és ránk bízta, hogy elmondjuk mindenkinek, — először az „édes fiaknak”, magyar testvéreinknek. A mi ünnepünk, amelyet előkészíteni virrasztunk: az a nagyszerű katolikus magyar kultúra, amely a multban van nagy Árpád-szente-
ket és Hunyadiakat, Pázmányokat és Zrínyieket adta, és amely a 18. század óta valahogy elhallgatott és elrejtőzött. Elrejtőzött, de nem halt meg. Él, mint kiirthatatlan világlátás és életforma a magyar parasztság lelkében, a Dunántúl és Hevesben, Szeged—Kecskeméten és Székelyországbán; mint lélek-kitárulás és képzeletjárás a Széchenyiek és Vörösmartyak, a Babitsok és Juhász Gyulák, sőt Illyés Gyulák és Tamási Áronok szavaiban; mint szomjazott menedék és egyetlen lehetőség, mint elnémíthatatlan életigény és szükségszerűség a történelmi fejlődés méhében.

Ennek a nagyszerű, ennek az egészen magyar és egészen európai, egészen katolikus és egészen emberi, egészen magasrendű és egészen mindenkinek-való, egészen hagyományőrző és egészen „haladó” szerves és átfogó kultúrának: ennek a nagy Ünnepek vágya és reménye, hite és akarása parázslík virrasztásunk tűzében.

Tudjuk, hogy ez a sokak szemében „botrány vagy oktalanság”, de tudjuk azt, hogy sokan, nagyon sokan lesznek, akik a maguk lelke hangját hallják ki szavunkból. Ezeket hívjuk testvéri szeretettel: jertek, viraszatok és imádkozzatok velünk!

Sik Sándor

Paul Claudel

SZENT BERTALAN

Dicsértessék az Isten, ki kiirtja a rosszat s megment
a félelemtől!

A szenvedésnek nincs fulánkja többé s a halál zsarnoksága
megdől.

Szabadok vagyunk végre! Rakják meg hát a máglya-tüzeket!
A hóhérok ássák elő ócska fogóikat, csörtessék nevetséges
fűrészkéiket!

Öröm látni, mint csuklik össze hirtelen, kiről úgy véltük,
fennén áll!

Fenséges Isten, a győzelemért nem is oly drága ár a kínhalál!
Öröm az ellenség szemébe nézni, mint válik zavarossá, mint
repsz

A pokol falán, szörnyű jajszó közt, nyílást a szent kereszt!
Vegyétek el hát asszonyainkat, gyermekeinket! vegyétek
vagyonunkat! s minden egyebet!

Vegyétek életem! csak fölibém ne kerekedjenek.

Vegyétek bőrömet; sebj! szívem immár Tied.

Vegyétek véretem; sebj! csak a sárkányt lebírjam!

Vegyétek testemet; sebj! csak lelketeket bírjam!

Nem csonkíták meg Bertalant, karját el nem metélték.

Meg sem kötözték az apostol lábát, nyelvét ki se tépték.

Csupán kivonták hüvelyéből szablyaként a napvilágra

Az Úr csuromvér angyalát, a vörös embert bévülről kirántva.

Eredj immár, senki se gátol: lépj hármat Isten oszlopa!

Nincs bőröd, sem hajad: ugyan ki bántana?

Valóban megfosztott apostol! valóban csupasz bajnok!

Húsodtól valóban körülmetélt szent! szennyekből kiszakajtott!

Lépj hármat. Harmadikra: keresztény világ várna.

Ó, végsőig menők királya s kapitánya!

Zsidó! patyolat Ember! nincs többé bőröd, orcád, s már nem
tudni, ki vagy.

Egy Valaki sosem felejt, felismer: fia vagy.

Vesd el! mi szükség még a testre, hogy hazatérj Atyádhoz?

Mi szükség még az arcra, hogy elnémítsd a poklot s megrázzad
a világot?

Fordította Szedő Dénes o. f. m.

Jacques Maritain :

KERESZTÉNYSÉG ÉS DEMOKRÁCIA*

EGY KORSZAK VÉGE

Ha valódi jelentőségében akarjuk áttekinteni azt a szörnyű háborút, melyet a pogány birodalom zúditott a világ népeire, s mely nemcsak embereket öl, hanem lelkiismereteket is, valósággal kilúgozva a nemzeteket, kiéheztetve a gyermekeket és Európa-szerte megsemmisítve a jövőendő nemzedékek élettartalékait: — meg kell értenünk, hogy e háború voltaképpen nem más, mint szenvedélyes tetőfoka egy világ fölszámolásának. A római birodalom bukása szinte semmiségnek tűnik amaz események mellett, amelyeknek manapság vagyunk tanúi. Szemünk látára történik annak a „modern világnak” a likvidálása, mely már jó negyed századja megszűnt modern lenni, — az első világháború jelezte azt a történelmi percet, amikor beléhanyatlott a multba. A legégetőbb kérdés: mi lesz ennek a fölszámolásnak az eredménye. A felelet a fegyverek erejétől függ. Ha a tengelyhatalmak megnyerik a háborút, sötétség borul a világra és a szabadság évszázadokra meghal, — mindenféle szabadság, s a becsület is, s egyáltalán az emberhez méltó élet lehetősége. Ha viszont az egyesült nemzetek győznek, megnyílik az alkotó munka útja. Ám a felelet valójában nem egyedül csak a fegyveres erőviszonyokon múlik. A háborút csak akkor nyertük meg, és csak akkor nyerhetjük meg a békét, ha már a háború alatt is kirajzolódnak egy új világ körvonalai, — új világéi, melyet a győzelem segít uralomra, s melyben fölszabadulnak a ma elnyomott osztályok, fajok és nemzetek. A háborút csak akkor nyertük meg, ha a népekben fölülkerekedik az értelem, s ha erkölcsi és szellemi reformjuk semmivel sem lesz kisebb mértékű, mint háborús szenvedéseik s azok a halaszthatatlan szociális átalakulások, melyek nélkül civilizációnk fönmaradása nehezen képzelhető el. Az emberek nem csak azt kérdezik szorongó aggodalommal, vajjon a szabad népeknek van-e elég hadianyaguk és katonájuk; hanem azt is, vajjon fölfogják-e vállalkozásuk jelentőségét, vajjon fölére értelmük és akaratuk a történelmi események nagyságáig, s vajjon meg tudják-e tisztítani tevékenységüket és gondolataikat, életbölcseletüket és politikai filozófiájukat. Európa népei a nyomorúság szakadékába hulltak; de legalább tudjuk, hogy a maga csöndes módján mindenütt a fölemelkedés és megtisztulás műve megy végbe bennük, ahol a hősie hit határozottan nemet mond az elnyomónak és csatlósainak. Az öntudat, mellyel az amerikai nép vállalja felelősségét, az idealizmus, mellyel katonái szembeszállnak a halállal, arra vall, hogy ez a munka ott folyik az ő lelkében is, a sarjadás

* Jacques Maritain ezt a tanulmányát 1942-ben írta Amerikában; a mű könyv-alakban, 1943-ban jelent meg, ugyanott; Európában, Franciaországban először 1945 áprilisában adták ki. A háború még folyt, de a szövetségesek győzelme már biztosnak látszott, amikor a világhírű katolikus bölcsele, Aquinói Szent Tamás egyik legnagyobb és legmodernebb tanítványa, egyik leghivatottabb szellemi örököse, a kereszténység és demokrácia e mérleget föllállította. Fejtegetései fölül állnak a napi politikán; a politika fogalmának egyetemes, keresztény, szentágostoni értelmezését képviselik. Éppen ezért, bár a körülmények az eltelt három és félszázad alatt megváltoztak, a tanulmány elvei változatlanul időszerűek és útmutatóak.

titkos, elemi erejével. S ott folyik mindenütt, ahol az ember tud szenvedni és meghalni a szabadságért.

Ugyanabba a tüzes kemencébe vettette, fenyegettetve jóformán leg-alapvetőbb jogaikban is, s egyforma reményt, egyforma haragot szegezve a balsors ellen: mindazoknak a népeknek, amelyek elhatározták, hogy leszámolnak a rabszolgaságba döntő barbársággal, választaniuk kell a győzelem után, sőt választaniuk kell már a háború alatt, a hősies megújulás közös kísérlete s ama régi önzés és mohóság között, mely nem volna egyéb, mint újrakezdése a zűrzavarnak. Amerika és az egyesült nemzetek megnyerik a háborút. De velük nyeri meg az elnyomott Európa is, s a pokol, melynek tüzében égett, félelmes jogokat ad neki a jövőre: állandósítani a vihart, ha beléveti magát a kétségbeesésbe, vagy kivenni méltó részét a közös élet jobb és emberibb formáinak megalkotásában.

Tisztító munkáról szoltam az imént; ám e kifejezést, noha lényegében helytálló, csak bizonyos főntartással merem alkalmazni, és nem szeretném, ha hamis értelmet tulajdonítanának neki.

Akiket megfertőzött a fasizmus és a náciizmus, nemcsak abban vétkesek, hogy hazudnak: megrontották, elzüllesztették magának a nyelvnek a funkcióját is. Franciaországban a Pétain-kormány szelvében elterjesztette farizeusi ideológiáját, melyben vezeklés, bűnbánat, magábaszállás, szív és erkölcsök megtisztítása: mind e tiszteletreméltó szavak és fogalmak elvesztették értelmüket és becsületüket, és szinonimáivá váltak bizonyos beteges önvádolásnak, melyet azért követeltek a néptől, hogy örvükön menlevelet nyerjenek a valódi bűnösök. Az a megtisztulás, amelyre most van szükség, nem a politikai indulatok, az osztályok közti gyűlölet és a korbács apológiája szerint kifacsart erkölcs közhelyeibe való belémenekvés. Nem is a tehetetlen rezignáció ragálya, hanem a bátorság, remény, bizalom és hit munkája; első lépése az értelem elszánt erőfeszítése legyen, hogy mindenáron tisztán lássunk, s megmentsük a torzító tévtanoktól mindazokat az értékeket, amelyekben hittünk és hiszünk, és amelyekben a világ reménye nyugszik.

Tanui vagyunk a modern világ fölszámolásának. Világénak, melyben Machiavelli pesszimizmusa a politika lényegévé tette az igazságtalan erőszakot; melyben Luther szakadása megbontotta az egyensúlyt, kitépve Németországot az európai közösségből; melyben az Ancien Régime abszolutizmusa a kereszténység rendjét fokozatosan fölcserélte az élet keresztény forrásaitól mind jobban eltávolodó erőszak rendjével; melyet Descartes és az enciklopedisták racionalizmusa az ábrándos optimizmus karjaiba vetett; melyben Jean-Jacques Rousseau álkeresztény naturalizmusa összezavarta az emberi szív legszentebb törekvéseit egy olyatén földi Isten-országára sóvárgásával, melyet az Állam vagy a Forradalom fog megvalósítani; melyet Hegel panteizmusa megtanított arra, hogy saját történelmi mozgását tegye istenévé; s melynek hanyatlását csak siettette a polgárság uralma, a kapitalista profit rendszere, a számos imperialista összeütközés és a nemzeti államok féktelen abszolutizmusa. Ezt a világot át-meg áthatotta a kereszténység; legmélyebb életerőit éppen a keresztény hagyományoknak köszönhetette; szigorúbb bírása sem lehet a kereszténységnél. Alapvető tévedése az a hiedelem volt, hogy az ember megmenetheti magát egyedül a saját erejére hagyatkozva, s hogy az emberi történelem Isten nélkül folyik. De ugyanakkor nagy korszak volt és nagy műveket is alkotott; az ember jobban ráeszmélt önmagára, méltóságára s a törvényre, mely arra készíti, hogy haladjon, fejlődjen az időben; a polgári társadalom egyfelől, az értelmi megismerés másfelől autonómiára jutottak benne; a tudomány — noha szerencsétlenségünkre hovatovább a bölcseség helyét bitorolta —, a természet tudományos meghó-

dítása, az ipar és a technika páratlan sikereket ért el; s a gép, — még várva ugyan az időt, midőn az értelem majd valóban emberi célok szolgálatába fogja, az emancipáció hallatlan lehetőségeivel kecsegtetett. A francia forradalom, s történelmi következménye, a laicizált keresztény idealizmus hatalmas kibontakozása óta a szabadság és a társadalmi igazság eszméi rázták meg s éltették civilizációnkat, és csak rabszolgalelek kívánhatja e szabadság és igazságesszme megsemmisítését ama szenvedések és zavarok miatt, amelyekre alkalmat adhatott. Röviden: a modern világban, miközben megteremtették gyümölcsüket a vétkek és bajok, melyeknek csiráit magában hordta, folytatódott a civilizáció természetes növekedése és az evangéliumi kovász titkos munkája is. A tizenkilencedik század művelődése, ha termékenyen növelni nem is tudta, legalább megőrizte amaz isteni és emberi értékek örökségét, melyeknek forrásai őseink küzdelmei a szabadságért, a zsidó-keresztény hagyomány és klaszszikus-antik tradíció. És noha súlyos félreismerések középett, de keresztény maradt legalább azokban az alapelvekben, melyeknek létét köszönhetette: azokban a kapcsolatokban, melyek az emberről, az emberi haladásról, a jogról és a szellem értékéről alkotott eszméit a kereszténység szent alapjához fűzték; a vallásszabadságban, melyet végeredményben, akár tetszett neki, akár nem, mindvégig fönntartott, bárhogyan korlátozták is azt egyes országokban és bizonyos időkben; az értelem és az emberi nagyság iránti mély bizalmában, amiből szabadgondolkodói éppen a kereszténység ellen vélték fegyvert kovácsolhatni; s abban a szekularizált keresztény érzésben, mely, téveszméi ellenére is, alkotásait s politikai és társadalmi vágyait sugallta.

Ha a növekvő szakadás világunk valódi magatartása s a szilárd léte alapföltételét alkotó erkölcsi és szellemi elvek közt az egyensúly végtelen megbomlására vezetett is; ha e világ lassankint ki is vetkezett szellemi tartalmából s végül, afféle szó-univerzumhoz, élesztő nélküli téstárhoz hasonlított is; s ha utóbb a katasztrófa elkerülhetetlen lett is: erők és igazságok évszázadokon át fölhalmozott hatalmas történelmi tőkéje ma is rendelkezésére áll az emberi szabadságnak; a megújhodás energiái ma is készenlétben vannak; s ismét csak tőlünk függ, hogy a modern világ katasztrófája ne torkolljék holmi visszafordulásba az Ancien Régime vagy a középkor valaminő hamis bálványa felé, s ne torpanjon meg az új német rendszer teljes szétzúzásában, hanem egy valóban teremtő új korszak kezdete legyen, — olyan korszaké, melyben az ember újra elindul, szenvedésben és reménnyel telten, a szabadság meghódításának útján.

A demokráciák tragédiája

A modern demokráciáknak az a tragédiájuk, hogy még nem sikerült megvalósítaniuk a demokráciát. Először is: a demokratikus eszmények ellenségei soha nem tették le kezükből a fegyvert; rejtett indulataik, nép- és szabadsággyűlöletükkel egyetemben, oly mértékben növekedtek, amily mértékben erre a demokráciák gyöngesége és hibái ürügyet szolgáltatottak. S végül szövetségre léptek a pénztől megrentott, előjogaikhoz makacsul ragaszkodó s a kommunizmus vak félelmében reszkető uralkodó osztályok érdekei, — (holott a kommunizmus terjedését hatásosan csak határozott szociális reformpolitikával lehetett volna megelőzni); — sőtét kalandorok becsvágyai; a rabszolgabölcselet, melyet Európa valamennyi államában buzgón hirdettek azok az utópisták, akiknek egyetlen mohó kívánságuk volt: hogy bármily áron is, de lássák eszméik uralomrajutását, — a fajelmélet szadistái, ittasan az örömtől, hogy a szellemet a szellem elárulására használhatják, s az emberi elaljasodás út-

széli vámszedői. Ám amikor a szellemi megfélemlítés, az áltudományos és álirodalmi tekintély s a rágalmozás teljes gépezete hatóképesége csúcspontjára emelte ezt a hamis ideológiát, a demokratikus országok ifjúsága mély lelkiismeretvizsgálatba merült; néhány év múltán megújodott erővel lábalt volna ki belőle, első hatása azonban a kétely és tévovázás fölbresztése volt.

Annak, hogy a modern democráciák nem tudták megvalósítani a democráciát, másik fontos oka az, hogy e megvalósításnak mind szociális, mind politikai síkon egyszerre kellett volna, s mulhatatlanul, végbemenie; ennek a követelménynek azonban nem tettek eleget. A pénz bőségére alapított gazdasági rend megoldhatatlan önellentmondásai, az uralkodó osztályok önzése, s a proletariátus kiválása, amit a marxizmus a Forradalom misztikus elvévé emelt, megakadályozták, hogy amit a democrácia javall, valóban átmenjen a társadalmi élet vérkeringésébe; a modern társadalmak tehetetlensége a nyomorral s a munka elember-telenedésével szemben pedig, épúgy, mint képtelenségük arra, hogy megakadályozzák az embernek ember által történő kizsákmányolását, e demokratikus törekvések keserű bukását jelentette.

A legfőbb ok azonban szellemi természetű, s abban a belső ellentmondásban és végzetes félreértésben rejlik, melynek a modern democráciák, főként Európában, áldozatául estek. Végső elvében s alapjában a közös emberi életnek az a formája és eszménye, melyet democráciának nevezünk, az evangélium sugallatából származik s nélküle fönn nem állhat; s a történelmi összeütközések vak logikája meg a társadalmi emlékezet gépiességei folytán — amiknek a gondolkodás logikájához semmi közük — a modern democráciák irányító erői egy álló évszázadon át megtagadták az evangéliumot s a kereszténységet az emberi szabadság nevében, a keresztény társadalmi rétegek irányító erői pedig egy évszázadon át harcoltak a demokratikus törekvésekkel a vallás nevében. Franciaországban az 1848-i munkásmozgalmat keresztény láng hevítette, bármilyen füsttel égett is az olykor. A szabadgondolkodó polgárság egyszerre oltotta ki e mozgalmat s e lángot; s a vallás társadalmi hatalma ekkor épúgy a polgárság érdekei felé hajlott, mint ahogyan korábban a trón érdekei felé. A társadalmi fölszabadulás szabadalmazott apostolai nem tudták meglátni az Egyházban Jézust, s összetévesztették a vallásos orthodoxyt a rendfönntartó szerepében tetszelgő politikai és társadalmi elnyomással. A vallás társadalmi támaszai pedig nem tudták meglátni Jézust a szegényekben, nem tudták meghallani Jézus hangját követeléseik kúszá lármájában, s a társadalmi igazságra való hivatkozásokat összetévesztették a fölforgatással s a haladás mezében hivalkodó istentelen forradalommal. A tizenkilencedik század végén mintha beteljesedett volna a nagy botrány, melyről XI. Pius pápa beszélt;¹ a munkásosztályok a kereszténység megtagadásával keresték boldogulásukat, a konzervatív keresztény körök pedig az igazság és szeretet korszerű követelményeinek megtagadásával keresték a magukét. A katolikus Egyház ünneptélyesen figyelmeztette a népeket a bennük rágódó veszedelemre; e nagy intelem azonban későn érkezett. Csakhamar föltűnt Európa-szerte a képtelen dilemma, melyet kerge vezetők állítottak az emberek elé, azt állítván, hogy választaniuk kell a kommunizmus között — mely alapelvei közül kihagyta az Istent —, s a fasizmus között, mely szolgájává akarta alázni, pártjába akarta sorozni Őt, s meg akarta rontani a lelkekben a

¹ „A tizenkilencedik század nagy botránya, hogy az Egyház elveszítette a munkásosztályt.” E szavakat XI. Pius pápa Cardijn Abbénak, a JOC-mozgalom alapítójának mondta, amikor kihallgatáson fogadta.

vallást, „dekrisztianizálni akarta az Egyházat”; föltűnt ez az abszurd vagy-vagy s rávilágított ama szörnyű hűdésre, melybe az a bizonyos belső ellentmondás vezette a népek evilági életében mind a demokrácia, mind a kereszténység elvét, s rávilágított arra a szerencsétlenségre is, melyet a modern demokráciákban e két elv frigyének fölbomlása okozott. A háború tragédiája fölébresztette az embereket. A demokráciák a háború után csak úgy nyerhetik meg a békét is, ha a kereszténység ösztönzése és a demokrácia sugalmazása kölcsönösen fölismerik egymást és megbékélnék egymással.

Van Amerikában egy kártékony növény, úgy hívják: mérges borostyán. Ha ez rátekeredik egy tölgyre, magához e tölgyhöz is veszedelmes hozzáérni. Az ilyen fát mérges tölgynek mondják, de tévesen: mert a fa egészséges, egészségesek nedvei is; csak az élősdie mérges. Az utóbbi harminc évben Európában sok őszinte szellem fordult el több-kevesebb undorral a demokráciától, — s itt nem a diktatúra kiszolgálóira gondolunk, s nem is azokra, akik nagy hangon halált kiáltottak az értelemre, hanem azokra, akiket visszariasztott az a sok élősdie inda, mely a valódi demokráciára ráfonódott s szinte megfojtotta azt. Ezek most ráeszmélnek, hogy amikor fejszecsapásaikkal a fát döntögették, voltaképen az emberiség evilági reménységét ostromolták, a nélkül, hogy a köréje tekeredett halálos indák gyökereit elérhették volna; e mérges növények, aláhullva a talajra s vígan táplálkozva a föld rothadékony mocskaiból, csak annál útálatosabb bujasággal tenyésztek, átkozott vegetációjá vá burjánzottak, gyümölcsöt színleltek s minden mérgük a hitleri borzalomban sűrűsödött össze.

Nem szívesen változtatjuk meg a neveket, melyekért egész nemzetek áldoztak szenvedést és reményt. Nem is az a fontos, hogy új nevet találjunk a demokrácia fogalmára, hanem az, hogy fölfedezzük és megvalósítsuk valódi lényegét; hogy a képmutatásai és az evangéliumi ihlet hiánya miatt kiszikkadt polgári demokráciáról áttérjünk a teljes egészében emberi demokráciára: az elhibázottról az igazira.

A demokráciának már a neve is másként cseng Amerikában és másként Európában, nem is beszélve arról, mily különbségek vannak e téren maguk az európai államok között is. Amerikában, ahol a hatalmas pénzügyi érdekeltségek ellenére, a demokrácia sokkal mélyebben áthatotta az egész életet, s ahol soha nem feledkezett meg keresztény eredetéről, e név frissen élő ösztönt hív elő, erősebbet, mint az élősdiként reáfonódó szellemi tévedések. Európában viszont oly eszményt jelöl, melyet a tények megcsúfoltak, s melynek a tévedések féligmeddig már a lelkét is fölfalták. Amerikában, talán mert ott a kereszténység oly határozatlan és híg formákat öltött, hogy olykor már nem is egyéb, mint az emberi erkölcs bizonyos érzelmi tartozéka, keresztény és demokratikus elv szétválása soha nem volt oly élesen érzékelhető, mint Európában, hol a lelkek és szellemek megoszlanak egy alkatában és tanaiban megbonthatatlan szilárdsággal kialakult, de a nép életétől egy bizonyos időben némileg elszigetelődött kereszténység, meg a nyílt és harcos hitetlenség vagy vallásgyűlölet közt. Amerika számára a probléma: kereszténységét az isteni követelmények mértékéhez szabni és demokráciájának vallásos és szellemi feszültségét Krisztus keresztáldozatának hőfokáig hevíteni. Európa kérdése: megtalálni a kereszténység éltető erejét a földi világ dolgaiban is, s ugyanakkor végezni a keresztényellenes barbársággal s a rabszolgaság demokráciaellenes áradatával. Itt is, ott is gyökeres átalakulásra van szükség, a szellemi erők föltámadására, a népekből támadó új lovagságra. Ez az átalakulás elkezdődött. De egyelőre csak elkezdődött.

(Folytatjuk.)

"BÚRA TERMETT IDŐ."

(Három vers a párizsi tárgyalások napjaiból)

ELINDULTAM SZÉP HAZÁMBÓL

*Elindultam szép hazámbul,
Híres kis Magyarországbul,
Visszanéztem fél utambul,
Szememből a könny kicsordult.*

Elindultam szép hazámból,
Híres kis Magyarországból.
Míg az utam visszafordult,
Kint a könnyem hétszer csordult.

Szürcsöltem a nagyvilágot,
Bora, méze megvarázsolt,
De csak szebb volt nekem orcád,
Kicsi meleg Magyarország.

Édesanyám, mivé lettél!
De nagyon megöregedtél,
De kihűlt a melegséged,
De nagy lett a kicsiséged!

Régi hied: világ rongya.
Köp, aki neved kimondja.
Fiaid is, — aki most vagy,
Jaj, még ők is megrugdosnak!

Készülődnek, el is mennek,
Neki a nagy idegennek,
Ahol úgy van tán, mint régen,
Ahol süt még a nap az égen.

Menjenek Isten nevében!
Nekem itt az üdvösségem,
Én — háttal a nagyvilágnak —
Szülém, már csak téged látlak.

Jaj, ne legyek fia Kámnak:
Ha van bűne az anyámnak,
Megtakarjam, meg ne lássam,
Magamért meakulpázzam.

Fogjuk áldott keze párját,
Ami dajkált, ami táplált,
Csókoljuk, mint szent ereklyét,
Ki tudja meddig lehet még!

Sik Sándor

AMERRE ÉN JÁROK

*Amerre én járok, még a fák is sírnak,
Gyenge ágaikról a levelek hullnak.*

Amerre én járok, még a fák is sírnak,
Gyenge ágaikról a levelek hullnak.

Hulljatok levelek sűrűn az utamba,
Legalább, ha sírok, ne sírjak magamba.

Hulljatok levelek, földjete el engem,
Mert az én életem sírva keres engem.

Életem elmaradt vérző darabjai
Kezdenek most sűrűn felém vonaglani.

Egy-egy tüzes név sír mindenik levélkén,
Mindenik levéllel sírva repülnék én,

Arra, hol elcsángott darabjaim várnak:
Megdúlt Marosfőnek, káros Kolozsvárnak,

Fraknónak, Rudnoknak, Tömösnek, a Vágnak,
Az egész valaha világ-volt világnak,

Az egész énemnek, aki egyszer voltam,
S aki más már nem lesz, se élve, se holtan.

Az zokog itt mostan zörgő levelekkel,
Hegyeken zörömből hazátlan szelekkel.

Őszi levél útját nem állja el árok,
A vonító szélnek nincsenek határok.

Szelek és levelek, sodorjatok engem,
Zokogás vagyok én, ki állít el engem?

Sík Sándor

BÚRA TERMETT IDŐ

*Hej, búra termett idő, kódnevelő szellő!
De megviselt engem ez az egy esztendő!*

Hej, búra termett idő, kódnevelő szellő!
De megviselt engem ez az egy esztendő!

Ez az egy esztendő, — ez a két esztendő, —
Ez a tíz esztendő — holtig elegendő.

Megviselt, megrongyolt engemet is, mást is:
A szép emberségből kivedlett az áspis,

Tejes-báránybőrből veszett farkas fordult,
Híres magyarságból veszekedett koldus.

Csurog a szívemből ezeréves bánat,
Gyászmagyarja vagyok örök Ágostának.

Hat már odapusztult, ki tűzben, ki vízben,
Engemet, idétlent hagyott meg az Isten.

Sírván, nehogy átok pörsentse ki számát,
El-elzörgetem hát rekedt tamburámat.

Tudom én, hogy örült ének, amit mondok,
De Istentől szólnak egynémely bolondok.

Halálszín felhőktől szederjes a mennybolt,
— De hogy sehogyan sem, úgy még sohasem volt.

Elhagyott az Isten, meg se lát bennünket.
Van-e, nincs-e? — Amen, össze a kezünket!

Nincsen hova menjünk, a remény is dőre,
Vége a világnak. — Induljunk előre!

Nincs, aki feleljen, bolond, aki kérd is.
— Voltunk is, vagyunk is, leszünk is, azért is!

Sík Sándor

SZÜKSÉG VAN-E HITVALLÁSOS ISKOLÁRA?

Az a mindenki előtt ismert tény, hogy a hitvallásos iskolák zsúfolásig teltek tanulókkal, s hogy a hely hiányában kiszorultak sirva hagyják el, melyben felvételre jelentkeztek, a hitvallásos iskola igazgatói helyiségét: a legcsattanóbb válasz a feltett kérdésre.

Már a pogány ókor legnagyobb gondolkozója, Aristoteles az államvezetésről szóló művében az erényt (*ἀρετή*) jelöli meg a nevelés legfőbb céljaként, magát a nevelést meg sorban és fontosságban az állam első kötelességének tekinti. Természetesen Aristoteles nem egy különleges erényre gondol, hanem az erényre, az összes erények foglalatára és hordozójára: a szóban, viselkedésben, cselekvésben, egész életirányban megnyilatkozó erkölcsös életre. A nagy filozófusnak lényeglátó szeme jól fölmérte az „elnevelésnek”, a lélekrontásnak a téves eszmék tanításából és a rosszpélda-adásból származó veszedelmét. Az eldurvulásnak azt az ijesztő mélységét, melybe az öntudatos, céltudatos, lelkiismeretes nevelés hiánya tasztítja az emberiséget.

Falusi emberekkel beszélgetek. Tudja, uram, szólnak ők, a gabona, a kultúrnövények, mostohagyerekei a földnek, de a gaz, az édesgyermek. Egészen úgy van az Isten szántóföldjén, a mi lelkünkben is, válszólom én. Az erény, az erkölcs mostohagyermek lelkünknek, de a tévedés, a bűn, az édesgyermek. Bizony a kultúrnövényeket vetni, palántálni, öntözni, gyomlálni kell, a talajt számukra előre gondosan meg kell művelni, mégis nehezen teremnek, de a gyom, a gaz, díszlik magától is. A pedagógiai individualizmus szélsőséges hirdetőinek, a svéd Ellen Keynek, a német Wyneken Gusztávnak aligha lehetett virágos kiskertjük, másként rájöttek volna a falusi emberek egyszerű bölcsességére, s nem tanították volna: hagyni kell a természetet magára, tökéletesen elvégzi az a hivatását magától is. Hát hiszen elvégzi, de abból a közellátás aligha szállíthat az ellátatlanoknak.

Bölcsen írja Simon Widmann: „Erkölcs, amely vallástalan fölsőbb-ségnek önkényes, bárha jószándékú rendelkezésén és szavatolásán alapul, hasonló a szélkakashoz, amely állandóan úgy forog, ahogyan a szél fúj. Az egyetlen biztos és sziklaszilárd támasz az emberi tekintély és törvény, a társadalom, az állam számára: az isteni törvény”, az erkölcsi világrendben megnyilvánuló örök igazság.

Egy külföldi nem-katolikus vegyészprofesszor jelentette ki előttem „Elismerem, hogy világtörténelmi viszonylatban is a katolikus Egyház tömegnevelő ereje hasonlíthatatlanul nagyobb, mint bármely más intézmény vagy világnézeté”. „S azt hiszi, uram, válaszoltam neki, hogy a katolikus Egyház ezt a világtörténelemben páratlanul álló tömegnevelő hatását immár kétezer év óta s az egész földkerekségen ki tudta volna fejteni, ha ez a nevelő erő csak pókhálón, ködön, babonán alapulna, nem pedig örök isteni igazságon?” Az isteni törvény nem más, mint isteni igazság erkölcsi téren.

Minden koroknak szólnak Izaías próféta döbbenetes szavai (59, 9-24.): „Nappalt vártunk, és itt az éjszaka; világosságot, és sötétben botor-kálunk, mert elbukott a küzdőtérén és feledésbe merült az igazság. —

Az egyéni tapasztalat, a széleslátókörű emberekkel való érintkezés, történelmi tanulmányaink meggyőznek bennünket arról, hogy egyes emberek, családok, népek, akkor szakítanak végleg Istennel, mikor már a gátló erkölcsi törvények „nyűgét” lerázták, mikor lejtőre jutottak, a bűn, a pusztulás lejtőjére. E két tény között ok és okozati kapcsolat van.

Mint a napból a világosság, sugárzik Istenből az igazság. Azért vallja Miguel Cervantes: „Ahol az igazság, ott Isten” („donde está la verdad, está Dios”). Cervantes, Shakespeare költészete, Leonardo, Velasquez művészete, hódolat az igazságnak. Az ő lángelméjük alkotásaiban éppen az igazság hatalma az, ami lenyűgöz bennünket. Exisztenciális alapja, létrendi alkotóeleme a művészetek művészetének, a lélekformálásnak, a nevelésnek is az igazság. Magán viseli-e azonban az igazság lényeges ismertető jeleit az a tan: „Ami a faj érdeke, az az igazság”? Hova vezetett ez a tan? És mi lesz a világból, ha a tárgyi igazság szedi sátorfáját, s helyet készít, sőt trónraemeli a mindenkori hatalom ízlése szerint formált „igazságot”?

A családi és iskolai nevelésnek tehát csak a tárgyi igazság kultusza lehet az elve és gyakorlata. A nevelésnek meg kell maradnia a változatlan igazság és a változó korviszonyok tárgyilagos, minden nyugtalanító elemtől mentes összhangolásának. Az állandóságot, az elvi alapon maradást, a nyugodt lelki derűt, a természetes és természetfeletti célok biztosítását, magát az igazságot mindég a hitvallásos iskola nyújtotta elfoglaltság és előítéletek nélkül. Ezt érzik és tudják a szülők, azért viszik sokszor még a gyakorlatilag istentelen szülők is szívesen gyermekeiket hitvallásos iskolába. Az aristotelesi elvet: az erkölcsre nevelést nem a hitvallásos iskola tudja-e egyedül biztosítani? Hányszor nyíltak meg előttem, paptanár előtt a diákszívek s tettek közléseket, amelyek szüleik előtt örök titkok maradtak! Azt mondja Ziegler, a strassburgi pedagógus: Helyezd a gyermeket erkölcsös környezetbe, s erkölcsös ember nevelkedik belőle. Rég megdőlt a herbarti elmélet: tömd meg a gyermek fejét szép eszmékkel, és szép lélekke lesz. Az oktatással, az igazság megismertetésével legalábbis egyenlő értékű a megismert igazság szerinti életre, az igazságos vagy más szóval erkölcsös életre való nevelés. Ebben rejlik a vallásos iskola hasonlíthatatlan ereje.

Egy emberöltőn belül két világkatasztrófát éltünk át. Mindkettőt az egyéni és nemzeti önzésnek egyetemes emberi érdekek fölé helyezése okozta. Csak szilárd erkölcsi alapon nevelődött jellem tud mindig és minden körülmények között igazságosan gondolkodni és cselekedni. Az igazságos élethez az ész és annak produktuma, az ismeret csak utat jelez, világot gyújt, az elhatározás, cselekvés közvetlenül érzelmi és akarati indításból születik. Csak jó fának lehet jó gyümölcse. Jó cselekedet állandóan csak erkölcsi jósból, tiszta érzelmi világból, lelkiismeretességből, jellemből fakadhat. Az állandó erkölcsös cselekvés motora csak a legfőbb isteni parancs: a szeretet lehet. Ennek az égből táplálkozó ihlető és lendítő erőnek a segítségével tudta a katolikus nevelés művészi egységbe foglalni az egyéni és közösségi élet kifejlődésének feltételeit és követelményeit. Megoldotta a paradoxonnak látszó föladatot társadalmi vonatkozásban az egyesek életében; a békésen egymás mellett élő keresztény nemzeti államok fölépítésével nemzetközi viszonylatban.

Ellensége lehet-e a keresztény nevelés a földi boldogulásnak és a földi boldogulás lehetőségeit biztosító államnak? Erre a kérdésre már az őskeresztény évszázadok nevében Tertullianus megfelelt. „Nem vagyunk idegenek az élettel szemben. Mi, igenis tudjuk, hogy hálával tartozunk Istennek, teremtető Urunknak. Műveinek semmiféle gyümölcset vissza nem utasítjuk; csak mérsékeljük magunkat, hogy ne használjuk azokat mérték

nélkül és rosszul. S így mi sem élünk ezen a világon fórum és mészárszék nélkül, sem fürdők, házak, üzletek, istállók nélkül, sem a ti vásáraitok vagy kereskedelmek nélkül. Mi veletek együtt hajózunk és katonáskodunk, műveljük a földeket és kereskedünk, kicseréljük portékáinkat és rendelkezésekre bocsátjuk munkánkat. Hogyan tűnhetünk föl tehát előttetek haszontalanoknak ügyeitekre nézve, melyekkel és amelyekből élünk, azt valóban föl nem foghatom." (Apoll. 42.) Nemcsak el nem vetjük a földi boldogulásra való törekvést, hanem ellenkezőleg, magasabb rendeltetést tulajdonítunk neki, fölkaroljuk és megszenteljük.

A külső és belső akadályoktól mentes, természetes és természetfölötti erőhatásoktól támogatott szabad kifejlődése, tökéletes kibontakozása az erő életnek, ébredő léleknek — ember részről — a Teremtő Isten legszebb dicsérete. Az alkotás remekvolta, az alkotó művészt legnagyobb öröme és büszkesége. Egyben kifejezett isteni parancs: „legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes". Az emberi élet erőinek ez a kibontakozása, szabad érvényesülése az emberi boldogságnak alapérzése. Az isteni és természeti törvényeken fölépült keresztény nevelés történelmi próbát kiállt, egyetlen biztosítója ennek a szerencsés emberi fejlődésnek.

Az egyetemes emberi és a jellegzetes népi tulajdonságok zavartalan együttesét is a keresztény nevelés valósítja meg legtökéletesebben. A népek hangversenyében ugyanis nem egy sajátos színet, zengését veszített átlaghangra, hanem egyéni jellegüket, bájukat megőrzött hangok sokféleségére van szükség, amely sokféleségbe magasabb egységet a zene lelke, az eszme visz. Minden nép annyit ér a nagyvilág számára, amennyi népegyéni sajátossággal tudja megvalósítani az örök emberi eszményeket. Az egyetemes emberi ugyanis mindig csak népegyéni módon jelenhet meg. Csak az új szín vonz: az azonosság, a kópia, nem érdekli az embereket. A nélkül, hogy a népek testvéri közösségét diszharmóniába fullasztotta volna: az Egyház volt a népi jellegüket híven megőrzött keresztény nemzetek fölnevelője.

Tirolban kérdezte egy útítársam: Miért építettek itt annyi kápolnát, templomot? S mikor építették? — folytattam a kérdést kérdéssel. Az épületek állapota, stílusa mutatja, hogy régen, hangzott a válasz. Bizony régen. Akkor, amikor a nyaralás még nem volt divat. Mikor az idegenforgalom még nem hozta a pénzt, mikor a mindennapi kenyérért ugyancsak meg kellett küzdeni a sziklás talajjal, a rövid és viszontagságos érelő idővel, zord éghajlattal.

Nemrégiben szó volt róla, hogy a nyugati demokráciákban nincs állandó bevezetett hitoktatás. Nekünk magyaroknak mindig nehezebb volt a sorsunk, mint a nyugati népeknek, azért éreztük és érezzük ma is, hogy nagyobb szükségünk van Istenre, mint a szerencsésebben elhelyezkedett népeknek. Így van ez küzdelmes életünkben, így kell lennie és így kell maradnia a nehéz magyar sors hordozására képesítő nevelésben is.

ELÉGIA A HANGLI HÁRSFÁIRÓL

THURZÓ GÁBORNAK

Ó, hársak, mennyit ültem egykor
alattatok! Dalolt a nyár;
úgy forrt a lét, akár a nyers bor,
és szemközt hallgatott a Vár;
egy-egy hajó siklott le néha
sebet hasítva a folyón;
már messze járt, de túlke méla
siralma szólt még elhalón.

Még hullt a napfény, szinte porzott
az augusztusi délután;
emelte ég felé a korzót;
de már az alkony ült Budán;
és szinte ringatott a nádszék,
míg hátradőlve könnyedén
a vígan áradó világ szép
látványain tűnődtem én.

A szőlő, mint a gyöngy a tálon,
a lányok lépte: lepkefű;
a lombok közt szitált az álom;
egy nő dalolt; a nyűtt románc
epedve szállt, szerelmet árult,
s ahogy dalolt a kis *dizőz*,
a messzi mult ölén kitérült
az ifjúság, egy régi ősz,

a hegytető, a szél... az élet
vad ormain ragyogva rőt
mámorában a büszke lélek
földre tiporta az időt,
a végtelent akarta torkon
ragadva porba rontani...
Harangok szóltak: Buda zordon
és Pest szelíd harangjai;

s eltűnt az emlék. Ó, valóság! —
gondoltam, és: — csak szálljatok,
lányok, szerelmek, röpké rózsák,
eldalolhatatlan dalok!
Az élet lassan egyre mélyebb,
a vágy is lassan partot ér;
s ura csak úgy vagy, ha a lét egy
szőlőszembe is belefér...

És közben este lett. A hársak
lombegén túl az igaz ég
kéken csiholta egyre bátrabb
szikrái csillagos tűzét;

kis szél is szállt, a Duna zsongott,
tükre lámpákat ringatott;
lent a víz, fölöttem a lombok,
és itt is, ott is csillagok.

(Egy éve? Kettő? Három is már.
A Duna most is egyre zsong.
Csillag akad, de hársfa nincs már...
Hanem a lomb, a régi lomb
itt bólong bennem és e dalban
szebb századoknak adja át
megnemesült emléke halkan
hullámzó tiszta dallamát.)

Rónay György

GYEREK VAGY MÉG

Gyerek vagy még, a tagjaid
mégis már szinte készen
vakítanak a hajlatok
derengő rendszerében,
s akár egy bujkáló mosoly,
ha csípőd nem, hát vállad
elárul és magadra hagy.
Tetőtől-talpig látlak!

Nézlek és nem bírom tovább,
egyetlen moccanásra
puhán megindul életem,
mint omló homokbánya.
Gyenge vagy még, hát menekülj
mielőtt utolérne!
Előre biccen a fejed.
Az első ütés érte.

Mohón tülekszenek feléd
a leroskadó évek;
mint kiéheztetett botok,
a rengeteg megéled!
Éjszakáim! az éjszakák
didergő csőcseléke!
testestül veti rád magát.
Egy falatka kenyérre!

Fiatál csuklód eltörik
és bezúzzák a hátad:
az üdvösségük keresik,
mit nálam nem találtak!
Az elveszített gyereket,
vakító ifjúságot!
S kifosztva elhajítanak,
mint talpig tépett zsákok.

Ez marad belőled nekem?
Ájult közönnnyel nézlek.
Hová a váll, mely tündökölt,
nyoma a tündöklésnek?
Zavartan tesz-vesz a kezem
az üres levegőben.
Te volnál, kit megöltek és
én lennék, ki megöltem?

Pilinszky János

AZ IMÁDSÁG

Mi, nyugati emberek, sokkal többre tartjuk a rációt az intuíciónál, az értelmet az érzelelnél. Míg tudományunk tündöklük, a vallás fénye elhalványul. Elfordulunk Pascaltól; Descartes nyomain járunk.

Legfőbb gondunk, hogy kifejllesszük magunkban az értelmet. Ami a szellem nem-értelmi tevékenységeit: az erkölcsi, a szép iránti, főként pedig a vallásos érzést illeti: ezeket jóformán teljesen háttérbe állítjuk. Ez alapvető funkciók elsovadása folytán a modern ember szellemileg vakká válik. Ily fogyatékossgal pedig nem lehet hasznos tagja a társadalomnak. Civilizációnk összeomlása az egyéniség silány minőségére vezethető vissza. Mert az élet sikeréhez a lelki-szellemi tényezők époly nélkülözhetetlenek, mint az értelmiek vagy az anyagiak. Fontos érdekünk tehát, hogy föltámasszuk magunkban azokat a szellemi tevékenységeket, amelyek sokkal több erőt adnak a személyiségnek, mint az értelem. Ezek között a vallásos érzés egyike a legkevésbé méltányoltak.

A vallásos érzés lényeges megnyilvánulása az imádság. Az imádság, mint a vallásos érzés is, nyilvánvalóan szellemi jelenség. Nos: a szellemi-lelki világ technikái eszközeink hatósugarán kívül esik. Hogyan szerezhethünk tehát pozitív ismereteket az imádságról? A tudomány birodalma, szerencsére, magában foglalja mindazt, ami megfigyelhető. S a lélektan segítségével egész a szellemi jelenségekig elhatolhat. Ezek szerint az imádkozó ember rendszeres megfigyelésével ismerhetjük meg az imádságot mint jelenséget, az imádkozás mibenlétét és hatásait.

Az imádság meghatározása

Az imádság lényegében, úgy látszik, a szellem bizonyos feszült törekvése a világ immateriális szubsztrátuma felé. Általában panasz, szorongatott kiáltás, segítségkérés. Másként meghatározva: a lélek felemelkedése Isten felé. A szeretet és imádás ténye az élet csodájának forrása előtt. Az imádság tehát az ember feszült törekvése arra, hogy kapcsolatba lépjen egy láthatatlan lénnel, minden lét teremtetőjével, a legfőbb bölcseséggel, erővel és szépséggel, mindnyájunk atyjával és megmentőjével. A valódi imádság nem szokványos szövegek egyszerű recitálása, hanem oly misztikus állapot, melyben tudatunk belémerül, beléoldódik Istenbe. Ez az állapot nem értelmi jellegű. A bölcselők és a tudósok számára ennélfogva hozzáférhetetlen és érthetetlen. Mint az esztétikai érzéknek vagy a szeretetnek: semmiféle könyvszerű, tudós természetű tudásra nincs szüksége. Az egyszerű lelkek époly természetesen érzik meg Istent, ahogyan a nap melegét vagy egy virág illatát. Ám Isten, ki oly imádatraméltó annak számára, akiben él a szeretet, elrejtőzik az elől, aki nem tud egyebet, mint megérteni. Gondolat és szó egyformán fogyatékosnak bizonyul, midőn az imádságot le akarjuk írni. Éppen ezért az imádság legmagasabbrendű kifejezési formája a szeretet lendülete az értelem sötét éjszakáján keresztül.

Az imádság technikája. Hogyan imádkozunk?

Hogyan kell imádkozni? Technikáját a keresztény misztikusoktól tanultuk, Szent Páltól Szent Benedekig s ama megszámlálhatatlanul sok névtelen apostolig, kik húsz évszázadon át a nyugati népeket a vallásos életbe bevezették. Platon istene hozzáférhetetlen, megközelíthetetlen volt

a maga nagyságában. Epictetosz egybevegyült a dolgok lelkével. Jehova keleti despota volt, félelmet keltett, nem szeretetet. A kereszténység ezzel szemben mintegy közel hozta az emberhez Istent; az ő Istene emberi arcot is öltött; atyánk, testvérünk, megváltónk. Ahhoz, hogy Isten közélébe jussunk, nincs szükség többé bonyolult szertartásokra, véres áldozatokra. Az imádság könnyű lett, technikája egyszerű.

Imádkozni a kereszténységben annyi, mint elindulni Isten felé, Istenre irányulni. S ez nem annyira értelmi, mint inkább érzelmi tevékenység. Isten nagyságán elmélkedni például nem imádság, ha csak ugyanakkor nem kifejezése szeretetünknek s hitünknek is. La Salle módszere szerint így indul ki az imádság bizonyos értelmi álláspontból, hogy nyomban érzelmivé melegedjék. Akár hosszú, akár rövid, akár szóbeli, akár csak gondolatbeli: az imádságnak olyannak kell lennie, amilyen a gyermek beszélgetése édesapjával. „Megmutatjuk magunkat, úgy, amilyenek vagyunk” — mondta egyszer egy irgalmas nővér, aki húsz év óta él és lángol a szegényekért. Végeredményben úgy imádkozunk, ahogyan szeretünk: egész lényünkkel.

Ami az imádság formáját illeti, számos változata van, a röpke fohásztól a mély elmélkedésig, amaz egyszerű szavaktól, melyeket a parasztasszony rebeg a falusi fészület előtt, a katedrálisok boltíve alatt zengő gregórián fölséges dallamáig. Az imádság hatékonysága nem függ ünnepélyességétől, nagyságától, szépségétől. Nagyon kevesen tudtak úgy imádkozni, mint Keresztes Szent János vagy Clairvaux-i Szent Bernát. De ahhoz, hogy meghallgatást nyerjünk, nem kell ékesszólóknak lennünk. Ha az imádság értékéről eredményei szerint próbálunk ítélni, úgy látjuk, mindnyajunk Mestere a könyörgés vagy dicséret legeggyűgyűbb szavait époly szívesen fogadja, mint a legszebb fohászzkodásokat. Már a gépiesen elmondott szövegek is imádságszámba mennek bizonyos módon. Ugyanígy egy gyertya kicsiny lángja. Csupán az szükséges hozzá, hogy a szöveg vagy a láng egy ember Isten felé törekvésének legyen a jelképe és kifejezése. Tettekkel is lehet imádkozni. Gonzague Szent Lajos mondta, hogy a kötelességteljesítés egyértékű az imával. S kétségtelen, hogy a legjobb mód, kapcsolatban élni Istennel, ha teljesen és tökéletesen betöltjük akaratát. „Jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, miképpen a mennyben, úgy a földön is”... S Isten akaratának teljesítése lényegében nem más, mint engedelmeskedni az élet törvényeinek, úgy, amint azok sejtjeinkbe, vérünkbe, szellemünkbe irattak.

Az imádságok, melyek mint hatalmas felhő emelkednek föl a föld színéről, épúgy különböznek egymástól, mint azoknak a személyisége, akik imádkozzák őket. De alapjában véve valamennyien ugyanannak a két témának a változatai: a nyomorúságének és a szeretetének. Tökéletesen helytálló dolog Isten segítségéhez folyamodni mindazért, amire szükségünk van. Ugyanakkor azonban fonákság volna valaminő szeszély teljesítését kérnünk tőle, vagy olyasmit, amit a tulajdon munkánkkal kell megszereznünk a magunk számára. A makacs, eltökélt, állhatatos imádság végül is célt szokott érni. Egy vak ült az útfélen s egyre hangosabban esedezett, esedezve üvöltött, noha a tömeg el akarta hallgatni. „A te hited meggyógyított téged” — mondta neki Jézus. Legmagasabb formájában az imádság már nem kérés; az ember megvallja Mesterének, hogy szereti őt, hogy hálás jótéteményeiért és hogy örömet teljesíti akaratát, bármi legyen is az. Az imádság szemlélődéssé emelkedik. Egy üres templom utolsó padjában egy öreg paraszt ült. „Mire vár?” — kérdezték tőle. „Nézem Őt és Ő is néz engem” — felelte. Az imádság egy-egy technikájának értéke eredményességétől függ. És mindenfajta technika jó, ha kapcsolatba hozza az embert Istennel.

Hol és mikor imádkozzunk?

Mindenütt lehet imádkozni. Utcán, gépkocsin, vonaton, hivatalban, iskolában, gyárban. De jobban tudunk imádkozni erdők, mezők, hegyek, vagy szobánk magányában. A liturgikus imák színtere többnyire a templom. De bárhol imádkozzunk is, Isten csak akkor szól az emberhez, ha ez békességet teremt magában. Benső békénk egyrészt szervezetünk és szellemünk állapotától függ, másrészt a környezettől, amelyben élünk. A modern városok lármájában, szétszórtságában, zürzavarában csak kivételesen valósíthatjuk meg testünk és lelkünk békéjét. Manapság fokozottan szükség van arra, hogy az imádkozásra kijelölt helyek legyenek, elsősorban templomok, ahol a város lakói megtalálhatják, ha csak néhány kurta percre is, a benső nyugalom nélkülözhetetlen fizikai és lélektani feltételeit. Se nehéz, se költséges nem volna megteremteni ilyenformán a béke nyájas, vonzó és szép szigeteit a nagyvárosok dzsungelében. E menedékek csöndjében, gondolatukat Isten felé emelve, az emberek megpihentethetnék izmaikat és zsigereiket, megnyugtathatnák szellemüket, tisztábbá tehetnék ítélőképességüket, s erőt nyerhetnének ama durva és vad élet elviselésére, mellyel civilizációnk sújtja le őket.

Az imádság akkor hat alakítólag jellemünkre, ha valóságos szokásunkká, habitusunkká válik. Ezért gyakran, sűrűn kell imádkoznunk. „Többet gondolj Istenre, mint ahányszor lélegzetet veszel” — mondta Epiktetos. Képtelenség reggel imádkozni ugyan, de aztán egész álló nap úgy viselkedni, mint valami barbár. Kurta imádságok, röpké fohászok már Isten közelében, mintegy jelenlétében tarthatják az embert. Ilyenkor egész magatartásunkat az imádság vezeti. S így, ilyen értelemben az imádság életmód és életforma lesz.

Az imádság hatása

Az imádságnak, ha megfelelő körülmények között történik, mindig megvan az eredménye. „Még soha senki nem imádkozott úgy, hogy általa meg ne tanult volna valamit” — mondta Emerson. A modern ember az imádságot mégis divatból kiment szokásnak, hiábavaló babonának, a barbárság maradványának tartja. Hatásáról jóformán semmit nem tudunk.

Mi az oka ennek a tudatlanságunknak? Először is az imádság ritka volta. A civilizált társadalomban a vallásos érzés kihalóban van. Valószínű, hogy az imádkozó franciák száma nem haladja meg az ország népességének négy-, legföljebb öt százalékát. Másodszor: imádságunk igen gyakran meddő. Mert az imádkozók legtöbbször önző, hazug, gőgös, hitre és szeretetre képtelen farizeus. Végül az ima hatása nagyon sokszor ellenőrizhetetlen. Kéréseinkre és szeretetünkre a feleletet rendszerint lassan, érezhetetlen, meghallhatatlan módon kapjuk. Ama halk hangot, mely lelkünk mélyén elsuttogja a választ, többnyire elnyomja a világ lármája. Az imádság anyagi eredményei is homályosak; javarészt egybeesnek egyéb jelenségekkel. Ilyenformán még a papok közül is csak igen kevesen figyelhették meg pontosan. Ami pedig az orvosokat illeti: a kezük ügyében lévő eseteket érdektelenségükben rendszerint nem vizsgálják meg alaposan. A megfigyelőket különben is nem egyszer tévútra vezeti az a körülmény, hogy a válasz olykor egyáltalán nem az, amit vártak. Aki például azért imádkozik, hogy valaminő szervi betegségéből kigyógyuljon, beteg marad ugyan, azonban mély és megmagyarázhatatlan erkölcsi átalakuláson megy keresztül. Ám noha az imádság általában kivételes jelenség a népesség egészében: meglehetősen gyakori azoknak a körében, akik hívek maradtak őseik vallásához. Hatását is

itt, ezekben a körökben lehet még ma is tanulmányozni. S számos hatása közül az orvosnak főként azokat van alkalma megfigyelni, amelyeket pszicho-fiziológiaiaknak és gyógyítóknak szokás nevezni.

Pszicho-fiziológiai hatások

Az a mód, ahogyan az imádság szellemünkre és testünkre hat, úgy látszik, minőségétől, erejétől és gyakoriságától függ. Könnyű fölismernünk az imádság gyakoriságát, s bizonyos fokig erejét, hőfokát, intenzitását is. Minősége azonban megismerhetetlen marad: nincsenek eszközeink s módszereink lemérni valakinek a hitét és szeretetre való képességét. Az imádkozó életmódja azonban mégis nyújthat némi fölvilágosítást ama fohászok minősége felől, amelyekkel Istenhez folyamodik. Még a gyöngé értékű imádság is, mely nem más, mint bizonyos formulák gépies recitálása, kétségtelen hatást gyakorol az imádkozó viselkedésére. Erősíti a vallásos érzést és az erkölcsi érzéket. Ahol imádkoznak, ott rendesen több a kötelesség és felelősségérzet, kevesebb a féltékenységi és a gonosz-ság, s inkább vannak tekintettel a mások érdekeire. Bebizonyított tény-nek látszik, hogy szellemi kifejlésükhöz hasonlóan erkölcsi jellemük és értékük is emelkedettebb azoknak, akik imádkoznak, bár esetleg csak közepszerű módon is, mint azoknak, akik nem imádkoznak.

Ha az imádság habitusunkká vált és valóban buzgó, hatása nyilvánvalóan észlelhető. Bizonyos fokig egy belső kiváló mirigyéhez, például a vese vagy pajzsmirigyéhez hasonlítható; lényege valaminő szellemi és organikus átalakulás, mely fokozatos, progresszív módon megy végbe. Mintha tudatunk mélyén láng gyúlna föl. Az ember valódi mivoltában látja önmagát. Ráeszmél önzésére, bujaságára, tévedéseire ítéleteiben, gőgösségére. Meghajol az erkölcsi kötelességteljesítés pa-rancsa előtt. Megpróbálja megszerezni a szellem alázatosságát. S így megnyílik előtte a kegyelem birodalma. Lelke lassankint megnyugszik, erkölcsi és idegtevékenységei egyensúlyba kerülnek, jobban elviseli a szegénységet, a szidalmakat, a gondokat; övéi elvesztése nem roppantja össze; erősebb a fájdalommal, betegséggel, halállal szemben. Ezért örülhet az orvos, ha betegét imádkozni látja. Az imádság teremtette nyugalom hatalmas segítsége a gyógyításnak.

Az imádságot mégsem szabad holmi morfinhoz hasonlítani. Mert nemcsak nyugalom jár együtt vele, hanem a szellemi tevékenységek bizonyos fölfokozása, a személyiség bizonyos kibontakozása, kivirág-zása is, és nem egyszer a hősiesség. Híveit különös pecséttel jelöli meg. Tiszta tekintet, higgadt viselkedés, a kifejezés komoly derűje, férfias-ság, s ha kell, a katona vagy a vértanu nyugodt szembenézése a halál-lal: mind a szellemben és szervezetben rejlő titkos kincs jelei és megnyilatkozásai. E hatás alatt még a tudatlanok, visszamaradottak, gyön-gék és fogyatékos értelműek is jobban tudnak élni szellemi és erkölcsi képességeikkel. Az imádság, úgy látszik, fölülemeli az embert azon a szellemi szinten, melyet örökség és nevelés útján kap. Az Istennel való kapcsolat békével járja át őket. S e béke mintegy kiragyo-g belőlük; e békét mindenüvé magukkal viszik. Sajnos, a mai világban csak elenyé-szően kevés ember tud valóban hatékonyan imádkozni.

Gyógyító hatások

Az emberek figyelmét mindig az imádság gyógyító hatásai kötöt-ték le leginkább. Azokban a körökben, ahol még imádkoznak, ma is gyakran beszélnek az Istenhez vagy szentjeihez intézett könyörgések folytán történt gyógyulásokról. Ám ha oly betegségekről van szó, ame-

lyek maguktól vagy orvosi úton is elmúlhatnak, nehéz megállapítani, mi volt a gyógyulás tényleges oka. Az imádság eredményeit csak azokban az esetekben lehet bizonyosan konstatálni, ahol már a gyógyító módszerek vagy alkalmazhatatlanok voltak, vagy csődöt mondtak. A Lourdes-i orvosi hivatal nagy szolgálatot tett a tudománynak, amikor kimutatta a csodás gyógyulások kétségtelen valóságát. Az imádságnak néha, hogy úgy mondjuk, kirobbanó hatása van. Betegek szinte egyik pillanatról a másikra gyógyultak ki oly bajokból, mint bőrfarkas az arcon, rák, ágyékfertőzés, fekélyek, tüdő-, csont- és bétuberkulózis. A jelenség jóformán mindig ugyanúgy történik: heves fájdalom, s utána a gyógyultság érzése. Néhány perc, legföljebb néhány óra alatt a tünetek elmúlnak s az anatómiai sérülések helyrejönnek. A csodát a gyógyulás rendes folyamatának végletes meggyorsulása jellemzi. Kísérleteik folyamán a fiziológusok és sebészek eddig még ilyen gyorsulást soha nem észleltek.

A csodához nem szükséges, hogy maga a beteg imádkozzék. Lourdes-ban hitetlenek s még beszélni sem tudó kisgyerekek is meggyógyultak. De valaki a környezetükben imádkozott. A másért mondott ima mindig termékenyebb, mint az, amit magunkért mondunk. S hatása, úgy látszik, buzgóságától és minőségétől függ. Ma Lourdes-ban sokkal ritkábbak a csodák, mint ezelőtt negyven vagy ötven esztendővel. Nyilván azért, mert a betegek ma már nem találják meg ott a mély lelki összeszedettség hajdanai légkörét. A zarándokok átváltoztak turistákká, s az imádságok meddővé lettek.

Ezek az imádságnak azok az eredményei, amelyekről kétségtelenül biztos tudomásom van. Mellettük azonban vannak mások is, megszámlálhatatlanul. A szentek élete, a modern szenteké is, sok csodás esetről tudósít. Aligha vitatható, hogy például az Ars-i plébánosnak tulajdonított csodák javarészt megtörténtek. E jelenségek olyan új világba vezetnek, melynek fölfedezése még el sem kezdődött, és nagyon sok meglepetést tartogat. Amit már most is biztosan tudunk: hogy az imádság tapasztalható, mintegy tapintható eredményekkel járhat. Bármily különösnek tűnhetik is egyesek számára: nyilvánvaló igazságnak kell tartanunk, hogy aki kér, meghallgattatik, és aki kopogtat, annak megnyitják.

Az imádság jelentősége

Minden jel arra vall, hogy Isten meghallgatja az embert és felel neki. Az imádság hatása nem kápráztat. A vallásos érzést nem szabad arra a szorongásra korlátoznunk, amelyet az emberben a környező veszélyek és a mindenség titokzatossága kelt. S az imádságban sem szabad pusztán megnyugtató gyógyszerrel látnunk, s orvosságot a szenvedéstől, betegségtől és haláltól való félelmünk ellen. Mi hát a vallásos érzés jelentősége? S milyen helyet jelöl ki életünkben az imádságnak maga a természet?

Igen fontos és jelentős helyet. A nyugati ember történelmének jóformán minden korszakában imádkozott. Az antik állam lényegében vallásos berendezkedés volt. A rómaiak szerte birodalmukban templomokat emeltek. Középkori ősünk valósággal telehintették gótikus székesegyházaikkal és kápolnáikkal a kereszténység földjét. S még ma is ott emelkedik falvaink fölött a templom tornya. Európa hódító rajai nemcsak egyetemekkel és gyárakkal alapították meg az új világban a nyugati kultúrát, hanem egyházakkal is. Történelmünk folyamán az imádság építőelemi szükséglet volt, mint a hódítás, a munka, az építés vagy a szere-

lem. A vallásos érzés lényegében természetünk legmélyéről fakadó ösztönzés, alapvető emberi funkció. Változatai az emberi közösségekben majdnem mindig más lényükből folyó tevékenységekkel kapcsolódnak: az erkölcsi érzéssel, a jellemmel és gyakran a szép iránti érzéssel. Személyiségünk ez oly fontos alkatrészét hagytuk elszorvadni, és nem egyszer egészen el is veszni.

Ne feledjük el: az ember nem bízhatja magát pusztán szeszélyére súlyos veszedelmek nélkül. Ahhoz, hogy életünk sikeres legyen, bizonyos alkatából következő változhatatlan törvényekhez kell igazodnia. Komoly kockázatot vállalunk, ha egyik vagy másik, akár fiziológiai, akár értelmi, akár lelki, alapvető tevékenységünket halálra ítéljük. Az izmok, a csontrendszer, a nem-értelmi tevékenységek fogyatékos fejlettsége egyes értelmi foglalkozású egyéneknek époly végzetes, mint az értelemé és az erkölcsi érzéké egyes atlétáknál. Megszámálhatatlanul sok esetben erős és szapora családok, miután kivesszék bennük az ősi hit és a becsület kultusza, nem szülnék többé, csak degeneráltakat, és ki is halnak. Keserű tapasztalatból tudhatjuk, hogy a nemzet, melyben tevékeny elemei többségéből kivész az erkölcsi és vallásos érzés, hanyatlásnak indul és szolgaságba süllyed. Az antik Görögország bukását hasonló folyamat előzte meg. Kétségtelen, hogy a természet által követelt szellemi tevékenységek elnyomása lehetetlenné teszi az élet sikerét.

Gyakorlatilag vallásos és erkölcsi érzék elválaszthatatlanul egybekapcsolódik. Az erkölcsi érzék a vallásos érzés kialakítása után rövidesen maga is elenyészik. Az emberiségnek nem sikerült, mint Sokrates kívánta, minden vallási tantól független erkölcsi rendszert kidolgoznia. A társadalmak, melyekből eltűnik az imádság szükséglete, rendszerint nem állnak messze az elkorcsosodástól. Ezért kell minden civilizált embernek, akár hívő, akár hitetlen, érdeklődni a súlyos probléma iránt, amit mindazon alapvető tevékenységek kifejlesztése jelent, amelyre az emberi személyiség képes.

Miért játszik ily fontos szerepet a vallásos érzés az élet sikerében? Mily mechanizmussal hat ránk az imádság? E kérdést fölvetve föl kell cserélnünk a megfigyelést a hipotézissel. Ám a hipotézis, még ha vakmerő is, nélkülözhetetlen tudásunk gyarapításában. Először is: az ember szövetek, organikus nedvek és tudat oszthatatlan egysége. Függetlennek hiszi magát anyagi környezetétől, vagyis a kozmikus mindenségtől, valójában azonban elválaszthatatlan tőle: hozzá kapcsolja már az a tény is, hogy folytonosan szüksége van a levegő oxigénjére s a táplálékokra, melyeket a föld szolgáltat neki. Másrészt azonban az élő testet nem foglalja teljesen magába fizikai valója; nemcsak anyagból áll, hanem szellemből is. A szellem pedig, noha székhelye szerveinkben van, túlterjed tér és idő négy dimenzióján. Nem hihetjük-e hát, hogy egyszerre lakunk a kozmikus világban, s egy másikban, mely nem tapintható, nem látható, nem anyagi, melynek természete tudatunkéhoz hasonló, s melytől épűgy nem szakadhatunk el súlyos kárunk nélkül, mint az anyagi és emberi univerzumtól? Ez a világ pedig nem más, mint a minden lelkes lényben benne élő és mindenben túlható transzcendens Valóság: Isten. A vallásos érzést tehát joggal hasonlíthatjuk szervezetünk oxigén-szükségletéhez. Az imádságot pedig bizonyos módon a lélegzés funkciójával állíthatjuk párhuzamba. Úgy kell tekintenünk ezek szerint, mint a tudatunk és sajátos világa közötti természetes kapcsolatok hordozóját. Valósággal alkatunkból folyó biológiai tevékenységet is láthatunk benne; más szóval: testünk és lelkünk normális funkciójának foghatjuk föl.

A vallásos érzésnek tehát, más szellemi tevékenységeinkkel egybevetve, különös jelentősége van; mert kapcsolatba hoz a szellemi-lelki világ titokzatos végtelenségével. Az ember az imádság útján indul el Isten felé, és Isten az imádság révén tölti el az embert. Lehető legteljesebb kifejlődésünkhöz az imádság nélkülözhetetlen. Az imádság nem az együgyűek, a koldusok és a gyávák menedéke. „Imádkozni szégyen” — írta Nietzsche. Holott imádkozni semmiképen nem nagyobb szégyen, mint inni vagy lélegzeni. Istenre oly elemien van szükségünk, mint a vízre vagy a levegőre. Az imádság adja meg az embernek személyisége teljes kibontakozását, párosulva az intuícióval, az erkölcsi és esztétikai érzékkel és az értelem fényével. Nem kétséges, hogy életünk sikere valamennyi fiziológiai, értelmi, érzelmi és lelki-szellemi tevékenységünk teljes kifejlesztésétől függ. A lélek pedig értelem is, érzelem is. Együtt kell tehát szeretnünk a tudás szépségét és Isten szépségét. Pascalt époly lelkesen kell meghallgatnunk, mint Descartes-ot.

Fordította Rónay György

BÖRTÖN

Minek panaszkodnék? A terhes évek
elmúlnak. Minden véget ér.
Ábrándvilágunk és a dühös ének
kihűl: dermedt lesz és fehér.

Nem lesz se gyász, se gyűlölet, se boldog
életet adó szerelem.
Velünk csupán a messzi, havas ormok
farkasszemeznek mereven.

Nem félek én, hiszen lapozni vágyok
egy könyvben, felfedezve az
örök mesét, s mindig-egy világot,
miközben szüntelen havaz.

Ez lesz a béke. Bennem és tebenned
egy lesz a meztelen idő.
Mi mást, csupán csak végzetet jelenthet
nemünk: — a férfi és a nő

egymásra néz a sír előtt; a földön
az árnyékuk reszketni kezd
és tudni vélik, hogy mi volt a börtön.
Mindannyian megértik ezt.

Toldalaghy Pál

TORKOLATTÜZ

Irta Thurzó Gábor

A mokett-terítővel letakart rézágy fölött György elolvasta a házi-áldás szavait: „...hol áldás ott Isten, hol Isten ott szükség nincsen”. Még néhány ilyen felírás volt a padlás-szobában: egy magas-hímzésű, fakó szmirna-párnán például, a kövéren doromboló cica alatt, gót betűkkel: „Schlafe sanft”. A tükör fölött — melynek foncsora eléggé megvedlett már, úgyhogy nehezen lehetett borotválkozni benne — rézmet-szett függött. Hosszú fürdőruhás, kartonba rejtett kontyú két hölgy üldögélt a tengerparton, fekete flórharisnyában, félkesztyűben, térdüket negédesen egymásra illesztették és mosolyogtak: alattuk a felírás: „Bathing beauties”. A szobában egyetlen szál dróton homályos körte égett, úgyhogy inkább sötét volt tőle, mint világos. A függönyön át bevillant néha valami fény. Kékes-fehéren remegett egy pillanatig az üvegen, aztán hirtelen kihúnyt.

György ült az ágy szélén és figyelte, ahogy Tibor csomagol. Aprólékosan becsomagolt minden vacakot — törött fésűt, üres filmes-dobozt és hasonlót —, s mindent külön flüsszpapírba tekert. Tibor mindig ilyen gondos volt, ez lett néha elviselhetetlenné benne; aztán, ahogy jobban megismerte, kedvessé és mulatságossá. György felemelt az ágy végéből egy könyvet, amelynek hiányzott az eleje és a hátulja, és megkérdezte:

— Ezt is magaddal viszed?

Tibor gondosan megnézte a poros, sárga füzetet:

— Hogyne.

— Mi van benne?

— Nem tudom. De hátha kell.

Tibornak minden „hátha kellett”. A rongyos pullóver, amit a padláson talált és csipkévé rágtak az egerek: hátha fel lehet fejteni és még csináltatni belőle valamit. A molyrágta, kitömött bagoly, akinek hiányzott az egyik szeme és ettől kicsit kancsal és vicces lett a tekintete: „Tudod” — mondta — „van otthon Dunaalmáson egy kitömött seregélyem, egy gébicsem és néhány vízimadaram, ha majd külön lakásom lesz, az előszobában kirakom őket sorra...” A csámpásra kopott tenniszlabdával, az üres, horpadt memfiszes dobozzal, mindennel lehet még valamit csinálni. És mért dobna el az anzikszkártyákat? Az 1930-as cserkész táborban készült bélyegnyi amatorképeket idegen szerzetesekről és cserkészekről? Tibor az egész életét így gyűjtötte össze, aztán bezárta egy ládába, amit állomásról-állomásra cipelt magával, és nem törődött tovább az emlékekkel. „Te miért utálod az emlékeidet” — mondta sokszor. És most is: megnézett egy lyukas harisnyát, hátha lehet még valamire használni?

— Mit akarsz vele csinálni?

— Bakancsba, kapca alá, még jó lesz.

Utálta ezt a pizsmogást, a kis vacakokat, amiket Tibor összegyűjt, ezt a hangya-szenvedélyt, amivel mindent összehord, semmit sem prédál el, de az egész rettenetes, fojtogató lim-lommal semmit sem ér, soha feléjük se néz, legfeljebb érzelmes estéken pakkol ki néha egy-egy ládát, megnézi a vacakokat, elmereng egy-egy fénykép fölött. „Ezt a belényesi táborban vették fel, nézd...” És amikor megkérdezte tőle, ki az a vízszőke, görbelábú gyerek, a klottnadrágban, aki valami tréfásat mondhat, mert a képen el is mozdult, — nem emlékezett rá. Talán ez az emlék kell, tűnődni egy elsüllyedt, mélyből sápadtan visszaintó mosolyon? „De akkor minek raksz félre ennyi szemetet?” — Tibor a vállát vont, és mint egy ereklýt, visszatette a képet a többi közé.

A szobán hirtelen megint átszaladt a villanás. Futtában egy másodpercre megállt az üvegen, aztán mintha egy kéz odébb törölte volna, eltűnt nyomtalanul.

— Mi volt ez? — kérdezte és Tibor felé fordult.

Tibor ránézett az ablakra.

— Torkolattűz.

— Honnan?

— Szolnokról. — És csodálkozott: — Látszik, hogy nem voltál katona. Nem tudod, hogy a torkolattűz ilyen messzire látszik.

Felkelt, odament az ablakhoz. Odakint teljesen sötét volt a falu. Nem látszott belőle semmi, legfeljebb egy-egy ház éle, ahogy a távoli torkolattűzben egészen halványan megvilágosodik. Borús volt ez az őszi este, ha egy-egy távoli felhőt megvilágított az elrejtőző hold, akkor furcsa arabeszkekben villant meg az ég és emelt ki a sárból, ázott falevelek közül valamit. Egy fenyőt, egy elsiető parasztot, a református templom izgága rézkakasát. Állt az ablakban, amíg Tibor összerakta a „holmit”.

— Készen vagy? — kérdezte György és a torkolattűzet nézte. Három, négy, öt torkolattűz is felvillant olykor, mintha egy szál zsinegen villanna fel ütemesen egy-egy tűzgóc.

Tibor megsértődött:

— Nem. Úgy sietsz haza?

— Dehogy sietek! Csak csomagolj!

A torkolattűz nagyon távol villant, György még így kapásból is fel tudta mérni az áthatolhatatlan távolságot a pestkörnyéki vicinális-állomás és Szolnok között. A távolság nagy volt, de szinte láthatóan közeledett. Most egyszerre azt érezte, mint gyerekkorában, amikor megirigyelte a levélre ragasztott bélyeget, amely eljut valahová messzire, ahová ő nem ér el soha, esetleg Akarattyára vagy Bánfalvára, és magával viszi az ujja nyomát, a nyelve hegyének érintését, szinte megfoghatóan őt magát, s ő mégis otthonmarad. Ilyen messzi és kifürkészhetetlenül közeli volt most Szolnok, ahol villantak a torkolattűzek. Láta a kukoricásokat, ahol a messzehordó ágyúk állnak, a katonákat az esőben, felhajtott gallérral, káromkodva, egy gémeskutat, amit szálban kettétört egy akna. És mögötte, főleg mögötte, mindazt, amire vár, ami olyan nehezen érkezik meg és ami lehet akármilyen, mégis csak más, mint ami körülveszi. Titok, egy másik világ és egy másik élet, csönd és nyugalom, mégha lármásabb is ez a csönd, mint a mostani, itt az ősdi, faberakásos villában, a töltés alatt.

Tibor hirtelen felkiáltott:

— Nézd, megtaláltam!

És a szekrény aljából előhúzott egy tenniszrakettet. Csorba rakett volt ez, a húrjai megereszkedtek, mint az öreg inak; ha ütnek vele, hozzáragad a labda.

Erre már fel kellett nevetni:

— Minek neked ez a rakett?

— Minek? Tenniszezni.

— Hol akarsz te tenniszezni?

Nem tudta, átölelje-e Tibort az esetlen bakaruhában, a sápadt aranycsillagjával, vagy pedig mérges legyen. Hátrafordult, megnézte. Nagyon szomorú látvány volt Tibor: bakaruhája foltos, zsirpecsés, az ócska bakancs, legalább két számmal nagyobb mint a lába. Rosszul volt borotválva, ami nem is lehetett csodálatos. Alig láthatta magát a tükörben a sok légypiszoktól és a keretbe dugdosott anzikszkártyáktól.

— Tibor, Tibor, hát nem akarod megérteni? — kérdezte, szinte kiáltva, kétségbeesetten, és Tibor gyanútlan kék szemébe nézett.

— Mit értsek meg? — csodálkozott Tibor.

— Semmit. — Legyintett. — Nem fontos.

Tibor fölfortyant:

— Te úgy bánsz velem, mint egy gyerekkel!

És végeredményben az is volt: huszonnyolc éves nagy gyerek, baka ruhában kétszemélyes bakancsban, akit időnként kitesznek a messzehordó ágyú mellé, hogy figyelje, jön-e valahonnan ellenséges gép? Tibort, az öreg rakettel, flekkes inggel, képeivel a cserkész táborból! Mintha egy kisgyereket a bili mellől kivont szabályával küldenének a csatába!

És aztán végre mindent becsomagolt. Három nagy bőröndöt, tele-tömve mindenféle kacattal, amit kihelyezésről kihelyezésre cipelt magával.

Csöngetett. Bejött a csicskás, egy alacsony, sunyiarcú, külteki legény.

— Rezeda, vigye ki a koffereket az állomásra. A tanár úr majd beviszi Pestre. — És most parancsoló, hideg volt a hangja, s titokban félszemmél Györgyöt figyelte: na, mit szólsz, mekkora a tekintélyem?

Rezeda felszedte a koffereket, előre ment, lefelé a falépcsőn. Tibor még szétnézett: nehezen búcsúzott a stikkelt háziáldástól, a fekete flórhárisnyában gondtalanul fürdőző kacér angol hölgyektől, a tükörtől, a szíjasra kopott garnitúrától. Ez is otthon volt neki egy kicsit, két hónap után. Hiába, Tibor az a természet, aki mindenütt „otthont” fabrikál magának, ahol a szekrényben kirakja gyerekkori fényképeit, felakasztja az ingeit és „szortírozza a holmit”.

— Nehezen hagyod itt?

Ránézett kék szemekkel, szelíden:

— Hát persze! De te ezt úgysem érted! — és vállatvont. — Te a kis dolgokhoz sohasem értettél!

A falépcső is ósdi volt, mint az egész villa: sárgára festve, a fordulón kétkernyő lámpa, alatta széles rámban a „Punch”-ból kivágott képek, rendszerint fürdőző hölgyek vagy golfozó gentlemanek, más és más, de mindig unatkozó pozitúrában. A bathing beauty-kon fekete flórhárisnya, nyakig érő dressz, az urakon sportnadrág és monokli. Az előszobában Tibor egy percre benézett a lakásba:

— Méltóságos asszony... Itthon van?

Rozoga, igen vékony, ősz hölgy jött ki, frizuráján fekete tüllháló. Törékeny volt és sápadt, tele fehérrel az arca, csak mozgékony kis szeme élt rajta.

— Szeretném bemutatni a barátomat...

A méltóságos asszony finoman nyújtotta fekete ujjatlan-kesztyűs kezét. Erre le kellett hajolni és kezét csókolni. De a méltóságos asszonyt György szemmeláthatóan nem érdekelté nagyon, összébvonta mellén a hárászkendőt és Tiborhoz fordult:

— És maga, Tiborka? Már búcsúzik...?

— Ó, dehogy. Mi csak éjszaka megyünk tovább.

Az öreg hölgy megremezt:

— Továbbmennek? Olyan jó, hogy itt volt!

— Ha meg tetszik engedni, még bejövök elbúcsúzni.

— Szívesen látjuk, Tiborka. — És megsimogatta Tibor piros arcát, nagyon gyengéden: — Nagyon megszerettük magát, Tiborka.

Nemrég múlt el az eső. A kertben, a rozsdásra fagyott dáliaokról még csöpögött a víz. Óvatosan kellett járni a sóderes utacskákon, az ezüsfenyők alatt, melyek egy-egy hosszú csöppet hullajtottak olykor a fejükre. „Vigyázz!” — figyelmeztette néha Tibor. Az út szélén piros és ezüst üveggömbök álltak a kókkadt rózsatövek mellett, és néhol egy-egy süveges törpe, hol gombán lovagolva, hol tréfásan fricskát mutatva a

holdnak, amely egy vékony sávon előbukkant. György visszanezett: a kerítésnél voltak már. A holdfényben derengett a villa, 1880-as stílusban, mint egy mézeskalácskunyhó a német képeskönyvekben. Itt-ott némi fény, de az is sárgán, az ágak közé veszve. Aztán elment a hold, ismét sötét lett, s a kert és a villa csak akkor világosodott meg, amikor Pestről, szinte a semmiből, felsistergett a töltésre a villamos. Sötétben, zaka-
tolva jött, az áramszedő a kapaszkodón hirtelen szikrát fogott, és a sistergő, lila szikracsomó végighullt a fákon, a bokrokon. De csak csontvázakat világított meg, s egy-egy segélytelenül, libegő, ázott levelet.

György az órájára nézett, de a sötétben nem látta a számlapot.

— Ez az utolsó villamos?

— Dehogy! Az utolsó csak kilenckor indul. Majd azzal mész haza!

A dűlőúton Tibor hátranyújtotta a kezét, hogy vezesse. Itt vastagon állt a sár, amit a szekerek dagasztottak, a keréknyomban püffedt, fülledt víz. A templom mellett kijutottak az országútra. A házak fehér fala vezette őket: egy-egy útjelző kő a kertek fekete odvai között. Egy forduló után már látszottak a szekerek. Egymás mögött álltak, hosszú sorban, nyugodt lovakkal, akik meg-megrántottak néha egy kocsit és ilyenkor a kocsik hasa alatt megbillent a sárga olajlámpa.

Volt valami halálosan kietlen ebben a faluban. Sehonnan nem hallatszott zaj, az ablakokat elsötétítették, de a hasadékokon is alig tört át fény. Mintha eltűnt volna a világ, mintha egy teli lakásból kiköltöztek volna, s most már csak emlékek kísértének a falak között. Tibor kihúzta magát, megnézett egy-egy szekeret, jól van-e rajta a ponyva. Az egyik mellett katona állt, lábát keresztbetéve egymáson, éppen cigarettát sodort. Amikor észrevette Tibort, kiegyenesedett és tisztelgett.

— Minden rendben, Almási?

— Igenis.

— A százados úr már telefonált?

— Jelentem alássan, nem tudom.

Továbbmentek. Néhány lépés után Tibor visszaszólt:

— Vigyázzon, ha rágyujt. Meglátják fentről a fényt.

Most legszívesebben csúfolódni szeretett volna: jaj, de nagy barom katona vagy! milyen reglamás! mennyi előírás! hogy adsz a tekintélyedre! De ahogy Tibor komoly arcát látta, elszégyelte magát egy kicsit. Jobb ha nem csúfolódik, Tibor roppant érzékeny s most élvezi, milyen tekintélye van előtte. Az egyik parasztházból lármá szűrődött ki, ide benyitottak.

Először semmit sem látott a füsttől. Bűdös volt itt, férfiszag, csizmák és ázott mundérok bűze. Aztán kitisztult a látvány: kecskelábú hosszú asztal előtt katonák ültek, félig útrakészen, és ittak. Nem mind voltak már józanok, látszott a szemükön, a mozdulatukon, ahogy felpattantak és tisztelgtek. Tibor szétnézett, György érezte a hangján, hogy most játszik, imponálni akar:

— Minden rendben, fiúk?

Egy hosszú alak, alighanem alhadnagy, odalépett. Kissé bizonytalan volt a hangja, az orra fénylett az újságpapírral leernyőzött lámpa fényében.

— Igenis, hadnagy úr!

— Megint esni fog az eső. A reflektorokat ponyvázzák le. Nem akarom, hogy minden rozsdás legyen, mire Szadára érünk.

— Igenis.

Lopva kicsit Györgyre nézett, megint úgy, mintha azt akarná mondani: „na látod, milyen tekintélyem van itt!” És még a hangja is más volt:

— Ha a százados úr telefonál, szaladjanak el értem Hadháziékhoz.

Tisztelgett és kiment. És érdekes, most, ebben a katona-rendben, ebben a nagy masinériában, György egy kicsit elszégyelte magát. Mindenütt egyenruha, tisztelgés, feszesseg, — és ő szürke telikabátban, barna kalapban, kalocsniban. Valahogyan anakronisztikus volt ez. A világ így áll körülötte, fegyverben és mundaiban. Ha feljutnak a dombon, ott ahol a villanytelep kavicsos kirakott betontornya van, ismét látják a torkolat-tűzet. Nem érzett önvádat, felelősséget, azt hogy „megfut”, csak valahogyan úgy érezte magát, mint aki alsónadrágban betéved egy tarka álarcosbálba, ahová ugyan nem hivatalos, ahol másokon az alsónadrág is jelmez, de ő tudja, hogy neki halálosan komoly ruházat. És nem álruha, mint a meghívottakon, akik jókedvükben alsónadrágban jelentek meg a torero bársonynadrágja vagy a harlekin ezerfoltos köpenye helyett.

Hadháziék a villanytorony mellett laktak, s ahogy befordultak a kis utcába a patika és a körállatorvos háza között, egy villanásnyira megint látta a torkolat-tűzet, ami alkalmasint állandóan így villog, ütemesen, mint az óra ketyegése vagy a szívdobogás, amit észre sem veszünk, s akkor is dobog, ha nem akarjuk.

Tibor az udvaron egy pillanatra megállt.

— Te, kezitcsókolommal köszönj. Akárhogy is néz ki Hadháziné, mégis csak a főjegyző özvegye. — És becsöngetett.

A figyelmeztetésre szükség is volt, mert Hadháziné maga nyitott ajtót. Lompos, kövér asszony, valami lehetetlen barna slafrokkban. Arcán a mosoly is kövér és nagyon tiszta, nagyon lelkes. Bárhogyan is útálta ezt a szót, az jutott róla az eszébe: nagyasszonyos.

— Nahát, ez szép, hogy még egyszer eljött! — kétfelől csókot cuppantott Tiborra, aztán nagyott kiáltott: — Gigi! Arany! Itt van Tiborka — és ahogy tuszkolta őket befelé: — De itt vacsoráznak, remélem? Paprikás csirke lesz, a nokkedlit Gigi szaggatta! — És amikor Tibor magyarázni próbált, hogy bármelyik percben értékelhetnek, letorkolta: — Arról szó se lehet! Itt esznek, punktum! Hát láttak már ilyet? — Nevetett, hamiskásan, a tokájából: — Tiborka nem akar itt vacsorázni! — És Györgyöt is meglökte kedélyesen: — Na, beszélje már rá! Magára csak ad, hiszen a barátja!

Bevezette őket az ebédlőbe. Szép, de kicsit szűk szoba volt ez, tele rakva modern bútorokkal. Ahogy György szétnézett és leült egy geranium- és trapéz-mintás, sárga-lila huzatú karosszékre, majdnem elnevette magát, mert eszébe jutott a reklám: „Bútort csak Royalnál végy, Baross-utca harmincnégy. Royal bútor olcsó, jó, részletre is kapható”. A szép és divatos élet bútorai voltak ezek, amiket gondos szülő vesz férjhez-készülő lányainak, s hamarosan meg is tudta, hogy eltalálta: a bútor Gigi hozománya. Az övék a képek is a falon: naplemente sáfránypirosban, ciklámenszínű vad hegyormok dupla aranykeretben, és a Szent Szűz a kisdéddel. A Szűzhöz alkalmasint egy kövér, bágyadt kaszírónő állhatott modellt. Hadháziné egy percre kiment, erre Tibor odasúgta:

— Ügye, milyen lakályos?

Nem tudott feleni, mert bejött Gigi. Gigi meglepte: finom csontú lány volt, az orrát frissen puderozta, nem volt szép, de volt valami vonzó rajta, talán a szomorú és mégis hamiskás kis cicaszeme. „Mintha a kiscicának fájna valamije” — gondolta. Gigi kezében tálat tartott, mályvaszínű öntöttüveg likőröspoharakkal. Gigi, így szemre is, az a lány, akiből igen lelkes, szolgálatkész, szerelmes feleség lesz, de a második pillanatban már halálosan unalmas, legfeljebb a cicaszeme zavar meg és gondolkoztat el néha.

Gigi letette a poharakat. Tibor odaugrott, háziasan a tálalóhoz ment, előkereste a pálinkát és mindenkinek töltött.

— Isten hozta! — mondta Gigi, és beledugta a pohárba a nyelvecskáját. Nagyon kedves volt így, — a kiscica a piros nyelvecskéjével.

Aztán visszajött Hadháziné is, valami aprósüteménnyel, majd Arany, aki hatalmas volt, kövér, ellenséges. Hadháziné szeretettel nézett végig Tiboron. Kicsit úgy, hogy „milyen jó, ha egy magános asszony ismer egy beszállásolt tisztet”, félig meg úgy, hogy „egészen jól illenék Gigihez”. Egy kicsit hallgattak, aztán Hadháziné felsóhajtott:

— Mondja, Tiborka, igaz hogy olyan közel van a front? Ez rémes! Én napok óta másra se tudok gondolni, csak arra, hogy... — és oda tolta a tálat eléjük: — Harapjanak valamit, fiúk! Gigi, mért nem kínálod Tiborkát? — aztán hátradőlve a karosszékekben, kövér arcából aggodalmasan kipislogó szemekkel folytatta: — Hogy egyszer el kell innen menni! És itthagyni mindent, hogy más turkáljon benne! Ügye, ez nem lehet igaz? Én arra gondolok mindig, hogyha az ember valamit nagyon lát gondolatban, tudják, olyan nagyon valószínűnek, ahogy például én látom magamat egy megrakott szekéren valahol az idegen országúton, ahogy én látom ezt néha, de úgy, hogy álmomból is felriadok rá, az nem is lehet igaz. Ügyé, én azt hiszem, az igazságot és a valóságot nem is lehet elképzelni?

Arany egy pillanatra kidugta ellenséges karmait:

— Ugyan, mamuskám maga mindig fantáziál!

Hadháziné élesen ránézett:

— Én? Fantáziálok? Én már egyszer végigcsináltam ezt, amikor Rozsnyóról menekültünk, én tudom, mi ez! Na, fiúk, mért nem esznek? — és intett Giginek, hogy töltsön. De Tibor megint felpattant és töltött körben. — Maguk nem tudják, mi az, itthagyni mindent. Ezt a szép ott, hont, meg azt, hogy az ember élt, küszködött, gürcölt, amíg mindent újra ilyen otthonosra csinált. Az ember ragaszkodik mindenhez, a dívány-párnákhoz, a képekhez, ezekhez az elegáns likőrspoharakhoz. És egyszer végigcsináltam már, de abszurdum, hogy még egyszer menekülnünk kelljen! — Kétségbeesetten nézett rájuk: — Maguk katonák, Tiborka, maguk tudják, ügye, hogy kizárt dolog, hogy azok idejöjjenek, és itt lődözzenek, s amíg mi távol vagyunk, talán ez a szép otthon is lóistálló legyen, és a tízéves rózsafáim közé beállítsák az ágyúkat, és összetiporjanak mindent. Maguk katonák, csak tudják, hogy ez nem lehet igaz? Az ember összerak magának egy életet, mint a dominót, azt nem lehet szétzavarni, mert az ügye igazságtalanság?

Gigi és Arany hallgatott. György körülnézett a szobában, a kombináltsekrenyen, a „Tündérújjak”-ból kihorgolt terítőkön, a csiricsaré festményeken, az úri otthonon és renden. Tibor úgy érezte, hogy kötelessége megszólalni:

— Én nem hiszem, hogy...

— Ügye, maga se hiszi? — kapott a szavába Hadháziné, és nem engedte befejezni a mondatot, pedig Tibor mást akart mondani, egészen mást. — Majd szépen visszanyomják őket és megint béke lesz, s minden úgy marad, ahogy volt!

Elhallgatott. Csak úgy némán kínált a pogácsából és rálesett Gigire és Tiborra, akik egymás mellett ültek a rekamién, nagyon árván, mintha a komplett ebédítő már remegne körülöttük. Gigi ujja ott volt Tiboré mellett. György gyanakodni kezdett: mi van ezek között? Tibor sohasem beszélt különösebben Gigiről. És elképzelte a komplett szobát, a ciklámenszínű festménnyel, ahogy Tibor és Gigi él benne valahol. Roppant valószínűtlen volt.

Hirtelen, a csöndben, bekocogtak az ablakon. A csicskás volt. A százados telefonált, egy óra múlva indulnak. Felálltak. Tibor mindenkitől

elbúcsúzott. György figyelte a kezét, ahogy egy pillanatnyival tovább-szorongatja Gigi vékony ujjait. Hadháziné kikísérte őket az udvarra, a kapunál vették csak észre, hogy hárman vannak: ő, Arany és Hadháziné. Innen megint lehetett látni a torkolattüzet, ahogy felkúszik a fénye a felhőkre, majd lesiklik észrevétlen. Hátatfordított neki.

— Úgye, ez nem számít? — kérdezte Hadháziné szorongva, de Arany közbeavatott:

— Haggya már az óbégatást, mamuskám!

Addigra odaért Tibor és Gigi is, elbúcsúztak és elindultak vissza, végig a falun. Megint nekieredt az eső. Hosszan esett, szinte a ruha alá. A kertek egyszere párálni kezdtek tőle, mintha füst lapult volna szét bennük, óvatosan, leskelődve. Halálos csend volt, ezt a csendet valójában csak most érzékelte tudatosan és teljesen. És ebben a csendben hirtelen tompa dörgés szaladt át fölöttük, mint egy szekér robaja a harmadik határból. És minden ilyen guruló dörgésre tudta, hogy köröskörül, mint a szívdobbanás, villannak és villannak a torkolattüzek.

Egyszer csak azt érezte, hogy Tibor belékarol. De nem csak úgy egyszerűen, hanem szorosan, fonódva. A lépteik egy ütemre kezdtek járni. Így mentek lefelé, át a hídon az árok felett. A Nepomuki-szobornál a postással találkoztak, aki a tompa dörgésre felnézett a magasba. Amikor Tibor megszólalt, furcsa, rekedtes volt a hangja:

— Te, Gyuri...

Ránézett, kicsit le is lassított. Látta a gyerekarcát és a szemét, amit csak az arc felülete világított meg a csorgó esőben.

— Tibor, te félsz!

— Félek.

— Hülye. Mitől félsz?

Erre már felcsattant, kicsit ellenségesen, dühösen:

— Te nem félnél? Mit gondolsz, amikor ott állok az ágyú mellett, meg amikor egyik faluból a másikba megyek, minden héten újra rakodni, visszafelé, befelé... Nemsokára Pesten leszünk. Te nem félnél?

— A haláltól félsz?

Tibor megállt, maga elé nézett:

— Erről ne beszélj!

— Mondd, van valami köztetek? Gigi és te közted?

— Nincs semmi.

— Biztos?

Vállatvont, megint Györgybe karolt, és mentek tovább. A töltés tájéka — a villák, a parasztházak — úgy feküdt a falu dombja és a töltés között, mintha egy meredek bombatölcsér mélyén lenne. Elmentek a szekerek mellett, megint hallották a szállásról a katonák neszezését. Egy katona kint állt, tábori terepszín köpenyben, az esőben.

Tibor lelassított előtte egy pillanatra:

— Ha keresnek, mondja meg, hogy még átmentem a méltóhoz a holmimért. Félóra múlva itt vagyok, indulhatunk.

És megint feltűnt a töltés. Vastag, tömött sáv a ház mögött és az ég alatt, melynek sötétje halvány csíkban vált el a vicinális-állomástól. Csurgett az eső, a lucskos keréknyomban cuppogott a cipőjük. A pára már eltűnt a kertekből, lassan hűvösödött, az ég kicsit feltisztult, itt-ott ép foltok látszottak belőle, de ez most furcsán olyan volt, mintha az ég sötétkéje lenne a foltozás a felhőkön. A kert sóderes útjain is tócsákban állt a víz, vagdalta az eső. Néha kis szél jött, letépett egy maroknyi levelet és a levelek súlyosan, akár a denevér szárnya, csapódtak hozzájuk.

Tibor kinyitotta a házajtót. A sötét előszobába áthallatszott egy vékonyka női hang:

— Maga az, Tiborka?

És ahogy Tibor villanyt gyújtott, megjelent ismét az öregasszony, keszegen, mint az árnyék, és bevezette őket a szalonba.

Öreg szalon volt ez, régimódi magastámlájú székekkel, a csavart lábú asztal körül alacsony, kényelmetlen fotók, amilyeneket régi fényképeken látni, merev arcú, idős hölgyek és kifent bajszú haragos öregurak alatt. Az egyik karosszékből egy másik öreg nő emelkedett fel, és tipegett elébük. Ez valamivel teltebb volt a másiknál, az arca valahogyan kozonságesebb. Asta Nielsen-frizurát viselt, alkalmasint festette a haját.

A „mélto” bemutatta:

— Maga még nem ismeri szegény uram hűgát, özvegy Schillernét.

— És kicsit tagoltabban, emelten mondta az özvegy felé: — Ez itt Tiborka jóbarátja. Eljött, hogy hazavigye Tiborka holmiját.

Az öreg Asta Nielsen mosolygott:

— Komolyan elmegy?

Tibor bólintott. Leültek, a két öreg hölgy egymás mellé, a támlás kanapéra, melyen horgolt csipkepillangók voltak felgombostúzva. Fölötük könyomaton nagy bajszú fiatalember, nagybogú nyakkendővel, mel-
lén valami érdemrend.

A méltó hátramutatott a képre:

— Látja, ő nem érte meg! A férjem volt. Nem hallott róla? Tanügyi főtanácsos volt, de nemcsak egyszerű tanár, afféle íróember is. Portugálból fordított és sok cikket írt a portugál drámaírókról a Budapesti Szemlébe. — És kicsit mintha szemérmesen elmosolyodott volna: — És tudja, szerelmes verseket is. Persze, régebben. Énhozzám írta őket. De nem a saját nevén, ne higgye, az nem fért volna össze az állásával. A költői neve az volt, hogy Orfeusz. Nem ismeri?

A koros Asta Nielsen kitipegett valószínűtlenül hegyes orrú és magas sarkú cipőjében, s kisvártatva visszatért. Egy tálon almát és spárgán szárított szőlőt hozott be, és apró tányérokat, fajanszból. György figyelte Tibort: Tibor itt is jól érezte magát. „Tiborka” — mondták neki, és a két öregasszony szeretettel nézett végig rajta, mint az unokájukon.

— Olyan nehéz lesz most Tiborka nélkül — sóhajtott fel az özvegy. — Tudja a jó Isten, hogy mi jön. Ha ittmaradna, másként lenne. Olyan szépen elkártyáztunk. — És váratlanul, kicsit sipítva felnevetett: — Persze, gombokban. Multkor is elnyert tőlem egy öltönyre való gombot.

Tibor elpirult: hát persze, az volt az a sárga levélborítékba csomagolt kis paksaméta, amit már az utolsó percben dugott a kofferba! Most már végkép nem tudtak miről beszélgetni. Kicsit mérges is lett Tiborra: minek hozza mindig idegenek közé! Mit beszélhet ezzel a két műmiával, akik bebalzsamozták magukat ebbe a denevéreknek és kísérteteknek való villába, ahol csak ketten élnek, egyesegyedül. Elhatározta, hogy boszszút áll és kegyetlen lesz. Az öreg hölgyekre nézett és a kelletténél hangosabban megkérdezte:

— Nem fognak félni a hölgyek?

A méltó szemrehányóan, parányi fenséggel nézett vissza:

— Nincs miért félnünk. Ez a ház a mi otthonunk. Hát jöjjenek és bántsanak. — És széttárta a karjait, aszott kis válla megrándult: — Mit bánthatnának rajtunk? Ez itt a mi világunk, és ehhez ragaszkodunk. Úgyse fognak bántani. — És rákiáltott az özvegyre: — Úgye, Máli, te se félsz?

— Nem félek.

— Tudja, fiam, az úgy van. Mi itt éltünk mindig. Ezt a házat örökölte a férjem az apjától. Én ide mentem férjhez. Leéltünk együtt hatvan esztendő, tavaly aztán meghalt. Ide temették, fent a dombon, a temetőbe. Hagyjam most itt? Ne járjak ki a sírához? Úgyis olyan hideg

neki odalenn. Ha kimegyek hozzá, megmelengetem egy kicsit. Ha elmenék, benővi a fű meg a gaz, meg eltüporják. En nem félek.

Az özvegy hamiskásan kuncogott:

— De én sem ám! Én színészno voltam hajdanán. Én nem ijedek meg a katonáktól!

— De, Máli! — csattant fel a méltó, mire az özvegy lesúnyta a szemét és babrálni kezdte a csipketerítőt.

Tibor felnevetett, jóízűen, először amióta együtt voltak:

— Mindig kikap ezért a néni!

A méltó már oda se figyelt, rendületlenül folytatta:

— Ez a ház az én váram. És ha összedül, akkor is az lesz. Itt még van valami a régi világból. Mert ha el is pusztul ez a mostani, azt hiszik, sajnálom? És kár érte? Dehogy kár! Ha a jó Isten azt akarja, hogy itt haljak meg benne, hogy elégesse a tűz és hamu legyen, és... — Felcsattant a hangja, erőlesen: — Én akkor is itt maradok! Hiába akarnak Pestre cibálni a gyerekeim!

Fölállt. Állt egyenesen, kihúzta magát és szétnézett. A nagy kályhában már égett a tűz, tetején pörkölődött az alma. Köröskörül az ósdi bútorok, az aranyozott zenélő óra, a komódok, a dióbarnára öregedett képek, melyek rokokó-jeleneteket ábrázoltak, a máriaüveges tálaló, rézedényekkel, a szmirnaszőnyegek, egy kis kopással, mert sokat jártak már rajtuk, és a vaksi csillár, halványkék szőlőfürtös buraival. „Ez a ház az én váram.”

Csöngettek. Az özvegyet kiküldték. Megint a csicskás jött: a székszerelvény már áll, indulhatnak Szadára, a százados topolinója is megjött. Tibor felszaladt a maradék holmijáért, aztán visszajött, elbúcsúzkodtak az öreg hölgyektől. Elindultak a vicinális állomása felé, a piszkos aluljárón át, fel a töltésre. Az aluljáróban egy szál késsel befestett körte égett, a falon plakátok, szénnel felmázolt jelmondatok és jelvények. Felkapaszkodtak a töltésre. A villamos már bent állt, sötétben. Tibor a búcsúzásnál megcsókolta mind a két arcát:

— Aztán vigyázz magadra! — mondta egyszerűen, hangsúly nélkül György felnevetett:

— Vigyázok. Te bolond! Még félsz?

— Nem tudom. Csak olyan furcsa.

És mégegyszer átölelte. „A viszontlátásra!” — mondta, aztán meg se fordult, nekieredt az esőben az aluljárónak. Hol látjuk egymást viszont? — szerette volna György utánakiáltani. — És mit látunk egymásból viszont? De Tibor már nem hallhatta volna meg. Az állomáson, túl a sínek, még kihajolt a korlát, talán látja Tibort? De nem láthatta, sötét is volt, eső is, és a bokrok mindent eltakartak. Csak a templom tornyán villogott a rézkakas.

Egyideig még várni kellett az indulásra. Az állomás magasan a falu felett volt, széles karéjban el lehetett látni róla az alföld felé. A láthatár szélén, sorban, szinte jelre, egymásután lobbantak fel a torkolattüzek. Egy-egy fényükben látta a fenyők között a villát, a villanytoronynál Hádháziék házat. Most már biztosan kész a paprikáscsirke, az öreg hölgyek aludni készülnek. Megnézte az óráját: kilenc óra. Villogtak, fénylettek a torkolattüzek. Mintha egy-egy kés éle világosodott volna meg, — s ezek a kések nyesik, vágják a végtelenből feléje kígyózó szálakat. Mindig elvág egyet, de még sok ilyen szál marad. S egyszerre elfogy az is, mint Ariadné fonala, és a kés elérkezik az utolsó szálhoz, hogy elmesse azt is, és ne legyen többé semmi, ami összekössön.

A kaluz füttyült. György felszállt a vicinálisba. A kocsí sötét volt, csak egyetlen lámpa égett benne. A körtéjét annak is kékre festették.

KÉT MAI KATOLIKUS DRÁMA

Az Amerikában nemrég elhunyt kitűnő osztrák író poszthumus műve ez a színdarab. Werfel a színház örök szerelmese volt, csak mintahogyan a nagyon is nagy szerelmeket a nők legnagyobb része nem tudja elviselni, a színpad, ez a szeszélyes műza is kissé csalta volt Werfellel szemben. Igaz, hogy Werfel túlzottan nagy igényekkel lépett Thalia istenasszony színe elé. Már a huszas években Faust-i markolású drámai költeményt írt *Spiegelmensch* címen. Azután a bécsi Burgtheaterben kerültek színre nagy történelmi drámái: „Paulus unter den Juden”, „Das Reich Gottes in Böhmen”, „Juarez und Maximilian”. Már egész fiatalon megkapta a Burgtheater premiérjein, amikor ott a szerző szertartásos bemutatása folyik a közönség előtt, a KÖLTŐ címet. Más színpadi írókat csak mint szerzőt mutatják be és nagy dolog volt, amikor Molnár Ferenc nem tudom hanyadik bécsi bemutatója után elnyerte a „költő” címet. Utolsó bécsi bemutatója egyben Max Reinhardt utolsó bécsi rendezése is volt 1937 november 1-én a Josephstädter Theaterben. „In einer Nacht” címen ment ez a nagyon szép szimbolikus kamarajátéka. Azután elkövetkezett 1938 tavasza és Werfel egy bibliai drámával utazótáskájában, áthajózott az Óceánon. Halljátok az ígét volt a Bibliát dramatizáló mű címe, óriási költséggel mutatták be Amerikában és a darabon Reinhardt még a hitelét is odaveszítette. Werfel pedig eladta filmre a Juarezt és azt mondta magában, nem ír több darabot. Hazajött Európába. De a színpad családja műza, amikor elfordulsz tőle, visszahív. New-Yorkban elmesélte egy színpadi producernek 1940-beli franciaországi menekülése történetét. A nagy színpadi ezermester, Beermann vállonragadta és azt mondotta, hogy ez a legremekebb színpadi téma, amit a második világháború produkálni tudott. Így született a „Jakobovszki és az ezredes”, a remek ötlet pedig az, hogy Jakobovszki, a hat országon átkergetett volt lengyel állampolgár és egy XV. századbeli gondolkodású, feudális érzésű lengyel ezredes együtt menekülnek 1940 nyarán a mindent lerohanó német harcikocsik és az utánuk özönlő Gestapo elől. Az ezredes, Cserbinszky iszákos, könnyelmű, romantikus lény és az egész lengyel ellenállás dossziéit magával hurcolja. De közben Mariannet, szerelmét is magával akarja vinni. Párizsban, mikor szökni próbálnak, már csak egy autót kapható. És az autót Jakobovszkié. Cserbinszky pedig útálja a zsidót, de kénytelen vele tartani. Jakobovszki szeretni szeretné az ezredest, kisebbségi érzései vannak vele szemben, de ő is ott hagyná a csodába a Don Quijote-szerű lényt, viszont ő nem tud autót vezetni és sofőr sem kapható. Így hát egymásra vannak utalva minden kölcsönös utálatuk mellett. A tragikus nyárban humorosnál-humorosabb jelenetek között csetlik-botlik ez a komikus és egymást ellentéteiben is kiegészítő emberi kettős: Jakobovszki és az ezredes, Don Quijote és Sancho Pansa színpadi ellenpárja. S közöttük vetélkedésük tárgya: Marianne, aki egy kissé Franciaországot szimbolizálja.

Ez volt Werfel utolsó színdarabja. S alig húnyta le szemét messze idegenben a nagy középeurópai regényíró, a hozzá éppen irodalmi súlya miatt eddig nem a legkegyesebb színpadi műza egyszerre a legkegyesebb lett. Utolsó darabja a halála után óriási színpadi sikerré kerekedett s Bécsben, Werfel Prágánál is inkább drága szülőtalájában immár több, mint egy éve adják. A nem-sokára Budapesten is színrekerülő darab egyik legfrappánsabb és legelgondolkodtatóbb részletét bemutatjuk olvasóinknak.

Possonyi László

Franz Werfel: SZENT FERENC ÉS AZ ÖRÖK ZSIDÓ

Részlet Franz Werfel „Jakobovszki és az ezredes” című színművéből.

Az országúton egy tandem, azaz egy kétülékes kerékpár tűnik fel. Az első ülésen az örök zsidó tapossa a pedált. A másodikon Szent Ferenc. Mind a ketten leszallnak és a tandemet vezetve közelednek a csoporthoz.

Az örök zsidó harminc év körüli férfi, sovány és görnyedt, magas homlokú. Fekete haja göndör és vastag barnakeretes papaszemet visel: intellektuel. Szent Ferenc magas, sápadt minoritabarát, saruban. A csuháját biztosítótüvel tűzte fel, hogy kerékpározni tudjon benne.

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Jó reggelt kívánok... Talán nem zavarjuk önöket...

CSERBINSZKI: Mit akarnak itt...? Kik maguk tulajdonképpen?

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Hogy-hogy „voltaképpen?” ...Hát ha „voltaképpen”, akkor (hirtelen ötlet villan át az agyán, s így elmosolyogja magát) én az örök zsidó vagyok.

CSERBINSZKI (nagyot nyel): Idősebbnek gondoltam...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Kétezer év után körülbelül így néz ki az ember, ... ahogyan én kinézek.

CSERBINSZKI (már réveteg, eléggé üveges szemmel): Mióta jár tandem, kedves... uram?

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Mert nálam jobban senkisémm személyesíthetné meg az emberi közlekedés világtörténetét. Egy Clipper-jegy jobban jött volna, nem mondom. Gyorsan kifutottam volna vele a katasztrófa elől Amerikába. Bármilyen ostobaság is tőlem, hogy én mindig katasztrófák elől akarok menekülni...

CSERBINSZKI: Mondja, miért húzza mindig félre a száját? Mintha nevetni akarna...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Maga is elhúzná a száját, ha kétezer éven át mindig ugyanazt a viccet hallaná... Félrehúdom a számat, mintha nevetni akarnék, aztán úgy maradok. Abbamarad. Nem tudok nevetni. Én egy olyan harang vagyok, amelyik üt, de nem kondul meg... Azonfelül: két év Dachau van mögöttem...

CSERBINSZKI: És ez a szentember...? Tisztelendő atyám, tessék közelebb...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Bocsássa meg, elfelejtettem bemutatni... Szent Ferenc.

SZENT FERENC: Szerzetes. Ne hallgasson rá. Szegény, szomorú ember, de még a legnagyobb bajában is kedve van a tréfához...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Ő viszont nem tud szakítani súlyos, olaszos kiejtésével... csak Mussolinivel szakított... Addig csépelte, amíg idekerült...

SZENT FERENC: Én senkit sem csépeltem. Méltatlan, nyomorult ember vagyok, aki legfeljebb kezet emeltem és felszólaltam ellene: Isten azért teremtette testvérnek és élettársnak az embert, hogy a szeretetnek és az élet örömeinek éljen, nem pedig a szívtelen nemzeti gőgnek.

JAKOBOVSZKI: Nézze, Marianne, a maga „ellentétei”. Ahogyan ez a két ember megfér egymással...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Mi? Egy szív, egy lélek vagyunk. Tudja, uram az ellentéteknek csak meg kell férniük egymással. Amikor aztán már elegendő idő van mögöttük, a végtelenben már egymással párhuzamosan futnak...

MARIANNE: Foglaljanak helyet, uraim. Parancsoljanak: egy kis reggelit...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ: Mi kísértetek, mindig reggeli után vagyunk...

SZENT FERENC: Nekem ma böjtöm van...

AZ ÖRÖK ZSIDÓ (az ételekre mutat): S én megtartom előírásainkat... Le sem ülhetek, mert én azt a feladatot kaptam, hogy sehol és soha le ne tele-

pedjem... ha azonban elősegíthetnék a menekülésünket valami csekély adománnyal...

JAKOBOVSZKI (*papírpénzt ad neki*): Sajnos, apály van...

CSEBINSZKI (*a szerzetesnek ad oda valamit a zsebéből*).

AZ OROK ZSIDÓ: Mi ez? AÉETNK?

CSEBINSZKI: Az Élet Elmechanizálása Ellen Tiltakozók Nemzetközi Klubjának díszérme.

AZ OROK ZSIDÓ: Köszönetül hírekkel szolgálók önöknek... Nem találják, hogy nagyon nyomott itt a levegő?

CSEBINSZKI (*már kiitta majdnem az egész üveg konyakot*): Mintha egy mosókönyhában ülnénk... Legalább is a magam részéről...

AZ OROK ZSIDÓ: Én éppen ezt az időjárást szeretem: ilyenkor szoktam „bolyongani...” Eugéne Sue-ben és másoknál is olvashatják, hogy én előre jelzem a vihart. Ha én befutottam valahol, a vihar is megjött azonnyomban... Wiesbadenben megkötötték a fegyverszünetet: a németek megszállják az ország nagyobbik részét és a partvidéket. Nincs idő közlekedésre. Az „előőrök” már kezdének befutni az egyes polgármesteri hivatalokba... a nemkívánatos elemek névsorával... két eshetőségről lehet szó: vagy —

JAKOBOVSZKI (*homlokát simítja*): Két eshetőség...

AZ OROK ZSIDÓ: Vagy beljebb megy az ember a meg nem szállt területre. Ez azonban nem biztosít semmi ellen. Vagy Bayonne-ban megszerzi az ember a legcélszerűbbnek vélt iratokat és megpróbál átjutni az iruni hídon...

CSEBINSZKI: Vagy, ha minden kötél szakad, Saint Jean de Luz-ben...

AZ OROK ZSIDÓ: Tengeren?... Nem szeretem... A tenger mindig szeret meglepetésekkel szolgálni.

MARIANNE (*Szent Ferenc elé lép, szemében könnyek*): Tisztelendő szent atyám! Nekem nincs semmi keresnivalóm az országutakon. Én francia vagyok, nincs okom menekülni... Bűnös vagyok: meg sem tudom mondani, mikor voltam misén utoljára... és mikor gyóntam. Imádkoznék érted. És ha nem tart rá méltatlannak, adja rám áldását.

SZENT FERENC (*habozik, félve fog hozzá. A homlokát nem érinti „kenettel*): Áldjon meg leányom, téged az Isten és őrizzen meg tégedet. Te vagy Franciaország, leányom... (*Marianne nevét kérdezi a tekintetével, hogy belefoglalhassa az áldásba*).

MARIANNE: Marianne...

SZENT FERENC: Te vagy Franciaország, leányom, Marianne. Isten megbocsátja a bűneidet, mert könnyelműségből vagy bűnös, nem rosszaságból. A szemedből látom, hogy te tudod azt, mi az szeretni Istent és — az Isten teremtményeit. Ezt a szeretetet meg fogja jutalmazni az Isten: te fel fogsz emelkedni újra. Franciaország, leányom, Marianne. (*Erős szélzúgás hallatszik.*)

AZ OROK ZSIDÓ: Itt a vihar! Bennem meg lehet bízni. Bayonne-ba, szent atyám, sürges az idő! (*Felszállanak a tandemre. A szélvihar fokozódik, felkapja a reggeli papírjait a pokrócra és kisodorja a színpadon keresztül*).

Ford totta Kőrmöczi László

AZ UTOISÓ LEHELLETIG

Thornton Wilder a legérdekesebb amerikai író. Ha Európa szellemével együtt Atlantisként elsüllyedt volna (milyen közel volt és van ehhez az öreg földrészt!), Thornton Wilder műveiből rekonstruálni lehetne Európát. A leg-európaibb amerikai ő. De inkább csak a regényeiben. A „Szent Lajos király hídján” és „Az androsi leány”-ban különösen. Mert darabírónak azután a

legtélivébb amerikai. Azt is mondhatnánk, hogy a darabírás őszintébb műfaj, mint a regény, mert jobban felszínre hozza az ember genealógiáját. Mindenesetre veszélyesebb műfaj. Ember és regényíró legyen a talpán, aki itt is megállja a helyét. Thornton Wilder megállotta, pedig ha lehet fricskát hányni a színpadi konvencióknak, hát ő megteszi. Az európaiaknak és az amerikaiaknak egyaránt. A mi kis városunk című darabja (Our town), bár évekig nem merték bemutatni a pesti színikazdagok (a halottak kiülnek benne a sírjukra és megbeszélik ott-hagyott szeretteik dolgát), rövid három esztendő alatt kétszer is színrekerült már Pesten. És még hozzá milyen ellentétes előjelű három év alatt. Újabb darabjától most borsózik a háta színikazdagóinknak. Noshát, egy kissé merész ez is. Antrobusról és Antrobusnéról szól, akik immár vagy öt-tíz ezer év óta házasságban. Rólád és rólam, tisztelt olvasó, akik az emberek válfajába tartozunk. Az első felvonás a jégkorszak kezdetén játszódik le, de teljesen időtlenül. Andalító amerikai anakronizmussal Antrobus úr túl a Hudsonon a hivatalában van, de már az összes autóbuszok elakadtak a nagy jégkorszakban és kérdés, haza tud-e még jönni családjához. Mindenesetre sürgőnyt küld, hogy ne aggódjanak érte. Aztán mégis hazakecmereg. Az emberek már csoportosan menetelnek dél felé, s már az ichtiosaurusok is bejönnek melegezni a kandalló mellé, amelyben utolsó lexikonjaikat és bútorikat fűtik fel Antrobusék. Sabina, a mindenes pedig fölmond, mert ilyen házban nem szolgál többé. Antrobus megegetti a menekülőkkel utolsó szendvicseiket és megindulnak ők is dél felé.

A második felvonásban Antrobus a self made man, az új sikeres politikus. Az Atlantic-citybeli szépségversenyen királynővé választatja Sabinát, aki most is a család körül forgolódik, de ezúttal elhódítja Antrobusnétól a derék középkorú Antrobus urat, akit politikai sikerei az élet alaposabb kiélvezésére serkentenek. No de szerencsére jön a vízözön, úgyis mint Jehova bosszúja a megrendült világrend ellen és Antrobus más fontosabb feladatba kezd: Noé bárkájába terel minden állatfajtaból egy párat, miután nagysikerű rádióbeszédét megtartja.

A harmadik felvonás egy harmadik katasztrófához, valószínűleg a mostani, vagy az elkövetkező világháborúhoz fűződik. Ebben a ma divatos színpadi időtlenségben már igazán nem tudjuk, mihez tartsuk magunkat. Thornton Wilder mindenesetre évezredek sűrű össze játékos anakronizmusokkal fűszerezett remekművében. Vége van egy nagy háborúnak és Antrobus hazatér az otthonába. Ott játszódik le a soron következő jelenet, mely egyúttal a darab „Ember küzdj és bízva bízzál” szövege.

Posszonyi László

Részlet Thornton Wilder „The skin of our teeth” című darabjából.

ANTROBUS: Ha néha úgy esett, hogy a dolgokat egészen tisztán láttam, mindig három dolog foglalkoztatott. Három dolog. A nép hangja a nyomorúságban. Az aggodalom érted, meg a gyerekekért, meg ezért a házért. És Maggie...! Eddig meg sem mertem kérdezni: a könyveim. A könyveim, úgy-e nem pusztultak el?

ANTROBUSNÉ: Nem. Néhány itt van közülük. Kicsit rongyosak...

ANTROBUS: Oh, igen. Egyszer már majdnem elveszték, emlékszel? Maggie? És amikor mégis csak megtaláltunk belőlük néhány szétépett, rongyos példányt a pincék fenekén, csak úgy habzsolták az emberek. Lázba hozta őket megint. Velük építettük fel újra a világot!

Könyvvél a kezében szünetet tart, majd a könyvből feltekint: Egészen sohase felejtettem el, hogy az élet irtózatoss küzdelem. Jól tudom, hogy minden érdemes dolog, ami van ezen a világon, csak beretva élen áll, mellette ott leselkedik a veszély... és meg is kell küzdeni mindenért — akár egy darab föld ad, akár egy kis ház, vagy akár egy egész világ... Amit kértem, mindig csak annyi volt, hogy legyen egy mód új világot építeni! És ezt Isten mindig teljesítette! És hangokat is adott hozzá...

Kinyitja a könyvet: ...kísérőül, és mellé adta tévedéseink és balfogásaink emlékeit, hogy azok figyelmeztessenek. Maggie, te meg én, most a békében sem felejtjük el azokat a megoldásokat, melyek oly világosan álltak előttünk háború idején. Hosszú utat jártunk meg és talán tanultunk is valamit, Maggie. És ennek az útnak a nyomai itt vannak. Megmaradtak.

Az asztalnál áll, forgatva a könyv lapjait: Néha, amíg tartott a háború, amikor kint álltam a sziklákon, vagy egy domboldalon, vissza próbáltam emlékezni ezeknek a könyveknek egyes soraira. Mondatokra, néha egész részekre is visszaemlékeztem. És egy idő múlva megszoktam, hogy neveket adjak az éjszaka egyes óráinak.

Leül és a szövegben keresgél: Az esti kilenc órát elneveztem Spinózának. Ebben a részben a következőket mondja: „Tapasztalásból tudom, hogy a napi élet eseményei...”

A hátsó fal most eltűnt és helyén az emelvény látható. Fred Bailey kezében a számtáblával balról jobbra halad át. Antrobusné az asztalnál ül és varr.

BAILLEY: „Tapasztalásból tudom, hogy a mindennapi élet üres és hiábavaló. Ugyanekkor látom, hogy minden vágy és félelem mindaddig semmit, sem jelent, míg az emberi agy védelmébe fogadja és meg tudja magyarázni. Elhatároztam tehát, hogy minden más helyett azt kutatom, ami valóban jó és érthető az emberek számára...”

Most szinte anélkül, hogy a szöveg megszakadna, megjelenik Hester, kezében egy nagy római „X” számmal, ugyanazon a helyen, mint Bailey az előbb, Cladys a konyhaajtóban megjelenik és anyja széke felé megy.

HESTER: „És most mond meg nekem, oh Critias, hogyan jelöl ki egy ember uralkodót, aki majd öfellelte is uralkodik. Vajjon választása nem esik-e majd olyan emberre, aki a hatalmat kizárólag magának akarja és akinek szándékai mögött ott lapul a düh, a hiúság vagy a gőg, hogy annak átkos hatását a polgárok érezzék, méghozzá ezerszeresen...”

Hester is eltűnik, most Ivy jelenik meg, kezében szintén a táblával.

IVY: „A szellem jó és egészséges állapotát mindig isteninek minősíthetjük. Ezt az isteni szellemet mi halandók csak ritkán birtokoljuk, pedig nincs ennél jobb és kellemesebb erő. Isten ennek az erőnek mindig birtokában van. Bennünk is csodálatos, de benne mennyivel csodálatosabb!

Amint Tremayne beszélni kezd, a szín sarkában Henry is megjelenik Duzzogva és békétlenül, de jelen van.

TREMAYNE: „Kezdetben az Úr megteremtette az Eget és a Földet és a Föld sötét volt és elhagyatott. És sötétség lebegett a mélységek fölött. És ekkor mondotta az Úr: Legyen világosság! és lőn világosság.”

Hirtelen teljes sötétség és csend. Csak az éjféli harang utolsó kongása hallatszik messziről. Ekkor ugyanilyen hirtelen kivillagosodik. Sabina az ablaknál áll, mint a darab kezdetekor.

SABINA: Oh, oh, oh! Hat óra van és a gazda még nem jött haza! Istenem, Istenem, nem történt tán valami komolyabb baja, amikor éppen jött át a Hudsonon! Bár nem lennék nagyon meglepődve, hisz az egész világ ebek harmincadján van és hogy a ház még nem szakadt ránk, az is csoda!

Lejön a rivalda elé. Hát eddig eljutottunk. És még hosszú, hosszú út előtt állunk. Most pedig szépen menjenek haza. És ne felejtsek el, ez a színjáték még nincs befejezve, még nem írták meg a végét. Ami pedig Antrobusékat illeti, — ők tele vannak tervekkel és époly bizakodók, mint annakidején voltak, a kezdet kezdetekor. Megbízta engem, hogy nevükben is búcsúzzam el önöktől: Jó éjszakát!

Függöny.

Fordította Reményik Zsigmond

SZEMLE

A VILÁGKERESZTÉNYSÉG SZEMLÉJE

A The Chatolic Times-ben két amerikai tábornok nyilatkozik az első atom-bomba-kísérlet lelki reakciójáról. Ez a kísérlet 1940 július 1-én folyt le, amikor az Egyesült Államok még nem vett részt a háborúban. A robbanás előtt a jelenlévők nagy többsége oly buzgón imádkozott — mondották a tábornokok —, mint soha azelőtt. „Tudatában voltunk annak, mit jelent szabadjárá engedni azokat az erőket, amelyeket a Mindenható magának tartott fenn.” Ezekből a szavakból kicsendül, hogy a jelenlévők — nyilván katonák és tudósok — nem az atom-bomba sikeréért imádkoztak, hanem arra kérték Istent, ne engedje elbukni és megsemmisülni az emberiséget egy új démonológia áldozataként. Az emberiséget már nem egyszer fenyegette az elbukás és megsemmisülés veszélye Ádám bukása óta. Az atomerővel szemben valóban a magábaszállás és az Istenhez fordulás az emberiség egyetlen hatásos fegyvere. A pusztulás akkor következik be, ha egy erő — tekintet nélkül az isteni törvényre, és az élők világának rendjére — korlátlanul igyekszik és tud is érvényesülni. Az, amit démonikusnak nevezünk, nem egyéb, mint a korlátlan érvényesülésre való törekvés Istenre és az emberre való tekintet nélkül. A démon, a rossz szellem kísérti az emberiséget, de tevékenysége és hatása különösen veszedelmes a korfordulók idején. Csak a kivételes szellemek veszik észre, hogy az emberiség mindig vulkánon táncol. A vulkán mélyén olyan tüzek lobognak, amelyek ott parázslanak minden emberi lélek mélyén. Gondoljunk például a rabszolgaságra; ha megvalósították volna az intézményben rejlő végső következményeket, akkor a rabszolgatartók és rabszolgák előbb-utóbb megszűntek volna emberek lenni, értelmetlen korcs lényekké váltak volna, amelyek éppen ezért pusztulásra lettek volna ítélve. Az emberiség eddig még mindig megmenekült az ilyen végső következményektől, amelyek oly gyakran fenyegették. Bármily új hatalom és új erő jelentkezett az emberiség történetében, mindezek megtűrték bizonyos kompromisszumokat, valamifajta középutat, a helyes és a helytelen, a jó és a rossz között; az ember történeti élete eddig ilyen megegyezések láncolata volt. Úgy tűnik azonban, hogy az új vívmány, az új hatalom, az új erő nem tűri a kompromisszumokat; az emberiség nem haladhat többé a középuton, választania kell. Ezért a tábornokoknak és tudósoknak, akik az új erő születésének tanúi, és bizonyos fókig esz-közlői voltak, nem maradt más választásuk, mint Istenhez és a lelkiismeretük-höz fordulni. Ennek a befelfordulásnak azonban egyetlen pillanatra sem szabadna szünetelnie attól fogva, hogy az emberiség az atomerőt szabadjárá engedte. Az Egyház ellen mindig a legfőbb vádak egyike volt, hogy megáldja az egymás megsemmisítésére törekvő ellenfelek fegyvereit. Az új erőt megrettenve szemléli az Egyház és a tudomány. Az Egyház sohasem a fegyvereket áldja meg, hanem a halállal szembenező szenvedő embereket, akikről az élet keménysége a legnagyobb áldozatot követeli. Az Egyház feje már nem egyszer nyilatkozott az atomerőről s minden ilyen nyilatkozatában az emberiséget mintegy megáldotta az új erővel szemben, az új fegyver ellen. Alig akadt még komoly atomkutató, aki ne fejezte volna ki rettegését azzal a hatalommal szemben, aminek felidézésében közreműködött. Éppen az atomkutatók követelik a legszenvedélyesebben, tudósoktól szokatlan erőszakossággal az atomerő nemzetközi ellenőrzését. Az atomerő első nagy kísérletezői szinte egybehangzóan vallották azt, hogy amikor tanúi voltak az első kísérleteknek, abban reménykedtek és azért imádkoztak, hogy a kísérletek ne sikerüljenek. A kísérletek megdöbbentő sikerei mintegy kigúnyolták félszeg és nem őszinte magatartásukat.

Atomerő és vallás — ez a látszólag nagyon különös képzettársítás — általában nagyon sokat szerepel a külföldi katolikus sajtóban. Az amerikai katolikus folyóiratok például konkrét esetből kifolyólag sokat vitáztak azon, vajjon katolikus papnak szabad-e résztvenni az atomerő-, vagy éppen az atombombakísérletekben? Lényegében az az álláspont alakult ki, hogy a katolikus pap akkor vehet részt a kísérletekben, ha őt csak a tudomány érdekli, nem szabad a kísérletekbe kapcsolódni akkor, ha háborús elgondolás vezeti. Természetesen az az alapvető kérdés, hogy a kettő elválasztható-e egymástól? Az atombomba-kísérletekben való részvétel pap részéről felbátoríthat annak elismerésére, hogy a fizikai világ felett nincs érvénye az erkölcsi törvénynek. Az ilyen-fajta kompromisszumok vezetnek azután a fegyverek megáldására, a szenvedők megáldása helyett. Megállapítottuk, hogy az új erő nem tűri majd a kompromisszumokat.

Ugyancsak amerikai folyóiratokban olvassuk, hogy az atombombasújtotta japáni városokban mennyire megnövekedett a konvertiták száma. Nagasakiban, az atombomba lehullása, tehát a város elpusztulása előtt mindössze 800 katolikus volt, a bombatámadás után pedig, miután a város népességének öthatoda elpusztult, 2700 a katolikusok száma. Hasonló az arány a másik elpusztult városban, Hirosimában is. Továbbra is nagyon gyakoriak a konverziók a két városban. Említsük meg, hogy Nagasaki pirosbetűs városa a japán katolicizmus és általában a katolikus misszió történetének. Nagasakiban virágozott leginkább a katolicizmus, amikor Hidejosi sogun irtóhadjáratot kezdett a japáni kereszténység ellen. Hidejosi az a meggyőződés vezette a keresztények üldözésében, hogy a fehér papok szálláscsinálói a fehér hódítóknak, és hogy a keresztények, amikor a szeretet és a béke igéit hirdetik, a gyűlölet és a harc tetteit gyakorolják. A nagasakii sokezer vértanu megmutatta, hogy a keresztények élni és halni is tudnak, hitük és igéik szerint.

Hidejosi kiirtotta Japán kereszténységét, és utódai a keresztény fehér hódítóktól tartva, tökéletesen elzárták a külvilágtól az országot. A japáni lélek pedig még akkor is elzárkózott a kereszténységtől, amikor a szigetország megnyitotta kikötőit a fehérek előtt s fokozatosan kisajátította a fehérek civilizációját, hogy védekezni tudjon a fehér hódítások ellen. A védekezőből hamarosan támadó lett. S minél inkább emelkedett Japán a fehér civilizáció, a hódítás és az imperializmus útján, nyilván annál kevesebb szükség volt a kereszténységre. A japáni fasiszta császárkultusz, amivé az ősi sintó vallást átalakították, éppen úgy üldözte a kereszténységet, mint az antik császárkultusz. A modern Japán látszólag teljesen magáévá tette a fehér emberiség technikáját, s úgy tűnt, hogy annak kultúrájából is átvett egyet s mást. Azonban a fehér emberiség világgépének egyetlen vonatkozása alig érintette, és ez éppen a kereszténység volt. Ezen nincs semmi csodálkoznivaló, hiszen Japán alkalmazkodása a fehér civilizációhoz éppen akkor történt, amikor a fehér emberiség maga is csak nagy fenntartásokkal vallotta önmagát kereszténynek. Az alkalmazkodó japániak azt látták, hogy a fehér emberiség életében a kereszténység vajmi csekély és felszínes szerepet játszik. A japánok azonban csak a felületet látták. Nem ismerték fel, hogy a kereszténység a fehér emberiség műveltségének és civilizációjának leglényegét alkotja, s hogy még a fehér emberiség technikai fejlődése sem képzelhető el a keresztény alapok nélkül. Nem értették meg, hogy a fehér emberiség történeti szerepe még akkor is a keresztény hiten épül fel, ha a fehér emberiség civilizációja egy adott pillanatban a kereszténység ellen is fordul. A kezdetben győzedelmes nemzetiszocialista Japán nemcsak teljesen keresztényellenes, hanem erkölcsellenes is lett.

A sintoizmus új, nemzetiszocialista változata durva, otromba bálványimádás volt, egy vérivó, gyűlöletet árasztó, idegengyűlöletet és idegenek élet-áldozatát követelő démonbálvány imádata, akit a császár személyével azonosítottak. Ez a visszatérés egy démonizmus és bálványimádás egészen ősi és kez-

detleges formáihoz együtt járt ősi, vad kultuszformák feltámadásával és a velük kapcsolatos primitív szvenedélyek kiélésének szabadságával. A japániai jelentős részét az a hit töltötte el, hogy amikor válogatottan kegyetlenkednek fogyaikkal, akkor a császár nevezetű démonbáivány kultuszát szolgálják. Nem véletlen, hogy emberáldozatos szokások mellett a vallási tévelygés olyan ősi elájásai is eiharapódzhatnak, mint a kannibálizmus. Itt is, akárcsak Németországban, a nemzetiszocializmus hatása alatt ismét felburjánzott az ősi vallásos eltévelyedéseknek az az aljanövényzete, amelyet a fejlett vallások, Keleten főként a buddhizmus, Nyugaton a kereszténység igyekezett kiirtani. A nemzetiszocialista rendszerek uralomrajutásának erkölcsi következményeit érdemes lenne ebből a szempontból pontos elemzés alá venni. Németországban a nemzetiszocializmus deklarált keresztényellenessége nem valami „ösvallást” hozott felszínre, hanem egy elfajzott, elnyomorodott „mélyréteget”, amely ott szunnyad évezredek óta a tömegiekben s amely ott manifesztálódik, ahol az embercsoportok feladják a szellemi világhoz való visszatérésért folytatott küzdelmet, azt a küzdelmet, amely nem egyéb, mint egy magasabb kultúra kiépítése. A középkor és az újkor századai folyamán is ott lappangott természetesen a tömegek lelkében ez a „mélyréteg”, nem egyszer erőteljesebben a felszínre tört, a boszorkányperek is kétségtelenül ez ellen irányultak, jóllehet személy szerint többnyire ártatlanokat sújtottak. Ennek a mélyrétegnek a modern manifesztálódását az a különösen veszedelmessé és majdnem győzelmessé, hogy birtokában volt a modern technika és a modern adminisztráció minden vívmánya. Ez történt Japánban is, és az a japáni vezetőréteg, amely az ország háborús készültségét irányította, a modern technikát és a modern adminisztrációt a legprimitívebb tévelygések szolgálatába állította s ennek a felszabadított mélyrétegnek a démoni erejével akarta elérni a világuralmat. Ezt is elsajátította tehát a fehér emberiségtől, a leggonoszabbat s a legsátánibbat, amit a fehér emberiség valaha művelt s ezen a téren is époly jó tanítványnak mutatkozott, mint általában a keresztény tartalmától megfosztott, külsőlegessé vált technikai civilizáció terén. Meggyőződésük szerint mindent megtettek országuk, társadalmi rétegük és sajátmaguk hatalmi érvényesülése érdekében, ami csak lehetséges volt, vagyis mindent, amit a fehérektől megítélték szerint érdemes volt megtanulni. Ennek ellenére bekövetkezett az atombomba és az összeomlás. A vesztes japánok mélységesen megrendültek. Az okot nem önmagukban keresték, nem a lelkiismeretüknek és az erkölcsi törvényeknek megsértésében, hanem abban, hogy nyilván nem tanultak meg mindent, amit meg kellett volna tanulniok, nem bűnösök voltak, hanem ügyetlenek, rossz tanítványoknak, ügyetlen utánozóknak bizonyultak. Kutatni kezdték, hogy voltaképpen mi az, amit nem sajátítottak el a fehérektől, mi az a titok, ami minden jobb igyekezetük ellenére a fehéreknek juttatta a győzelmet. S valóban rábukkantak a titokra, amely így hangzik: kereszténység és szabadság. Éppen ezt a kettőt értékelték eddig a legkevesebbre a fehér világból: a kereszténységet és a szabadságot. Eddig abban a hiszemben voltak, hogy ettől a kettőtől nyugodtan el lehet tekinteni s minél inkább eltekintenek tőlük, annál hatalmasabbak lesznek, hatalmasabbak, mint a fehérek, ak’ket ez a két zavaró körülmény gátol meg abban, hogy korlátlanul kifejlthessék erejüket. Most azután a japánok a legintenzívebb érdeklődést kezdik tanúsítani a fehérek két titkos erőforrása, a kereszténység és szabadság, vagy úgy is kifejezhetjük, kereszténység és demokrácia, kereszténység és szociális haladás iránt. Érdeklődésük még meglehetősen zavaros és technikai színezetű; rá akarnak jönni a fogásokra, amelyek elsajátításával birtokukba vehetik és felhasználhatják ezt a két erőt. Az atombomba helyreállította elfajzott és elvesztett hitüket a természetfölötti igazságszolgáltatásban. Az erkölcsi törvény érvényesülése azonban nagyon technikus módon és külsőlegesen történt az atombomba révén, és így nem csoda, hogy a megtorlást, az erkölcsi világrend győzelmét, kereszténység és szabadság uralmát ők is külsőleges technikának ítélik. Hiszen külsőleges technikának

fogja fel és használja a fehér emberiség jelentős része is. Hogy a japánok megértik-e kultúránk mélyebb értelmét, kereszténység és szabadság lényegét s a kettő kapcsolatának lényegét is, ez legalább annyira függ a keresztény fehér emberiségtől, mint a japánoktól.

Spellmann newyorki bíborosérsek nagy megnyitóbeszédet mondott az amerikai katolikus békeliga ülésén. Spellmann azok közé a férfiak közé tartozik, akiknek különösen nagy személyes része van abban, hogy a szövetségesek ügye, az emberi szabadság és a kereszténység ügye a háborúban győzedelmeskedett. Spellmann érsek a szövetségesek ügyét a háború folyamán csak annyiban szolgáltatta, amennyiben ez valóban a kereszténység és az emberi szabadság ügye volt. Külföldi útjai az eszmék tisztulásának mindig új, fontos fázisát jelezték. A bíboros egész „politikai” tevékenysége a háború folyamán kizárólag a béke ügyét szolgáltatta. Spellmann bíborost joggal nevezhetjük korunk egyik legtevékenyebb békebarátjának, s annak a nagy tiszteletnek, amely személyét Amerika protestáns tömegei előtt is övezi, egyik oka alighanem az amerikai népben — és minden népben — élő szenvedélyes békevágy. A bíboros beszédében megállapította, hogy az amerikai népnek s a világ minden népének ma egyetlen ellensége van, az az embercsoport, amely valamely oknál fogva háborút akar, és a pusztítás szörnyetegeit szeretné rázabáditani az emberiségre. Ha a világ békebarátai összefognak — mondotta a bíboros —, akkor minden konfliktust könnyen el lehet intézni és az emberiséget meg lehet kímélni egy olyan katasztrófától, amely esetleg az egész emberi nem megsemmisüléséhez vezetne. Ne gyanakodjunk, ne legyünk bizalmatlanok, és ne keressük állandóan, kinek van igaza — jelentette ki a newyorki érsek —, hiszen az ember alkata olyan, hogy a teljes igazságot gyakran még az élet egyszerű körülményei között sem tudja felismerni, mennyivel nehezebb felismerni azt az annyira bonyolult, szövevényes nemzetközi politikában. Krisztus egyet megadott mindannyiunknak, az embereknek éppen úgy, mint a nemzeteknek, minden nemzetnek egyformán, a türelem, a jóhiszeműség és az engesztelékenység lehetőségét és követelményét. Kövessük Krisztust a nemzetközi életben.

Említsük itt meg, hogy Spellmann bíboros imakönyvet írt, amely kizárólag a béke eszméjének van szentelve. A béke, az emberek és a nemzetek békéje az Istenhez vezető út — ez mintegy a mottója a bíboros imakönyvének, amelynek az Egyesült Államokban példátlan sikere van s egyik kiadása a másikat követi. Spellmann bíboros magatartásával kifejezésre juttatja, hogy az emberiségnek nincs fontosabb ügye a béke ügyénél s hogy Krisztus papjának, az Egyház szolgájának minden körülmények között a béke oldalán kell állania, először mindig a kiengesztelődés és a megértés útjait kell keresnie és előmozdítania s ezért éppen úgy helyt kell állania egész életével, mint hitéért, mert hiszen a béke akarata hitének integráns része. Természetesen csak addig teheti ezt meg, amíg nem fenyegeti támadás és megsemmisülés veszélye a hitet és az erkölcsi törvényeket, az ember azonban nagyon hajlamos arra, hogy ezeket a végső értékeket összetévessze evilági érdekekkel és szempontokkal. Ennek a gyakori tévedésnek az olyan ember és az olyan pap lesz legkritikáiban áldozata, akiben a nagy szentek szellemében, egy Assisi Szent Ferenc, Szienai Szent Katalin, Lisieuxi Szent Teréz szellemében elevenen és tevékenyen él ez a feltétlen békeakarát.

Juhász Vilmos

SZENT GELLÉRT

Mártírhálálának kilencszázéves évfordulója az érdeklődés előterébe állította Szent Gellért alakját; alkalmat szolgáltatott arra, hogy a tudomány modernebb, fejlettebb eszközeivel és módszereivel közeledjünk egyéniségéhez és művéhez. Egyetlen fönmaradt alkotása, a „Deliberatio“, a Dániel könyvében olvasható himnusz kilenc versének misztikus magyarázata, sajnos, csak régi, 1789-ből való, elavult és hibás kiadásban áll a kutatók rendelkezésére; példányai ma már meglehetősen ritkák; oly kritikai kiadása, aminőt rendkívül nagy jelentőségénél fogva megérdemelné, nem is készül; pedig maga a mű a tizenegyedik század eleji, skolasztika előtti hittudomány és szellemtörténet egyik kimagasló alkotása, s mint szerzője is, kora tudományosságának legszínvonalasabb s legmodernebb képviselője.

Szent Gellértnek, illetve a velencei Szent György-monostornak, ahonnan hazánkba került, komoly kapcsolatai voltak a kor szerzetesi reformmozgalmaival, elsősorban azzal, amelynek tűzhelye a római Aventinus-hegyen épült Szent Elek- és Szent Bonifác-monostor volt. E rendházban nemcsak bencés, hanem bazilita szerzetesek is éltek; Szent Adalbertot maga Szent Nilus küldte, mint a Canaparius-féle legenda élmondja, az Aventinusra, melynek apátjával meghitt baráti viszonyban volt. A velencei Szent György-monostorra egyrészt ennek, másrészt a vele rokon törekvésű Szent Romuáldnak a szelleme hatott, harmadsorban pedig ama délfranciaországi reformkolostoroknak a lelkesége, amelyek egyikéből első apátja, Maurecenius János hozta magával a reform modern eszméit. Szent Gellért elhatározása, hogy a Szentföldön remeteéletet fog élni, ebből a hangulatból és eszmevilágból sarjad, s korában messzemenően korszerű volt.

Hazánkba kerülésének körülményeiről mindössze annyit tekinthetünk bizonyosnak, hogy a tengeren vihar érte utól s az vetette ki valahol a dalmát partvidéken. Mindaz, amit azután a tizenegyedik század végén keletkezett nagyobbik Gellért-legenda ez útról elbeszél, a későbbi író rekonstrukciója. Ama fikatív Razina apátot azonban, ki előadása szerint Gellértet hazánkba utasította volna, még az sem mondja magyarországi, vagy éppen pannonthalmi apátnak, mint több tudunk is vélté; ellenkezőleg, a legenda szövegéből az derül ki, hogy a tizenegyedik századi szerző e Razinát zárai vagy zárankörnyéki apátnak képzelte. Szent Gellért vélt útjának (Zára—Novigrád—Pécs—Pécsvárad) rekonstrukciójában a maga korának viszonyait tartotta szem előtt: azt a vonalat, amelyen az Anjouk alatt a dalmát-olasz összeköttetések, kereskedelmi és hadi utak vezettek. Pécsvárad pedig — melynek apátjává tévesen Anasztázot teszi meg — ebben az időben a hazai bencés apátságok között az első volt, átvéve a komendába került s ennek folytán elhanyaglott Pannonthalma szerepét; a városban és a monostorban a tizenegyedik század folyamán többek között bizonyos reneszánsz jellegű építkezések is folytak; egyik apátja például „palotaszerű házat emélt”; érthető tehát, ha az író Gellértet Pécsváradra is elvezeti.

A nagy legenda beszámol róla, hogy Gellért megérkeztekor előbb Pécssett, majd Pécsváradon, végül a király jelenlétében Fehérvárott szentbeszédet tart. Abból, ahogyan e beszédek az író utal, megadva témájukat, nyilvánvaló, hogy a prédikációszerkesztésnek nem tizenegyedik századi homiletikus módszerét tulajdonítja hősének — ahogyan közelkorú író tette volna —, hanem azt a fejlett, skolasztikus módszert, melyet először Alanus ab Insulis dolgozott ki, utána pedig elsősorban ferencesek és domonkosok az úgynevezett „ars praedi-

Jegyzet. Ez a rövid áttekintés vázlatos összefoglalása egy rövidesen sajtó alá kerülő Szent Gellért-monográfia némely megállapításainak és eredményeinek. Az érdeklődő a kérdésekre vonatkozó dokumentációs anyagot s a megfelelő bibliográfiát majd e műben találhatja meg.

candi"-kban; — ezek közül a legjelentősebbek egyike megtalálható Szent Bonaventura művei Quaracchi-i kiadása kilencedik kötetének elején: a tévesen Szent Bonaventurának is tulajdonított „Ars concionandi”. A tolmács útján való prédikálás pedig — a legenda elmondja, hogy Gellértnek Fehérvárott Konrád prépost volt a tolmácsa, és Csanádon is tolmács közvetítette szavait Abának — nemcsak a magyar kereszténység kezdeti idejére jellemző; tolmács segítségével prédikált például Kapisztrán Szent János is; egyik tolmácsának magyar szempontból bizonyára nem érdektelen „Ars praedicandi”-ját a firenzei könyvtár őrzi.

A legendáknak egymáshoz való viszonya tudományunk sokat vitatott kérdése. Minden jel arra vall, hogy hitelesnek csak a kisebbet fogadhatjuk el; ez nem sokkal a szenttéavatás (1083) után keletkezett s eredetileg a szent ünnepén elmondott prédikáció volt; ez lett liturgikus szöveggé, breviáriumi lekciónév is; a nagy legendát ily célra az egyház soha nem fogadta el. E nagy legendát a tizennegyedik században írták, nyilván Csanádon és alighanem Velence számára; 1381-ben ugyanis Velencéből áthozták Magyarországra a turini béke egyik titkos záradéka alapján Remete Szent Pál holttestét, amiért cserébe Velence, illetve Murano Gellért-ereklyéket kaphatott. Nagyon valószínű, hogy a nagy Gellért-legenda mintegy ezen átengedett ereklyéket „kísérte” Velencébe. Ezért nyomozta, illetve következtette ki az író — amiről a kisebb legendában egyetlen szó sincs — Gellért velencei éveinek történetét. Semmi szükség tehát föltételezni — mint egyesek tették —, hogy a velencei tárgyú fejezeteket több egy velencei átdolgozás folyamán illesztették volna a legenda major törzséhez.

Szent Gellért hazánkba jöttének időpontját, ellentétben számos eddigi véleménnyel — (véleményekkel, melyek nagyrészt Karácsonyi János bár szellemes, de pozitíve igazolhatatlan kronológiai számításain alapulnak) —, 1023 tájára kell tennünk. Az összes közelkorú, tizenegyedik és tizenkettedik századi források *egybehangzó* véleménye szerint megérkezte után — ami egyébként Gellért szellemének is megfelel — *nyomban* Bakonybélbe vonult remeteségbe. A közelkorú források arról, hogy Szent Imre nevelője lett volna s hogy a király megérkeztekor mindjárt megtette volna „episcopus electus”-nak — hogy székét majd akkor foglalja el, ha Ajtony legyőzetett —, *egyértelműen mitsem tudnak*. Az a hagyomány, mely szerint Gellért Szent Imrét nevelte, *később* alakult ki s nem hiteles tény, hanem későbbi kegyes tradíció.

Bakonybél a király Szent Günther biztatására alapította. A rendház a jelek szerint a magyarországi remeteszellem otthona volt; Gellért itt valóban megtalálhatta, amire Velencében áhítozott: a remeteség magányát s ugyanakkor a szerzetesi élet közösségét. Szellemére elsősorban Szent Günther rinchnachi monostoráé hathatott: szigorú aszkétikus remeteélet volt az, bizonyos „anti-dialektikus”, „antiintellektualista” színezettel, mint Szent Günther legendája mutatja.

Szent Gellért hét éve Bakonybélben böjtölésben, önsanyargatásban és szellemi munkában telt. Művei közül egyedül a „Deliberatio” maradt fenn; ebből még kétfőre tudunk teljes biztossággal következtetni: egy „De divino patrimonio” címűre, s egy kommentárra Szent Pál zsidókhöz írt levele első fejezetéhez. Ez utóbbi oly szöveget kommentált, melynek alapvető jelentősége van ama misztikus teológiában, melyet Dionysius Areopagita alapján Szent Gellért is vallott; a jellegzetes areopagitikus „super”-képzések (superessencia, superinvisibilitas stb.) egyik fő forrása ez a kanonikus passzus. Szent Gellért ezek szerint nem szorítkozott az areopagitikus helyek pusztá átvételére, hanem az idézésen kívül visszament az eredeti forrásig, Szent Pálig, akire, Dionysiuson át, egész teológiai világa mint egyik fő pillérére támaszkodik.

A „De divino patrimonio” a „Deliberatio” rá vonatkozó utalásai alapján erősen foglalkozott a Szentháromság tanával: oly problémával, melyet az isteni személyek egytlényegűségét tagadó, szubordináció-tanos délvidéki, temesi-csanádi

eretnkség tett számára különösen időszerűvé. A „Deliberatio” szövegéből csatlakoztatlanul kiderül, hogy Szent Gellért püspöknek itt nemcsak pogányokkal volt baja, hanem eretnekekkel is, olyanokkal, akik többek között, „eddig hallatlan herezisként”, tagadták a test föltámadását. Ezek pedig nem mások voltak, mint a neomanicheisztikus-neognosztikus *bogumilok*. Éppen Szent Gellért nyilatkozata a bizonyítékunk arra, hogy ez az eretnkség már a tizenegyedik század első felében beszivárgott a Balkánról, Bulgáriából Magyarország sokáig, Ajtony legyőzéséig bolgár-görög érdekkörbe tartozó déli részeibe.

Dionysius Areopagita döntő hatása érvényesül a „Deliberatio”-ban is. E hatás azonban nem Kelet felől, nem a különben is jelentéktelen csanádi-oroszlánosi görög kolostor közvetítésével érte, s nem tanubizonysága — mint egyébként rendkívül szép tanulmányában *Ibrányi Ferenc* vélte (Szent István Emlékkönyv I.) — annak, hogy a keleti misztika hazánkban át is szivárgott nyugatra; Szent Gellért műve nem e folytonos kelet-nyugati áramlás „egyik pillére”. Ellenkezőleg. Szent Gellért oly nagy mértékben használta s idézte *Dionysius*-t, hogy ehhez föltétlenül állandóan a keze ügyében kellett lennie magának a szövegnek. Mégpedig, mint *Ivánka Endre* kimutatta, az *Areopagita* *Scotus Eriugena*-*Anastasius Bibliothecarius*-féle fordításának: Gellért ezt a latin szöveget idézi. De hogyan kerülhetett ily kézirat hozzá?

Ha valóság is, hogy a tizedik és tizenegyedik században az *Areopagita* *Dénes* műveinek latin fordítás-kézirata ritkaságszámba ment (így mondja *Syrus* szerzetes legendája *Szent Majolus* cluny apátról), korántsem volt oly ismeretlen, mint általában vélik. A párizsi *Saint-Denis* monostorban pihentek az első párizsi püspök, *Szent Dénes* vértanu tetemei. Ezt a *Szent Dénest* a kilencedik században *Hilduin*, megírva a frank király kívánságára életrajzát, az *Areopagita* *Dénes*-sel azonosította, s legendájához hozzáfűzte az *areopagitikus* művek első latin fordítását. Ezt a fordítást követte rövidesen a *Scotus Eriugena*-féle; ezt pedig a pápa intencióinak megfelelően *Anastasius Bibliothecarius* átnézte, kijavította, s megtoldotta az egykori skutarii apát, *Szent Maximus Confessor* *Konstantinápolyban* általa fölfedezett *Dionysius-kommentárjainak* latin tolmácsolásával. Ez a fordítás, illetve ennek másolatai terjedtek a frank, északgalliai és champagnei monostorokban.

Saint-Denisben volt ilyen *Dionysius-kézirat*: *Szent Majolusnak* mind *Odilo*, mind *Syrus*-féle legendája beszámol róla egy csoda kapcsán, hogy *Majolus* itt, a *Saint-Denisben* olvasta az *Areopagita* „*De coelesti hierarchia*” című művét. A fegyelmében elhanyaglott *Saint-Denis* megreformálását pedig *Hugó* és *Róbert* királyok Clunyre bízták: *Majolusra* s utódjára, *Odilóra*; nyilvánvaló, hogy ha másként nem, hát e révén, az *Areopagita* művei Clunyban sem voltak ismeretlenek.

A magyar térítés nem annyira Clunyval függ össze — ahogyan a legújabb időkig túlozva hangoztatták —, mint inkább az *Aventinus-hegyi* monostorral: onnét kerültek ki első térítőink, *Szent Adalbert* munkatársai és tanítványai. Volt azonban egy közvetlenül Clunyból származó püspökünk is ama *Richard* személyében, akiről *Jotsaldus* szerzetes *Szent Odilo*-legendájában emlékezik meg. E *Richard* *Odilon*nak bizalmasa, benső híve, titkár-féléje s munkáiban és utazásaiban meghitt társa volt. *Odilo* utazásainak pedig nem kis része kapcsolódik a párizsi *Saint-Denis* reformálásához.

Az *Areopagita-kéziratok* hazája azonban elsősorban *Lotharingia*. Már pedig a magyar krisztianizációban kiemelkedő szerepük van e lotharingiai részeknek, a frank birodalom belga határvidékének. Mint *Radó Polikárp*, *Kniewald Károly* és *Kühár Flóris* alapvető kutatásai kimutatták: a magyarországi liturgia forrásai e belgicai-lotharingiai részekben keresendők. *Szent István* alatt is, utána is jöttek onnét hazánkba, háborúk, éhínségek, tűzvészek következtében nyomorulttá válva, nagyobb telepes-csoportok. Ezekkel jöttek természetesen papjaik is — egyízben később huszonnégy kanonok például —, a papok pedig maguk-

kal hozták szerkönyveiket s egyéb kézírataikat. Így kerültek hozzánk nyilván a liturgikus mintakódexek; így kerülhetett esetleg az az Areopagita-példány is, melyet Szent Gellért használt.

De kapcsolatban volt amellelt Gellért *Richard verduni apáttal*, ki két ízben is járt hazánkban, zárandokokat vezetve a Szentföldre; a „*De divino patrimonio*” kézírata is e Richardhoz, a verduni Saint-Vannes reformmonostor apátjához jutott valaminő módon. E kapcsolat is a lotharingiai részek felé mutat, s nem közömbös talán Gellért „areopagitizmusa” szempontjából. Ő különben valamikor — hogy mikor, sajnos, nem lehet megállapítani — maga is járt Galliában, mint a „*Deliberatio*”-ban megjegyzi.

Az Areopagita teológiája misztikus teológia; egyik lényeges eleme, hogy minden helyes tudás forrásának, Szent Pálra támaszkodva, az isteni illuminációt tartja, s az értelem szerepét az Isten-ismeretben alábecsüli, majdhogynem tagadja, éppen ellentétben a későbbi skolasztikával, Szent Anzelm és Szent Tamás arisztotelikus alapokon épülő bölcséletével s az analógikus Isten-bizonyítás és ismeret skolasztikus rendszerével. Az Areopagita platonista, illetve a neoplatonizmust egyezteteti össze a kereszténységgel. Antiintellektualizmusában osztozik Szent Gellért is, híven egyúttal a kor modern remeteszelleméhez, és hasonlóan többek között Szent Günther fölfogásához. Ily törekvéseknek különben nagy multjuk van, s egyik jelentős képviselőjük például Beda Venerabilis, ki a retorika tanításában az antik szerzőkből vett illusztráló anyagot himnuszskáltoőkölkből és kanonikus szövegekből vett példákkal cserélte föl. Ily speciális értelmű antiintellektualizmus, vagy inkább talán retorikaellenesség jellemzi Majolust is, ki mint a clunyi monostornak Szent Haymardus által kinevezett könyvtárosa, Vergiliust és az antik szerzőket mintegy száműzte a monostor szellemi életéből. De megfelel e magatartás az egykorú magyar viszonyoknak is, nevezetesen annak a szellemnek, mely Pannonhalmán uralkodott, s mely a klasszikus műveltséggel szemben ugyancsak ilyen tagadó és azt csak eszközi értékűnek nyilvánító álláspontra helyezkedett.

Szent Gellért korának egyik élvonalbeli szelleme volt. Magyarországi munkásságával a tizenegyedik század vezető teológusai között foglal helyet. Tudós-nak époly nagy volt, mint térítőnek. S a „*Deliberatio*” nemcsak a magyar, hanem általában az európai irodalomnak is kivételes értéke. Sajnos, erről az európai tudomány előbb vett tudomást, mint a magyar, Dom Morin és Manitius például, kik Gellértet mintegy „felfedezték” s értékére rámutattak. Újabban *Kühár Flóris Ibrányi Ferenc, Ivánka Endre és Bodor András* tanulmányai jelentenek végre döntő lépést e nagy szellem és nagy lélek megismerése és értékelése felé.

Rónay György

VILÁGPOLITIKAI SZEMLE

Nagy feltűnést keltett nemcsak Franciaországban, hanem világszerte, hogy a francia egyházfők a felszabadulás óta most először bizonyos mértékben beleavatkoztak a választási küzdelembe és a felsőházi választások alkalmával nem is titkoltan befolyásolni igyekeztek a szavazókat. A francia egyházfőknek ez a politikai életnek és a politikai ellentéteknek az a redukciója végső állásfoglalásokra, amely alighanem előbb-utóbb mindenütt be fog következni. Azok a kérdések, amelyeket ma a politika fölvet, minden egyes emberhez és az egész emberhez szólnak; a politika ma már nem jelentheti azt, hogy egyik-másik

gyakorlati kérdésben ma ennek, vagy amannak a pártnak programját teszem magamévá. A francia egyházfők így vélekedtek, amikor a kommunista párt ellen — de semmiképpen sem a kommunista párttal való további koalíciós, kormányzás ellen — igyekeztek befolyásolni híveiket. A köztársasági népi mozgalmat — a katolikus pártot — szociális téren nem sok választja el sem a szocialistáktól, sem a kommunistáktól. A párt irányítói kezdettől fogva gyökeres szociális reformokat követelnek és nem riadnak vissza olyan erőyes beavatkozásoktól sem, amelyekre eddig a katolikus politikában gondolni sem mertek, — néhány magányos szellem kivételével. Igaz, számba kell venni azt is, hogy a népi köztársasági mozgalom, a katolikus párt híveinek jelentős része nem lelkesedik ezekért a reformokért. Azonban mintha a francia kispolgárság és parasztság többsége is tisztában lenne már azzal, hogy a régi világot, azt a régi világot, amely az összeomlással oly szörnyű bizonyítványt állított ki magáról, nem lehet többé feltámasztani. A katolikus párt tehát megegyezik abban a szocialistákkal is és a kommunistákkal is, hogy szociális téren át kell alakítani Franciaországot, s éppen az a megegyezés volt az alapja az eddigi koalíciós kormányzásnak; ezen alapult a három vezetőpártnak az együttműködésre való készsége. Azonban a szociális téren való elvi egyetértés ellenére szinte állandósultak a súrlódások a két határozott világnézeti alapon álló párt között, amiből kivilágolt, hogyha a végső konzekvenciák merőben különbözőek, akkor a gyakorlati kérdésekben is nehéz megegyezni, mert hiszen ezek a praktikus problémák, még a látszólag legkonkrétebbek is, mégis csak összefüggenek a végső állásfoglalásokkal.

A francia egyházfők megnyilatkozása nem azért volt meglepő és nagy horderejű, mert a kommunizmus ellenében a híveket egy katolikus világnézeti párt követésére buzdította, hanem sokkal inkább azért, mert nyíltan és nyoma, tékoosan elismerte azt, hogy *ezt az ellentétet nem szociális téren látja, sőt éppen ellenkezőleg, helyesli azt a szociális alapot, tehát a gyökeres reformok programját, amely eddig a koalíciót összetartotta, amely tehát lehetővé tette a katolikus párt együttműködését a baloldali munkáspártokkal.* Az egyházfők nyomtatékosan azokért a pártokért szálltak síkra, amelyek szociális reformokat kívánnak végrehajtani s ily módon eddig egyedülálló nyíltsággal kimondották azt, hogy nem helyeslik azoknak a pártoknak a magatartását, amelyek az adott szociális helyzeten nem akarnak változtatni, vagyis amelyek a társadalom és a gazdaság régi szerkezetéhez óhajtanak visszatérni. A francia egyházfők híveiket nyíltan óvták attól, hogy az egyház ügyét azonosítsák a szociális reformmunka ellen dolgozó jobbpártok ügyével. Sajátos módon a radikális szocialista párt, az 1940-ben megbukott Franciaország vezető pártja is a jobboldali pártok közé sodródott. A radikális szocialista pártnak kétségtelenül nagy érdemei vannak abban, hogy Franciaországot polgári állammá alakította át, és hogy mindig síkraszállott a szabadságjogok védelmében, azonban radikalizmusa csaknem mindig egyedül egyházellenességben nyilatkozott meg, komoly szociális programja úgyszólván soha nem volt. A párt elkeseredett harcot vívott a jobboldali politikus katolicizmussal, amely számára a katolicum nem volt egyéb, mint a régi rend palladiuma. Ellenfele, a reform- és haladásellenes politikus katolicizmus nagyon sokat ártott a katolikus ügynek, éppen azért, mert nagyon is világi célok érdekében használta fel az egyház presztízsét. Most ezek a régi ellenfelek egymás közelébe sodródtak, abba a csoportba, amely Franciaországnak a második világháborúban összeomlott régi rendjét akarja visszaállítani s ettől a tábortól kívánták az egyházfők elkülöníteni a franciaországi katolikus egyház ügyét.

Ma nem egyszer találkozunk azzal a jelenséggel a politikai életben, hogy a szabadságeszme, amely különösen drága kincssé vált azóta, hogy az emberiség tanuja lett borzalmas megtiprásának, a szabadság ezelőtti elnyomóinak javát

szolgálja. A brit közvélemény, ez a csodálatos erejű társadalmi és erkölcsi közvélemény, amelynek nincs is szüksége politikai megnyilatkozásokra, kényszerítette a brit kormányt a német hadifoglyok elbocsátására, jöllehet ezeknek a munkájára igen nagy szükség volt a brit mezőgazdaságban. Ez a brit társadalmi és erkölcsi közvélemény egyszerűen nem tudta elviselni azt, hogy Anglia földjén több százezer embert fogva tartsanak és kényszmunkára fogjanak csak azért, mert a meggyőződésüket követték; nem tudta ezt elviselni, holott ezt a meggyőződést a brit közvélemény ma élesebben elítéli, mint akár a háború folyamán és azt is érzi, hogy ezek a hazaengedett német hadifoglyok részben ma is úgy gondolkodnak, mint amikor Angliát és az egész világot rabszolgasorba akarták taszítani. A brit polgár úgy érezte, hogy mintegy az ő meggyőződésének a szabadságát és a szilárdságát ássa alá az a tény, hogy százazreket ellentétes meggyőződésükért bizonyos fokig mint szabad akaratnélküli dolgokat, tárgyakat kezelnek. Ezért nem tesz semmit a munkáspárti kormány Mosleyék, a brit nemzetiszocialisták ellen sem.

Ennek a magatartásnak a megértésére egy olyan területről álljon itt egy példa, ahol a győztes demokráciák az előtt a feladat előtt állanak, hogy felszámoljanak a legyőzött fasiszta rendszerrel. Francis Scott amerikai katolikus tábori lelkész, aki összekötő tiszteletet tölt be az amerikai katonai hatóságok és a bebörtönzött japán háborús bűnösök között, a „The Catholic Times”-ben ismerteti a japán háborús bűnösök életmódját. Scott megállapítja, hogy elhelyezésük és élelmezésük annyira emberséges, hogy alig akad valaki, aki panaszszal fordulna a vezetőséghez. Nagyon gyakran fordulnak például a háborús bűnösök a katonai hatóságokhoz azzal a kéréssel, hogy agg szüleik elől titkolják el, hogy fiúk be van börtönözve, — ennek a kérésnek a vezetőség minden esetben eleget tesz. A foglyok használati tárgyakat készítenek maguknak, könyvtárak van, folyóiratokhoz jutnak s általában emberi életet élnek.

Nem tévedünk talán, ha úgy véljük, hogy a demokráciáknak ez a magatartása, amelynek következménye az, hogy a szabadságeszmék a szabadság ellenségeinek javára szolgálnak, a demokráciák sajátos időszemléletével, időérzékelével függ össze. A fasiszta rendszerek az időre, éppen úgy gyanakodtak, mint az emberekre, félték az időtől, ellenséget láttak benne. Emlékezzünk a magyar fasizmus közkeletű jelszavaira, „1938 a miénk”, „1939 a miénk” és így tovább. A fasizmus a katasztrófák szemlélete, és miután bizalmatlan az idővel szemben, az időt szeretné kikapcsolni, türelmetlen minden iránt, ami nem a jelen, legyen az akár a múlt, akár pedig a jövő. A fasiszta rendszerek mindig azonnali megoldást hirdettek, időélményük a pillanatok alatt ható robbanás volt. A demokráciák háborús magatartásának egyik alapvető jellemvonása az időbe vetett bizalom volt, az az ösztönös hit, hogy az idő valamiképpen szoros kapcsolatban áll az erkölcsi principiumokkal, tehát az idő valahogyan az igaz ügyet támogatja és juttatja diadalra. Ez az időszemlélet kétségtelenül nagyon sok izgalmat okozott az elnyomott népeknek, gyakran, amikor a bőrünkről, az életünkről volt szó, nem is tudtuk megérteni; nem kétséges, hogy nagyon sok emberéletbe került, de kétségtelenül bebizonyosult, hogy valamiképpen összefügg az erkölcsi principiumunk érvényrejutásával. Ez vonatkozik a demokráciáknak azon magatartására is, amely nem ritkán, látszólag a szabadság ellenségeinek és üldözöinek kedvez s olykor mintha az ő érdekeiket és ügyüket mozdítanák elő. A demokráciák sajátos időszemléletével függ össze, hogy nagylelkűek tudnak lenni ellenfeleikkel szemben. Bergson bizonyos egyoldalúsággal benső összefüggést konstruált idő és szabadság között, Bergson természetesen kizárólag a szabadság ideológikus és metafizikai szférájáról beszélt ebben a vonatkozásban. Azonban az ideológikus és a gyakorlati szabadságeszme között nem tagadható az összefüggés. Az az ember, akinek magatartását nem az erőszak és a félelem két pólusa szabja meg, az időt jóakarójának, barátjának véli s önkénytelenül is az a hit hatja át, hogy az idő nem vonatkoztatható el Isten

és ember viszonyától. Igaz, hogy ezt az embert sok csalódás fogja érni, s bizonyos, hogy sok csalódás fogja érni a demokráciát is. Lehet, hogy a szabadság, amely összefügg az idő iránt megnyilatkozó bizalommal, kedvező pozíciókat fog még teremteni átmenetileg a fel-felvillódzó fasiszta kísérletezések számára. Az elégtétel nem evilági, de mégis összefügg ezzel a világgal s ennél fogva összefügg az idővel is. Egy ilyen magatartás nem azonos a passzivitással. Védekezik a támadó ellen, de nem tartja feltétlenül szükségesnek a támadó teljes, totális megsemmisítését, éppen azért, mert hisz az időben. A fasiszmus félt az időtől és ezért igyekezett totálisan megsemmisíteni mindazt, ami nem hozzá tartozott. Az erőszak régi tényei mind összefüggtek az idővel szembeni bizalmatlansággal és félelemmel. Ezért volt a kínvallatás, amelynek folyamán a kín és gyötrelmem maximumát igyekeztek az emberekre mérni, hogy teljesen megsemmisítsék azt, ami bennük éppen emberi. Hiábavaló vállalkozás volt, és ennek a felismerése a demokráciák egyik legszebb diadala.

Juhász Vilmos

A SPIRITUÁLIS BARTÓK

Kérdés: mivel akarjuk szembeállítani? Egy másik Bartók-portréval-e, az ösztönössel, érzékivel, a nem spirituálissal, vagy egy másik, nem-spirituális zeneszerző egyéniségével? Egyikfajta kérdésfeltevés sem célunk. Nem is a szembeállítást érezzük feladatunknak, de sőt: inkább a spirituális és érzéki zene sokak szerint élesen húzódó határvonaláról szeretnénk bizonyítani, hogy ez a határvonal igen elmosódott és éppen Bartók életműve is jó és igaz példa a szembeállítás erőltettségére, a szembenállás válótanságára.

Kiindulópontul keressünk valami szilárd helyet, túl a zene birodalmán, a keresztény erkölcs tanításában. Troeltsch, az ismert vallástörténész és történetfilozófus, a keresztény egyházak és a keresztény szekták között abban látja a legfontosabb különbséget, hogy míg a szekták az ösztönöket eleve gonosznak, erkölcstelennek ítéli, addig az egyház erkölcs és ösztön között nem hirdet háborút, a kettő békéjét, harmóniáját keresi. Számunkra ebből az fontos, hogy a kereszténység erkölcstanában test és lélek nem kibúvíthatatlan ellenselek. A kettő szétválaszthatatlan egység; nincs élet test nélkül s nem élet az élet lélek nélkül.

Ami igaz az egész életet fellelő erkölcsi tanításban, igaz kell legyen a zenében is. Az érzéki és spirituális zene merev elkülönítése durva sérelem a zene valódi természetén. Minden zene érzéki és minden zene spirituális.

Érzéki, mert testi érzékelés útján közlünk feléje (már pedig a testi érzékelés önmagába involál bizonyos érzéki-seget) és spirituális, mert az ösztönök nyersessége mindig feloldódik, szublimálódik benne. Megengedjük, van inkább spirituális és inkább érzéki zene. Az egyik mélyebben és ellenállhatatlanabban mozgatja meg a test erőit, a másik a testet aránylagos nyugalomban hagyja s a metafizika magasságait érinti. A jazz pl. jobban felcsigázza az érzékeket, mint egy Bach-oratórium, Bach viszont elevenebben vág a lélek húsába, mint a mai tánczene konok ritmusa. Mindez igaz. Az ellentét azonban mégsem akkora, hogy az egyikre mindenestül rázárhatnánk az „érzéki” kategóriájának ajtaját, a másikat pedig földtől-elszakadt, spirituális szférákba emelhetnénk.

Bartók Béla művészetében ez az ellentét látszólagosan a végsőig kiéleződik. Az Allegro barbaro kegyetlen kopogása, pattanásig feszült szenvedélye, a Tánc-szvit dübörgő, háborgó, vagy nyugtalanul küsző ritmusa, az V. vonósnégyes szaggatott felkiáltójelei, a Csodálatos mandarin örülletté bomló vad vágya: ha van érzéki, a test ösztöneinek melegéből előbuggyanó zene, hát ez igazán az. Gondoljunk viszont még csak nem is a székelty estét festő lány, finom és ringató színekre, de a késői Bartók-művek lassú tételeire, a vonósokra és ütőhangszerekre írt Zene fűgájára, a Hegedő-

verseny és a Divertimento középső részére, a Hegedűszólószonáta Melódiájára! Ami ezekből kicsendül, csak Bach, vagy az öreg Beethoven anyag-talan, a szellem titokzatos világában lebegő műveihez mérhető. Mintha az előbbiekből a civilizálatlan, primitív ember meztelensége, utóbbiakból pedig egy ideálisnak rajzolt, csupa-szellem, csupa-lélek ember arca jelenne meg előttünk. Az „állati” és a „szent” fogalmak jutnak eszünkbe s elképzeltetők-e lélek, mely átfogja a kettő roppant távolságát?

Huxley (aki magyarországi népszerűségét nem annyira eredeti és alapjában konstruktív filozófiájának, de inkább korábbi regényeiből kicsapó szellemes destrukciójának köszönheti) az „És múltak az évek”-ben három fokozatot különböztet meg az ember fejlődésében. Az állati (mondhatnánk: ember-alatti) fokot, az emberit s az emberen túlit, ember-fölöttit. Szerinte csak az első és harmadik fokozat „jó”, a középső: rossz. Mikor az ösztönök még a tudat ballasztjától mentesen, őszintén kiélhetik magukat s mikor már a tudat, a szellem harmónikusan és diadalmasan kormányzó teljhatalmú úr: mind a két esetben, ha más módon is, a „jó” érvényesül. A közbülső fokozat, vívódása, küzdelme, disszonanciája azonban: a „rossz” talaja, termőföldje.

Messzire kanyarodnánk, ha Huxley tételét beható vizsgálat alá fognánk. Nincs is rá szükségünk. Igaz, vagy nem: döntsék el az illetékesek. Számunkra most csak az lényeges, hogy ez a kétségtelenül nagy szellem olyasvalamit mond, amivel összeköthetjük Bartók művészetének imént vázolt két szélső pólusát: az állati ösztönök zabolátlanságát a spirituális magasságokkal. Jól tudjuk, sántít az analógia. De: ha Huxley az ember-alatti és emberfeletti fokozatokban lát valami közöset, talán mi is megkísérélhetjük, hogy a két Bartók-arc közös őse, közös forrása után kutassunk.

Bévezetőül, rámutattunk már az érzelmi és spirituális zene hamisan merev kettéválasztására. Bartók sem lehet kivétel. Sőt: mintha arra tanítana az ő művészete, hogy a látszólagosan vég-

sőkig kiéleződött ellentétek, a keményen szétfeszített pólusok a géniusz alkotóműhelyének mélyén nagyon is közeli társomszédságban volnának egymással. A vonósokra és ütőhangszerekre írt „Zene” első és harmadik tétele a spirituális, metafizikus Bartók hangja, a második és negyedik: az ösztönemberé. Mégsem állítja senki, hogy ezt a hatalmas remekművet heterogén anyagból formálta volna. Egységnek érezzük, nem csodálkozunk és nem csóváljuk fejünket az ellentéteken. Miért? Azért, mert — mint már mondtuk — az ellentét csak látszólagos. Ellentétet fejez ki egyik legnagyobb művének címe is: Cantata profana. A zeneművészet régebbi kantátái mind vallásos-tárgyúak s a műfajt éppen a legspirituálisabb szerző: Bach J. Sebestyén fejlesztette a legmagasabbra. Profán kantáta: nemcsak hogy nem vallásos tárgyú, hanem egyenesen profán, tehát mintha kérkednék is azzal, hogy semmi köze a valláshoz.

A „Zene” jételeinek, vagy a Cantata profana címének látszólagos, szinte szántszándékkal felállított ellentétei megszűnnek ellentétek lenni, ha élő valóságukban, csorbitatlan teljességükben halljuk a műveket. A szilaj ritmusok, az ösztönéletnek ezek a spontán kitérései és az anyag-talan, lebegő dal-lamok-színek ugyanannak a léleknek forrását lehelik. Ebben a forrás-gban feloldódnak ösztön és lélek ellentétei. A spirituális részletekről letörülhetetlen az érzékiség közvetlensége, a nyers ösztönök vitus-tánca viszont mindig a lélek húrjára van transzponálva. Igaz, Bartók kezében egészen másképp spiritualizálódik a tánc, az ösztönöknek ez a szabadon lüktető zenéje, mint a nyugati nagymesterek műveiben. Ők stilizálták, megfékezték, szelidítették a tánc ősi féktelenségét. Bartók alkotógénuszában viszont az ösztönök nyers és meztelen valósága változik át metafizikum-má, akárcsak a bor és ostya Krisztus vérévé-testévé. A test az ő zenéjében úgy alakul lélekké, hogy a test is csorbitatlan marad. De Bartók zenéje lélekké átlényegült test s ha mégoly erővel csapong is az ösztön indulata benne, mindig a szellem, a lé-

lek régióiba tör, a lélekhez szól, lelket erősítő, nevelő táplálékká nemesedik.

Bartók Béla Ady Endre mellett második volt a nagy magyar alkotók sorából, akit az elmúlt évtizedek hatalmas szellemi fórumai a vádlottak padjára ültettek. A támadó nyilak nem egyszer a vallás és erkölcs képviselői felől röppentek művésze felé. Vádpontnak elég volt annyi, hogy Bartók az, ösztönök vad hajszáját mintázza hangokká, hiányzik zenéjéből a lélek, a szellem, a metafizikum.

Ez a kritika abban tévedett a legdurvábban, hogy az ösztönök Bartókja mellett egyáltalán észre sem vette a spirituális Bartókot. De súlyosan tévedett akkor is, mikor nem látta, vagy

nem akarta látni, hogy az érzékiség, az ösztönök világa, a legtisztább metafizikum má szublimálódik művészetében.

A keresztény erkölcs tanítására is rosszul emlékezett ez a kritika. Nem akarta tudomásul venni a test és lélek kompromisszumát, a test létjogosultságát, igényét és értelmét. Olyan templomot akart építeni a művészetnek, amelybe a testnek nincs bejárata. Képtelen volt megérteni, hogy Bartók Béla művésze — végső lényegét tekintve — spirituális művészet s azt, hogy benne magasfeszültségű metafizikum és magasfeszültségű érzékiség szikrái egyszerre pattannak, villannak, együtt világítanak egy új világ tájai felé.

Járdányi Pál

KÖNYVEK

GONDOLATOK A KÖNYVTÁRBAN. Szerb Antal összegyűjtött tanulmányai. Budapest, 1946. Révai. 649 l.)

A vaskos kötetben összegyűjtött tanulmányok jórésze a huszas évek végén új utak felé induló magyar irodalomtudomány első jelentős megnyilatkozásai közé tartozik. Irodalomtörténeti tanulmányait Szerb Antal a *Könyvek és az ifjúság elégiája* című önvallomásaiban maga is a szellemtörténeti iskola magyar megnyilatkozásai közé sorolja s azok legfőbb inspirálójának a német George, Gundolf és Strich nevét említi meg. Valójában azonban Szerb Antal még annyira sem volt a weimari Németország divatos szellemtörténészeinek egyszerű tanítványa, amennyire ezt maga vallja. Lényegében nincs sokkal több köze a német szellemtörténethez, mint a zsákcúba jutott pozitívizmus módszertelensége ellen lázadó bármely más modern historikusnak, aki elégtelennek érezte az öncélú anyaggyűjtés kispolgári eljárásait és az aprólékos részletkutatások valamelyes rendszerezésére törekedett. Ez az igény viszont a német szellemtörténet gondolkodásmódjának elfogadása, sőt ismerete nélkül is fellépett s a történetírás új útjait olyan kutatók is lázasan keresték, akik eleve tagad-

ták a szellemtörténeti munkák bölcséleti alapvetésül szolgáló német idealista filozófia tételeit.

Kétségtelen, hogy a filozófiai ihletésű irodalmi vizsgálathoz Szerb Antal a német szellemtörténészekről kapott ihletést, különösen első tanulmányaiiban (*Kölcsy, Stefan George*). Az is kétségtelen, hogy a pozitívizmus kicsinyességeiben már-már elvesző magyar irodalomtudománynak frissítő szellőt jelentettek a szellemtörténet által felvetett új szempontok. Ám a megmerevedett pozitívizmussal való leszámolásra Szerb Antal egyébként nemcsak a német szellemtörténettől kapott biztatást. A modern francia irodalomtudomány kiváló képviselőit is jól ismerte. Így a francia pozitívizmus nagyvonalú képviselőinek hagyományait s a pozitívizmus franciás, lélektani irányát továbbépítő érzelmtörténettől (Mornet, Hazard) és az európai irodalom egységét kereső *littérature comparée* módszerétől is jelentős indításokat kapott. Sőt elsősorban talán épp a francia irodalomtudománynak köszönheti, hogy a pozitívista kutatások adathalmazát nemcsak a filozófiai ihletésű szellemtörténet eljárásaival közelítette meg, hanem a lélektani elemzés és

a. nemzeteket átfogó összehasonlítás módszereivel is.

De nemcsak a lélektani elmélyedés készsége különbözteti meg már igen korán Szerb Antalt német mintaképeitől, hanem — mint említettük — a franciás összehasonlító irodalomtörténet módszereinek alkalmazása is. Irodalomtudományunkban az összehasonlítás módszere előtte sem volt ismeretlen, de jórészt csak a „források” és a „hatások” nyers feltárásában nyilatkozott meg. Szellemtörténeti iskolánkat — épp német példaképei miatt — szintén állandóan fenyegette az a veszély, hogy történelmünk értelmezését német rájárára hűzza. Szerb Antal azonban kezdetől fogva tovább tekintett a Rajnánál. Alig van irodalomtörténészünk, aki olyan gazdag világirodalmi tájékozottsággal nyúlt volna a magyar irodalom egyes jelenségeihez, mint ő, abban pedig mindenesetre oroszlan-része van, hogy irodalomtörténetírásunk eredményei európai távlatot kaptak. Még a sors inspirációjú tanulmányaiban is állandóan — nem egyszer talán túlmerészen — francia és angol analógiákkal dolgozik, s néha az az érzésünk, hogy Blakett csak a korai magyar romantika, Swinburnet pedig a fiatal Babits és Tóth Árpád megértéséhez olvasta.

Eljárásával így épp arra figyelmeztet, hogy irodalmunk európai kapcsolatait sem érthetjük meg, ha csak a német irodalomtörténet felől közeledünk hozzá, s ezért tanulmányai vég-eredményükben jelentős ideológiai fegyvertárai lettek annak a szabadságharcnak, melyet szellemi életünk legjobbjai a német szellem egyre jobban erősödő hatása ellen folytattak. Fejlődésének második szakaszában egyre bátrabban dobja el mindazt, amit a németektől tanult s, közeledik az irodalom realisabb vizsgálata felé. Két nagy szintézisében, *Magyar irodalomtörténetében* és *Világirodalomtörténetében* helyenként már fölényes ironiával beszél ifjúkora német bálványairól, s a „félleg értett dolgok bűvöletéből” fakadó régebbi, romantikus stílusát a ráció józanabb régióiból fakadó könnyed, szellemes causerie és a gyakran

légüres térben gomolygó szellemtörténeti kategóriáknál realisabb szociológiai rendszerezés igénye foglalja el.

Tanulmányainak olvasása közben állandóan úgy érezzük, hogy mint minden igazi tanulmányíró, írásuk közben a következő „nagy művekre” készült s kalandozásainak, — (mily színes, sokfelé ágazó könyvtár körvonalai bontakoznak ki kötetének csak névmutatójából!) — lázas újat és újabbat keresésének végső értelmét kezdettől egy nagy irodalomtörténeti szintézisben látta.

Mint minden vérbeli irodalomkutató, Szerb Antal is igen érzékenyen reagál a szépirodalomtól kapott indításokra, ezt az indítást pedig elsősorban a Nyugat nagy írónemzedékétől kapta, sőt úgy tetszik nekünk, hogy amikor a magyar irodalomtörténet felé a megszibb nyugatról, francia, angol példák felől közeledik, akkor is a lázadásnak azt az útját járja, mely a Nyugat-nemzedék egyik sajátos tulajdonsága. Régi irodalmunk áértékeléséhez a modern magyar irodalom nagy élménye is erős ösztönzést adott neki. Nem lenne nehéz részletesen megmutatni, hogy például mindaz, amit Berzsenyiről vagy Vörösmartyról mond, egyúttal Ady és Babits lelkes olvasójának vallomása, vagy hogy a korai romantika érzelmességének intuitív feltáráshoz dekadens líránk hangulatainak átölelése is segítette. Eljárásának intuitív jellegét sem feltétlenül a szellemtörténet programjából vette át, erre a Nyugat első nemzedékének esszéírói legalább annyira ösztönözték, mint német mesterei. Ezt az is bizonyítja, hogy tanulmányai és Magyar Irodalomtörténetének egyes fejezetei az irodalomtudomány apaprátusával nem egyszer az előtte járó nemzedék szubjektív eszméinek megállapításait viszi tovább.

Konzervatív irodalomtörténetírásunkban nem mindig élt elég érzék az irodalom vallásos gyökereinek megértésére. Szerb Antalban annál inkább élt: magatartásából s elveiből a katolikus szempontú irodalomtudomány már csak ezért is sok termékeny ösztönzést kaphat.

Baróti Dezső

Huxley: JÓZSEF ATYA (*The Grey Eminency*).

*A longing to inquire
Into the mystery of this heart which
beats*

*So wild, so deep in us — to know
Whence our lives come and where
they go.*

Honnan jövök és hová megyek — örök kérdések, amelyekre Huxley könyvének ez a pár sora oly gyönyörűen világít rá. József atya, Richelieu kardinális bizalmasa és munkatársa fel-le nekünk Huxley helyett is, de beszél az egész kor és annak a kivételes írónak eltűnt időket felidéző képzelete.

Huxley szerint minden esemény, a világ bármely táján történjék is, a vele egyidejű és az őt megelőző eseményekben leli gyökerét. A hétköznapi történesek felismerésére elég egy-két adattal rendelkezünk, a bonyolult történelmi képek távlatához sokkal többre van szükségünk. Ha az 1914—18-as háborúnak eredetét keressük, meg kell határoznunk annak nemcsak időben és térben közeli és távoli okait, hanem azokat lélektani, szociológiai, politikai és gazdasági szemszögből kell figyelembe vennünk. A történelem egyetlen eseménye sincs befolyás nélkül az utána következőkre és egyik mozzanat nagyobb szerepet játszik a másiknál. A barát, akiről szólunk, így volt nagy mozgatója a világtörténelemnek, és meztelen lábai, melyek közvetlenül VIII. Orbán pápa udvarába vitték, továbbhaladtak a történelem útján, és 1914 augusztusához és 1939 szeptemberéhez vezettek. A bűn és örület hosszú láncolatának, mely jelenünket a multal köti össze, egyik legfontosabb láncszeme a harmincéves háború. Sokan követték ki ennek útját, de senki sem jobban, mint François Leclerc du Tremplay, a későbbi mezítlásos József atya: a Szürke Eminenciás, Richelieu tanácsadója.

1577-ben született, elsőszülött fia d'Alençon herceg kancellárjának, Jean Leclercnek és Marie de La Fayette-nek. Nyolcéves korában szüleit akarátát követve indul Párizsba és a Collège de

Boncourt növendékeként az akkor szokásos könyörtelen testi fenyegetések és gyenge táplálkozás között vérteli föl magát a kapucinus-rend spártai életére. Itt találkozik későbbi barátjával, a francia misztikus iskola legbefolyásosabb tagjával és a jövő kardinálisával, Pierre de Bérulle-lel. Diplomáciai tudásának alapjait a pápai udvarnál veti meg, és midőn 1596-ban visszatér Párizsba, új világ nyílik meg előtte. A legnagyobb intellektusú és legbensőbb lelkiéletet élő emberekkel kerül össze. Ennek a körnek legfőbb alakja a nagy misztikus, Mme Acarie és Bérulle, akik mindketten a canfieldi William Fitch angol konvertitának, a későbbi Bennet atyának befolyásos tanítványai. François Leclerc Bérulle-től nyeri első útmutatását a magasabb életre és mindvégig hű marad nagy mesteréhez.

A kapucinus-rend abban az időben Jézus társasága mellett az Egyház leg-hatalmasabb szervezetei közé tartozott. Ha az örökkévalóság dimenziójával nem számolnánk, akkor tagjait a mai kommunista párt tagjaival azonosíthatnánk. Hogy megértsük a tanítványt, ismernünk kell a mestert és a misztikus tradíciót is.

Huxley az indiai Upanisáddal kezdi, ahol a végső valóság egyszerre transzcendens és immanens is és ahol a világ teremtménye és fenntartója Isten, de birodalma bennünk van. A kereszténység metafizikáját a régiekből alkotta. Jézus pedig a személyes misztikus Istenhez közeledve, az őtestamentum személyes Istenével találkozott. Ez a hagyományos héber misztikus elem Szent Pál tanításában is jelen van, Szent Ágoston pedig annak a Plotinosnak a tanítványa, kinél a legvégső valóság csak közvetlen misztikus tapasztalás révén érthető meg, és ahhoz a Brahmához, világílékekhez hasonló, aki az Upanisádok tanítása szerint egyúttal Athma, a személyes lélek is. Az újpátonizmus és vele együtt a hindu vallás legértékesebb elemei így befolyásolták a IV. és V. században a keresztény vallást. Ide sorolható Szent Pál első athéni tanítványa, Dionysius Areopagita is, akinek hatása a középkor egész misztikus irodalmában ki-

mutatható. Huxley otthonosan mozog ebben a misztikus légkörben. Hasonlatai mindig visszatérnek az indiai filozófia alapelemeihez és lemondóan vallja be, hogy a XIX. század már csak pótmiszticizmust ismert; egy Wordsworth természet- és egy Whitman tisztult szexuálmiszticizmusát. A középkori misztikusokkal együtt vallja, hogy az Istenhez való közeledés útját a szórákozások, földhöz tapadt érdeklődések egymást követése súlyosan gátolja. Ez napjainkban hatványozottan áll. Itt levonja a végső következtetést; a gyengeelméjűségnek ez a szeretete építette ezt a gyengeelméjű világot. Sajnos, a XVII. század végén a miszticizmus elvesztette régi jelentőségét. Ennek oka részben a túlzott ortodoxiában, részben a misztikusok üldözésében keresendő. Így törünk elő a sötétség felé, holott az „emberi” az emberben elsatnyul természetfeletti látomás nélkül.

József atya életében a nagy fordulópontot a Richelieu-vel való találkozás jelentette. Meggyőződéseik egyeztek. Hitte, hogy Franciaország a Gondviselés eszköze és így Spanyolországnak, Ausztriának és a hugenottáknak gyengítése az isteni tervvel azonos. Richelieu József atyának két nevet adott: Ezekiel az egyik, Tenebroso-Cavernoso a másik. E két név találóan utal a benne rejlő kettősségre. Az első az evangéliumi tanítás követőjét, a misztikust, a Kálvária apácakongregáció megalapítóját illeti, a másik mögött a háttérben mozgó sötét politikusi rejtőzik, aki La Rochelle ostromának, a barmincéves háborúnak, a Gusztáv Adolf-fal való szövetségnek és minden cselszövésnek közvetett előidézője. Hogy is tudhatta a háborúkat kísérő nyomor, a járványok és az akkor dúló kannibalizmus minden borzalmát szelíd franciskánus életszemléletével másként összhangba hozni, mint Richelieu elméletének segítségével, aki az egyén és a közösség érdekeit élesen elkülönítette egymástól. Az egyén a sérelmet azonnal megbocsáthatja, de a társadalom érdekében csak jogos bosszúnak van helye.

József atyának a saját kettős, misztikus és reális világszemléletének hely-

telenségével legelőször Regensburgban, a birodalmi kongresszuson kellett szembenéznie. Ott nyíltan szemébe vágták, hogy háborút szít katolikus országok között és eretnekekkel szövetezik az ellenreformáció ellen. Elgondolkodtató, hogy épp azok, akik oly sokat foglalkoznak a Megváltó szenvedésével, miért nem példaadóan könyöröltesek és a kereszténység érdemének másik oldalán, a kereszt és könyörületesség oldala mellett miért találkozunk a hidegvérű kegyetlenség undorító kelleivel? Jézus meghalt és magára vállalta az emberiség bűnét, de ennek a könyörületes Istennek követéséből nem adódik, hogy háborút viseljünk, ki-
zsákmányoljuk a szegényeket, rabszolgaságba taszítsuk színes embertársainkat, sőt még üdvözlünk is őket a szenvedés vállalásának boldog gondolatával, főleg akkor, ha mi magunk csodálatos véletlen folytán nem vagyunk abban a helyzetben, hogy vállalnunk kell a szenvedést.

Huxley útjának eddig megtett szakasza nyomról-nyomra követhető: Az „*És múltak az évek*”-ben a kontempláció embere nem e világból való, azok közé tartozik, akik szentek akkor is, ha sohasem emeltetnek az oltárra. Ez a szent ember benne él a saját szennyében és gennyében fortyogó világban, a természetfeletti világosságtól vezetve, a szegények életét éli a szegényekért. Csak ő érette érdemes, hogy ez a föld „keserű levében”, amely — elsősorban az élnivágás útján — minden emberi jelenségbe beitta magát, el ne pusztuljon. A „*Szerelem útja*”-ban a „szent”, a kontempláció embere közeledik a világhoz, hogy még jobban eltávolodjék tőle. A szent most világfi, aki átlát a szenvedély és léletsóvárgás egész komédiáján, de visszahull a reménytelenbe és hiábavalóba, mignem gyökeresen szakít a világgal és egy magános hegytetőre nem megy retének. Huxley maga is hír szerint megtette ezt a lépést. Eredményes politikai reformokat Huxley szerint csak olyan társadalomban várhatunk, ahol az egyének a belső átalakulás egyetlen komoly eszközhöz, a szemlélődéshez (contemplatio) folyamodnak. Ennek útját

egyengethetik politikusaink, de valamilyen úton-módon mindig belekerülnek a totalitarizmus, a világi főhatalom és erőszak útvesztőjébe. Ez a rendszer pedig engedelmességet követel az élet minden megnyilvánulásától és így természetesen a vallástól is. A vallás ilyen körülmények között sohasem lehet teocentrikus, Isten imádását alá kell rendelni világi, sőt hatalmi céloknak; pedig a vele való egyesülés vágya mindannyiunkban jelen van. A technika fejlettsége, a nacionalizmus és a háború mindmégannyi biztosíték arra, hogy a jövő valamilyen formában a totalitárius rendszeré. Ennél a rendszernél pedig alig képzelhető el lehetőség a szemlélődésre, a nacionalista álmiszticizmus leküzdésére.

József atya útjának végén, melyért annyi áldozatot hozott, aggódva várta a bíborosi kalapot. De agóniáját nem kísérte hála. A Szent Kollégium csak bizonyos számú előterjesztést tehetett, és a király nem akarta a jövő lehetőségeit egy haldoklóért eljátszani.

Huxley, a nagy valóságismerő, ebben a könyvében továbbhalad a végső problémák útján. Könyvéből azonban az világlik ki, hogy saját evolúciójának útját nem siettetni nyugtalan sürgetéssel. Ahogy a „Do what you will” egyik essay-jének Szent Ferenc-portréját felcserélte a Szürke Eminenciás szerzetesével, ez jelentőségteljes állomás, de nem utolsó szó fejlődésében. Könyve azonban egy nagy szellem belső fejlődésének tükrözéseként is útjelző az erkölcsi zűrzavarok mai útvesztőjében. Faragó-Réday Piroska

„HARC AZ ANGYALLAL.

avagy harc Malraux körül.

André Malrauxt a francia ifjúság egy része mesterének tekinti; nemcsak a nagy íróat látja benne, hanem profétát, aki a *Conquérants*, *Condition Humaine*, *Temps du Mépris*, *Espoir* c. regényeiben új filozófiát is hirdet, a forradalmi ember filozófiáját. Akik az írókat skatulyázni szeretik, beskatulyázták a marxisták közé és az existencialisták előfutárjának tekintették és már-már napirendre tértek fölötte, mindaddig, míg meg nem jelent a „Harc

az Angyallal” (La Lutte avec l'Ange) című regénye. A töredékregény, melynek kézírata a háború alatt részben elpusztult, nem tökéletes mű, mégis izgalomban tartja a kedélyeket. Napjainkban Malraux Franciaország politikai életében is nagy szerepet játszik, — akár annakidején Chateaubriand vagy Lamartine —, tehát mondanivalójának különös súlya van, ezért kavarognak még mindig a viták új hangú regénye körül, mellyel kapcsolatban egyesek az író páfordulásáról beszélnek. Egyébként is rengeteg cikk, tanulmány jelenik meg Malrauxról, legutóbb az ifjú kritikusnemzedék egyik jelentős tagja, Gaetan Picon könyvében hitet tesz mellette, mesterének vallja, aki Stendhal és Gide után irányt mutat neki és sok fiatal társának. Picon, akiben több a lelkesedés, mint az eredetiség, az író utolsó regényét nem látszik ismerni, ezért nem veszi észre benne az új vonást és főleg hősi és atheista humanizmusát hangsúlyozza ki.

Ezzel szemben a kitűnő kommunista író, Georges Mounin nem minden szemrehányás nélkül írja az új Malraux-könyvvel kapcsolatban, hogy szerzője, aki a kommunizmus ügyét látszott szolgálni, most letért a marxionalról és Pascal metafizikai nyugtalanságának tüneteit mutatja. Szorongva teszi fel a kérdést, hogy mi az emberi élet értelme? Eddigi műveiben a válasz határozott volt: az, hogy a ráknegyedő fatalitás tudatára ébredjünk és azt úgy organizáljuk, hogy emberi sors legyen belőle. Ez a gondolat, mely Malraux humanizmusának a magja, ahogy azt Claude Mauriac oly meggyőzően kifejti (*Gazette des Lettres* okt. 12.), még összeegyeztethető valahogy a marxizmussal.

A „Harc az Angyallal” azonban Malraux lelki fejlődésében új korszakot jelent. Itt tűnik fel először egy új, nyugtalanító elem: a metafizika. A regény két főhősét, a politikus atyát és író fiát ugyanaz a kérdés izgatja: van-e valami, aminek segítségével a fatalitás fölé emelkedhet az ember? Itt már többről van szó, mint tudatosításról, organizálásról: ez transcendencia, gyanúsán keresztény mellézköngékkel! (Az

existencialisták azt mondanák: megfutamodás, a probléma kijátszása.) Sőt — horribile dictum — a könyv egyik alakja azt mondja, hogy az igazi szivbeli irgalmasság segítségével jobban megismerjük az embert, mintha elcivassuk a világ összes remekíróját. Ezt a paradoxont a regény határozottan alátámasztja: az egocentrikus atya és fiú, mindketten háborús szenvedéseik nyomán, találkoznak a másikkal, a szenvedő embertárral és ekkor jutnak el igazán önmagukhoz, mert rátapintanak az ember titkára. (A malrauxi hősök eddig nem hittek az emberben, még kevésbé az ember titkában). Regényeiben eddig is megvolt az emberi szolidaritás érzése, de itt egészen más színezetet kap és nem véletlen, hogy a gáztámadás jelenetében megint kicsúszik a száján a tabu-szó: *irgalmasság*, bármilyen szemérmesen használja is és igyekszik utólag visszavonni. Milyen messze vagyunk a *Hódítók* jégcsapos agyú Übermenschétől, aki nem azért küzd a kínai kommunisták pártján, mintha szeretné a kínaiakat, vagy lelkesedne a marxista tanokért, hanem mert a forradalom teremti meg számára a légkört, melyben intenzíven tud élni, számára csupán ez az intenzitás a fontos.

A könyv befejező részében valóban pascali mélységeket ér el a regény. Egyik hőse, az író, akit az ember főleg csak úgy érdekel, mint regényanyag, aki mindig azt nézi, mi az, ami őket elválasztja egymástól, a gödörbe futott harcokcsiban, mely három társával fogva tartja őt, egyszerre csak megérti, melyik az a nagy titok, mely a különféle embereket összeköti és valami hallatlan nagy méltóságra emeli; rádöbben arra, hogy minden teremtettség között, egyedül az ember az, mely tudja, hogy meg kell halnia. A halál előtti közös szorongás olyan kapcsolatot teremt közöttük, mely minden más kapcsolatnál mélyebb, intimébb. Nem az öröm kapcsol össze, melynek forrása kezdettől fogva mérgezett, hanem a fájdalom és szorongás.

A regény hőse érzi, hogy a szorongás gyökere természetfölötti... És felázad: az élet célja mégis csak a bol-

dogság! Úgy érezzük, Malraux is felázad a szíve mélyén, mert nem igazán pascali típus, nem a szentséget keresi, hanem a boldogságot, mint Stendhal. Igaza van André Rousseaux-nak (*Revue de Paris*, okt.), ő a két típus tragikus keveréke, mint korunk annyi szelleme, akik az üdvösség emberének hősi álcát viselik, mégis a boldogságot keresik. Az igazi hős, mondja André Rousseaux, életét adja, hogy valamit vagy valakit megmentsen, beiegyezik abba, hogy életét elveszítse, Malraux emberei azonban meg akarják nyerni az életüket.

Az író új lelki attitűdjé egyébként elmélyíti líráját és olyan drámai feszültséget, olyan akcentust ad a könyvnek, mely a töredékregény hiányosságait ellefelelteti. Néhány lapja olyan intenzitású, hogy azokban nemcsak Malraux művészete, hanem a modern regény is csúcspontját éri el. Kár, hogy most megjelent antológiájába (*Scènes Choïsies*) keveset vett fel belőle az író és éppen nem a pascali részeket. Ki tudja, milyen szemérmesség tartotta őt vissza?

Füzesséry Katalin

P. KIRÁLY (KÖNYG) KELEMEN

O. F. M.: *Hitlerizmus és kereszténység. A németországi evangélikus hitvalló egyház harca a nemzetiszocializmussal.* (Ferencs missziók kiadása.)

Ez a könyv, mint írójának előszavából kiderül, még a háború alatt, a hitleri Németország összeomlása előtt íródott. Talán hátránya, hogy nélkülöznie kell olyan adatokat, amelyek most már könnyebben hozzáférhetőek volnának, de ennél sokkal nagyobb előnye, hogy így frissebb, élményszerűbb és mindenekfelett meggyőzőbb, mert bizonyítja, hogy írója nem a változott viszonyokból merítette meggyőződését, hanem mint bizonyosmértékben külső megfigyelő, már kezdettől fogva helyesen ítélte meg a sötétségnek amaz erőit, amelyek itt keresztény kultúránk megdöntésére szövetkeztek. A könyv célja: bebizonyítani, hogy a német protestantizmus, szemben az elhangzott vádakkal, nem „feküdt le” minden további nélkül a nemzeti szocializmusnak, hanem a kezdeti pasz-

szívitásból egyre élesebb harcba ment át és a harcnak később szépszáma áldozata is lett. P. Király (König) Kelemenről — aki mint a berlini magyarok lelkesze, a hitlerizmus uralomra jutásától kezdve közvetlen megfigyelője volt az eseményeknek — köztudomású, hogy, leglelkesebb előharcosa a katolikus-protestáns megbékülésnek és bizonyára ezért vállalkozott katolikus pap létére éppen az evangélikus hitvalló egyház küzdelmeinek megírására. Ez az oka viszont annak is, hogy a jóindulatú elfogultságnak egy nemével kezeli a kérdést és menteni igyekszik olyasmit is, ami csak nehezen menthető és amiről éppen Niemöller lelkes, a hitvalló evangélikusok nagy vézére mondott kemény ítéletet az összeomlás után. Ilyen például a protestáns egyházaknak az a kezdeti állásfoglalása, amely nem törődve esetleges nit-beli vagy világnézeti aggályokkal, a nemzeti szocializmus mellé állt, mert azt remélte, hogy ilyen módon visszakaphatja államvallási jellegét, elvesztett, kizárólagos pozícióját. Akaratlanul is bizonyítja továbbá a könyv, hogy a racionalizmusban való elsőkélyesedés valóságos melegágya volt annak a sok szellemi bolondgombának, amit a hitlerizmus rövid uralkodása alatt kitermelt. A könyv egyik legfőbb érdeme, hogy riasztó kontúrokkal bontakozik ki belőle az a háttörzongató szellemi sötétség és zűrzavar, amiből ez a mozgalom kisarjadt és amitől lényegében és vezetőiben soha nem távolodott el. Hogy Rosenberg XX. századi mítosza, amelyről megjelenésekor egyetlen német tudományos lap nem emlékezett meg, mert a német tudományosság takargatni való szégyenének tartották, később milliós példányokban kelhetett el és vált tízmilliók szellemi táplálékává, bizony keserves csödjé nemcsak a nagyhirű német tudományosságnak, de az egész a kereszténységtől elfordult európai kultúránknak. És terjeszthetik a jóhiszemű angolszászok a legkitűnőbb demokratikus katekizmusokat a németek között, a kiút mégis csak a németiségnek és vele együtt egész Európának nagyarányú rekrisztianizálódása. Ez a

tanulása a német hitvalló egyház küzdelmeinek és P. Király Kelemen ki-tűnő könyvének, amelynek kapcsán csak az a kérdés tolul fel, vajjon hol késik az éji homályban a nemzeti szocializmusnak egy szenvedélymentes, komoly, részletekbe menő és világnézeti síkon tartott bírálata, amely végérvényesen meggyőzné azokat is, akik csak a számukra esetleg rokonszenves politikai törekvések szemüvegén keresztül nézve az eseményeket, nem vették észre, hogy aminek szekerét tölték, amivel politikai szenvedélytől elragadtatva együtt szaladtak, századunk egyik legnagyobb és legveszedelmesebb aposztáziája volt.

D. K.

ÚJ BÖLCSELETTÖRTÉNET

(Bertrand Russel: *History of Western Philosophy.*)

Nyugat gondolkodásának egyetemes története. Kilencszáztizenhat oldalon. Rövid előszavában így határozza meg a szerző azt, amiről szó lesz: „Minden szembeszökőn bebizonyított ismeret — meggyőződéseim szerint — tudomány; minden a szembeszökő bizonyítás körén túleső hitcikkelyszerűség: — teológia. Ám teológia és tudomány között: senki-földje. (No Man-Land.) S ezt mindkét előbbinek támadásai érik. Ez a senki-földje: ez a bölcselet”. (10. old.) És már indul is a mű. A bölcselettörténet. Felette szokványosan. A középiskolai tankönyvek megszokott módján. Korszakok és iskolák elavultán régi felsorolása. Pár szinte adomázó adat a közvetlen környezetre s a belőle kinőtt egyes bölcseletre vonatkozóan. Néhány oldal, nem is gondolkodástani összefüggésben bemutatott tanítás. És? Más! Jöjjön a következő iskola vagy bölcselet! És mégis! Valami egészen különös ígérete van ennek a könyvnek, az emberi lelket itt nyugaton keresztül-kasul járta gondolatok ez idevasvillázásának. Hogyan határozzuk meg? Mihez hasonlítsuk? Valami dús buriánzás benyomása marad bennünk. Dúsé, és gazdag rendszertelenség. Vajjon az őszbozót — a dzsungel — színpompájára kell gondolnunk? Vagy Raffael világtörténelmi méretekre nőtt

és sokasodott Athéni Iskolája elevenedik meg itt? Ennek isteni nyugalmasból lép ki a bölcselethez ez az egymáson keresztül-kasul nyomuló nyüzgése? Nem és nem! Egész más szín, íz és illat társul említett benyomásunkhoz. Szakszerű-gazdagon berendezett kísérleti intézet. Egyik termében: egy asztalon kocsonya-anyag. Ezen — görcső alatt láthatóan: parány-lények — bakteriumok — tülekedése. Ki oszlás útján szaporodik itt a szemünk előtt; ki — (új csodája a rég keresetnek!) — önmézés, „generatio aequivoca” alapján. Szédítő irama és összevisszasága a szaporodásnak! Szédítő falása a tenyészet-alapja kocsonya-anyagnak. Fogy, elfogy, itt előttünk, teljesen az egész tenyészet-alap. A rajta és belőle élő egész tenyészettel egyetemben. És minnekutána itt az asztalon nincs is már semmi, mire figyeljünk? Észrevesszük, akit eddig nem láttunk: az itt kísérletező tudost. És megesik szíve csalódottságunkon és íme szól hozzánk. Amit pedig mond?

„Mindebből látható: a mindenség állománya — („stuff”) — történések — (events) —, nem pedig feldaraboltságok (particles). Amit eddig ilyen feldarabolt rész-egésznek hittek, az csak történések sorá. A történések ilyen sorai helyettesítik a rész-egéseket. Fontos természeti — fizikai — tulajdonságaik vannak és éppen ezért méltók figyelmünkre... „Az anyag nem része a világ végeredményszerű anyag-alapjának, csak alkalmas csomóba (bundel) kötése a történéseknek. A természet — fizika — az anyagot anyag-talanabbá tette, a lélektan a szellemet kevésbé szellemszerűvé. (While physics has been making matter less material psychology has been making mind less mental.)

...A bölcselethez Platótól William Jamesig túrték, hogy gondolkozásukat az épületes hatáskeltésnek vágya befolyásolja: feltételezve, hogy a bölcselmi rendszerek az embereket éretnyesebbekké tehetik, érveket találtak fel — legtöbbször álokoskodókat —, hogy bebizonyítsák: rendszerük igaz.

Ez ellen foglalkozom én állást. Az ilyen elébevitelések és rögeszmék ellen. Mozognak bár az erkölcsstán síkján vagy az értelmi megismerésén... Platótól kezdve a bölcselethez azt hitték, az a feladatuk, „bizonyítékokat” keresni arra, hogy van Isten s hogy a lélek halhatatlan.

...Ezért hamisították meg a gondolkodást. A mennyoiségtant ezért tett dástant. A mennyiségtant ezért tették titokzatossá, misztikussá. Azt követelték, hogy mélyen beljűk rögzített elébevitéseiket és hitcikkelszerű rögeszméiket (bias) égbe kukkantó látomásokként tiszteljék. Mindezt elsősorban most az útból a bölcselethez, akik a gondolkodástani elemzést („logical analysis”) vallják a bölcelet feladatának, mert elutasítják maguktól még a gondolatát is, hogy van valami „magasabbrendű” ismeretmód, amellyel fölfedezhetünk a tudományos ész elől rejtett igazságokat. Ezért a szerénységükért az a jutalmuk, hogy megvilágíthatnak nem egy igazságot, melyet eddig a metafizika köde takart... tárgyilagos módszer alapján, melynek lényege, hogy a bölcselő visszaforgatja kutatásaiban minden hitét és indulatát, kivéve a tisztáértésre vágyást.” Mivelhogy ami ama bizonyos kísérleti kocsonya s a rajta hemzsező parány-lények elfogytán marad? Új kinyilatkoztatás. A bölcelet ezentúl már csak: 1. az ész szerkesztése tisztára fogalmi gondolkodásban. Logika 2. Mind az eddig vihart keltő kérdéseket rossz nyelvtani és mondattani — („bad grammar”) — fogalmazásra visszavezető jó bölcselmi nyelvtan, mondattan és szótár. 3. A tisztá gondolkodásból levezetett mennyiségtan. E három-egy bölceletben azután felold a tudás anyaga („mind stuff”) minden maradandóságot. Minden gondolat-alapot. Mindent, ami eddig lehetővé tette, hogy a bölcelet ilyenekre gondoljon, mint: Isten létezése; vagy: lélek halhatatlansága; vagy: természetfölötti látás (intuitio, mystica). Helyettük jöjjenek az új bölcselmi igazságok és alapvetések; ilyenek pl.: „Az, hogy „két kezem van, ezt jelenti: „Itt van egy

olyan *a*, hogy mellette itt ez a *b* olyan, hogy ennek alapján *a* és *b* nem azonosak és hogy bármi legyen is *x*, ez a mondat „*x* az én kezem”, csak akkor igaz, ha *x*: vagy *a*, vagy *b*”. — Quod erat demonstrandum.

—y. —r.

ÚJ DANTE-KÖNYV. Robert I. John műve. Bécs, 1946.

Néhány évvel ezelőtt jelent meg az akkor magyar vendégszeretetet élvező illusztris pap-történész Dante-tanulmánya az Officina kiadásában; a nehéz idők közepette is méltón nagy feltűnést keltett könyvecskét a szerző csak kutatásai bejelentésének tekintette, ezeknek teljes ismertetését későbbre tartotta fenn. A középkori kultúrtörténet minden érdeklődője örömmel üdvözlö a kész művet, mely nemcsak Dante megértésének a kulcsát tartalmazza, hanem éles fényt vet a quattrocento általános eszmévilágára is. Ez utóbbit természetesen csak olyan mértékben, amennyire Dante megértése szükségessé teszi: mivel Dante műve mélyen gyökerezik korának szellemében és problémáiban, a betekintés is mély kellett hogy legyen. Igaz, hogy a *Commedia* sok költőien remek részletét minden korismeret nélkül is élvezhetjük: Paolo és Francesca epizódjának megítéléséhez teljesen elegendők a tisztán esztétikai kritériumok. Ez utóbbiak azonban csődöt kellett, hogy mondjanak akkor, ha az egész mű értelmét és koncepcióját akarjuk megérteni — a *Commedia* megértéséhez sokkal több „kulcsra” és kommentárra van szükségünk, mint Goethe Faustjához. Ezeknek a „kulcsoknak” a legnagyobb része az idők folyamán elkallódott és azt, amit Dante kortársai bizonyára azonnal megértettek, néhány generáció múltán már senkisémmé értette meg. Amit a kommentátorok nagy serege nvujtott, rendszerint álkulcsnak bizonyult; aki segítségükkel próbált a nagy művön végigbotorkálni, a kielégületlenség érzésétől nem tudott megszabadulni. Pedig már 100 évvel ezelőtt akadt két Dante-kutató, G. Rossetti és E. Aroux, akik a valóságnak nyomára akadtak; ez a valóság Dante

hozzátartozása az éppen az ő korában feloszlott templomos lovagok rendjéhez. Ez a középkorban igen nagy szerepet játszó lovagrend a laikusok között is rendelkezett egy „harmadrend”-félével, és ennek tagjai lelkiileg mélyen átértékelték azt a — valószínűleg keleti befolyásokból táplált — gnoszticizmust, amely a rend világfelfogását jellemezte, természetesen szigorúan a katolikus kereszténység keretein belül. A rend feloszlása, melyet Szép Fülöp francia király nyomására a viennei zsinat elhatározott, nem annyira dogmatikai, mint hatalompolitikai okokra volt visszavezethető; az ezzel összefüggő események minden részletükkel együtt mélységesen érdekelték mindazokat, akik, mint Dante, a templáriusok szellemi búvkörében éltek. A viennei zsinat eseményei, V. Kelemen pápa, Nogaret Vilmos és Noffo Dei kétes szerepei adják az egyik kulcsot a *Commedia* megértéséhez; egy további kulcs Dante szimpátiája Joachim di Fiore tanításai iránt, aki az egyházi rendek szegénységének volt Szent Ferencen is túlmenő apostola. A harmadik kulcs végül Dante politikai világnézete, melyet a „*Monarchia*” teljes világosságában fejt ki és amely nemcsak száműzetésének volt okozója, de megmagyarázza a kor sok személyiségéhez, így VIII. Bonifáchoz való viszonyát is. Mindezek a világnézeti tendenciák nem jutnak nyíltan kifejezésre, hiszen a művet ez esetben az eretnokség vádjával illették volna: a trubadúrok „dolce stil nuovo”-ja segítségével, szerelmi szimbólumokkal (ide tartozik Beatrice is, aki a templáriusok gnózisát jelképezi), kell, hogy a művész elmondja, amit nyíltan megmondani nem szabad. John nagy érdeme, hogy ezen „kulcsok” segítségével az *Isteni Színjáték* tényleges alapgonolatát felfedezi és segítségükkel a nagy mű főbb vonásait megmagyarázza. A mindig érdekes, világos munkával a középkori kultúr- és irodalomtörténet egy fordulópontjához jutott el, melyet többé nem nélkülözhet senki. A könyv szép kiállítása az újonnan meginduló osztrák könyvkiadást dicséri.

Fischer Antal

Pilinszky János; TRAPÉZ ÉS KORLÁT.
(Versek. Ezüstkor kiadása.)

Tizenkilenc verssel jelentkezik 1946 májusában Pilinszky János. Kötetét négy műértő barát költségén adják ki. A vékony, igényes verskötet pesszimista életszemléletű költőink sorát növeli. Ha csak ennyi volna érdeme, kevés volna róla a szólni való. De Pilinszky költői egyénisége rendkívül vonzó; jó rímképesége, dallamos sorai hamar megfogják a fület és a szívet. Szomorú, világfájdalmas mondani-valójából az ifjúság tündéri csillogása árad. A műértő barátok érdemes költőt, tehetséget, sőt egyéniséget pártfogoltak.

E versekből az életre ítéltnek, a hivatással verteknek szépséges, szomorú pesszimizmusa zeng. Olykor még el-elakad e tempó. Valami belső elégedetlenség, majdnem türelmetlen idegesség hajszolja, hogy máris tovább, kijusson abból az életérzésből, amit oly zengően kifejez. Mintha legérettebb versei alján is az égne, kimondhatatlanul, hogy hiába fejezte ki maradéktalanul: nem ez az, amire oly szomjasan epedt: Igazi forrongó költő. A lélek trapézain, a lét korlátai közt, valóság és a való fölötti között röppenve, lezuhanva, szökni vágyóan és megkötözötten végzi bűvészmutatványait az élni ítélt, ki megszületni nem kívánt. Hontalan a földön és ismerőse a világegyetemnek.

„... az éjszaka trapézain
röpülsz tovább, emelkedsz,
a rebbenő való fölé!
Kegyetlen néma torna,
még csak nem is kiálthatok.
Követlek szívdobogva,

merészen ellököm magam,
megkaplak és ledoblak,
elterülünk hálóban
a rengő csillagoknak!...”
(Trapéz és korlát.)

A kozmikus életérzés ritkabecsű költői képekben fejeződik ki Pilinszky-nél s legmaradéktalanabbul a kötet jegyibb, maradandó értékű versében a „Halak a hálóban” címűben:

„... Csillaghálóban hanyódnak
partravont halak,
szánk a semmiségbe tátog,
száraz ürt harap.
Suttogón hiába hív az
elveszett elem,
szúró kövek-kavicsok közt,
földokolva kell
egymás ellen élnünk-halnunk!
Szívünk megremeg:
vergődésünk testvérünket
sebzi — fojtja meg!...”

Ezért a zseniális strofáért egymagában megérdemli a komoly figyelmet. A „Halak a hálóban” költői világképe: az egyetemes determináltság, a bűnhődésre rendeltség, az emberi sors aránytalanságnak sikoltó iszonya, a hitetlenül kitért reszkető egyetemes emberi lélek vergődő szikrázása, — végigvonul egész kötetén. A legszebbjei ennek a kötetnek az Éjféleli fürdés, a Tílos csillagon, a Gyász, a Te győzz le, a Téle ég alatt, Késő kegyelem és a Könyörgés anyámért.

Szép, nyugtalanító költészet ez; felajzza a veleérzést s talán a legtalálóbb kritikát és legdicsérőbb szót azzal mondjuk, ha bevalljuk: ugyanazt a nyugtalanító belső feszültséget ülteti el az olvasóban, — amiből a költő végső kiteljesedésre sóvárgó sorai szülehetnek.
Ignác Rózsa

Délkelet-Európa felhivatalos katolikus hírügynöksége a

MAGYAR KURIR

Szerkesztőség: BUDAPEST, IV., FERENCIEK-TERE 7.

Igazgató-főszerkesztő: JÁMBOR DEZSŐ.

AZ „Osservatore Romano”, a Vatikán Rádiója és a „NCWC News Service” budapesti szerkesztősége.

MÉSZÁROS LAJOS

EGYHÁZI MŰÖTVÖS MESTER

ÚJ CÍME:

BUDAPEST, VIII., BANGHA BÉLA-UTCA 7. SZ.

ÁLLANDÓAN RAKTÁRON TART
ÉS KÉSZIT MINDENFÉLE EGY,
HÁZI SZEREKET, KELYHET-
SZENTSÉGTARTÓT, KERESZTET,
stb.

Javítás • Aranyozás • Ezüstözés

MINDEN KÖNYVET MEGKAPHAT a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

könyvesboltjaiban

Budapest, IV., Kecskeméti-utca 2.

BALASSAGYARMAT,
Rákóczi fejedelem-utca 22.

CEGLÉD,
Kossuth Ferenc-utca.

DEBRECEN,
Szent Anna-utca 10—12.

GYŐR,
Deák Ferenc-utca 2.

PÉCS,
Széchenyi-tér 17.

SZEGED,
Kárász-utca 14.

***Könyvárjegyzéket készségesen küld a kiadóhivatal,
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 30.***

PUTNOKI JENŐ

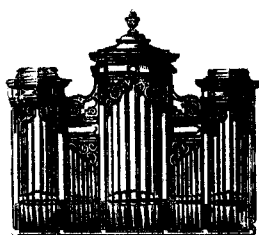
rum- és likörgyára ajánlja:

«Gyomorbarát», Meggy, Chery-Brandy, Triple-Sec, Kávé,
Csokoládé, Cacao, Chatreuse likörkülönlegességeit,
«Házi Dió» pálinkáját, «Putnoki Brandy»-t, «Családi
Rum»-ot 45, 50, 55 és 60% szesztartalommal,

Barack, Cseresznye,
Szilvapálinkáit.

Gyár: **IX., FERENC-KÖRÚT 22.**

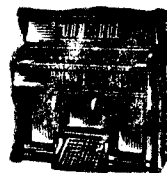
Telefon: 187—085, 181—372.

DEMÉNY IMRE

ORGONA- ÉS HARMÓNIUMÉPÍTŐ
BUDAPEST, VI., LÁZÁR-UTCA 13.
(az Operánál)

Orgonák, orgonajavítások,
átépítések, tisztítás, hangolás szolid áron.
Harmóniumok,
templomi, iskolai, magánhasználatra.

Pedálos harmóniumok pontos orgonaméretekkel. Táskaharmóniumok. Szakszerű javítások
ÁRJEGYZÉK, KATALÓGUS DÍJTALAN!

TAKARÓFÉLÉT, ZSÁKÁRUT

KRUPPA CÉGNÉL VEGYEN!!!

Olcso, szolid árak, jó kiszolgálás.

Takaró, gyapjúból és szőrből, extrameleg, normál- méretű 93.—
príma kecskeszőrből, könnyű és meleg 121.—

Hátizsák, bőrzőve, tartós minőségű 32.—

Szalmazsák, teljes méretű, príma kenderanyagból 35.20

Kenderzsák, 56×122 cm méretű, 70 dekás 12.13

46×140 cm méretű, 80 dekás 13.86

KAPHATÓ:

K R U P P A G.

BUDAPEST, VIII., MIKSZÁTH KÁLMÁN-TÉR 4.

KORDA-ÉPÜLET.

ARANY, EZÜST, ÉKSZER VÉTEL, ELADÁS

Kehely, ciborium, szentségtartó
nagy választékban.

DR. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ

Budapest, VII., Rákóczi-út 10., I. em. 2.